
Zgodovinski zapisi VIII

Izdalo: *Zgodovinsko društvo Ormož*

Zanj: *Predsednik Anton Luskovič*

Glavna in odgovorna urednica: *Manica Hartman*

Sourednica: *Nevenka Korpič*

Lektoriranje: *Nadica Granduč*

Grafična priprava in tisk: *Sandi Kelnerič, s.p., Ptuj*

Naklada: *300 izvodov*

Ormož, 2011

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

*Ni popolnost končni cilj,
smisel življenja je nikoli zaključen proces izpopolnjevanja,
zorenja in žlahtnjenja.*

John Dewey

Uvodne besede

Zgornje misli so še kako resnične, sploh ker živimo v času, ko v vsakdanjem hitenju premalo razmišljamo o majhnih, a vseeno pomembnih stvareh. Pomembno je pravzaprav vse in vsaka oseba, ki naredi naše življenje lepo, duhovno bogato, vse, kar prinaša veselje, nasmeh, ljubezen, toplino, upanje, nova spoznanja, znanje...

Smisel življenja je lahko tudi deliti znanje, saj je le-to vrednota, ki jo zmoremo in moramo dopolnjevati, tudi če je to zunaj šolskih in službenih obveznosti. Vsaka pridobljena informacija, nov zapis, lahko ne le nam, temveč tudi drugim pomaga razumeti pretekla dogajanja in dogodke, ter pomaga spoznati in dognati več o tistih osebah, o katerih se ne govori bodisi iz političnih ali verskih razlogov ali pa jih je slovenska zgodovina neupravičeno pozabila. Tudi v naših zapisih poskušamo s pomočjo različnih avtorjev osvetliti pomembne dogodke, kulturne spomenike, ustanove, pisna pričevanja, ... kot tudi osebe ali skupino oseb, ki so delovale v določenem času. Zato se vsem, ki ste prispevali članke, iskreno zahvaljujem za čas in trud, da so nova ali bodisi dopolnjena in že znana spoznanja spet postala, tako kot nekdanj, del mozaika bogate ormoške preteklosti.

Urednica

Manica Hartman

Franc Krnjak¹

VRAMČEVA KRONIKA – ŽIVI SPOMENIK SLOVENSTVA

Razprava o življenju in delu Trubarjevega sodobnika, Ormožana Antona Vramca, je strnjena refleksija zgodovinskih hipotez, nikakor ni nujno, da so le domneve. Pri temeljitem prebiranju Vramca in njegovih sodobnikov, pregledu Miklošičevih slovstvenih del, ki so v krajši obliki povzeta v Šumanovih Slovencih in pragmatični interpretaciji dogodkov hrvaške zgodovine, se odpre novo obzorje zgodovine Slovencev, še posebej zgodovinski oris panonskih Slovencev.

Uvod

Za pomembnega Ormožana je vedelo in ve skromno število Slovencev. Tisti, ki ga bolj poznajo, so se mu odrekli, kajti njegovi literarnozgodovinski deli Kronika (1578) in Postila (1586) nista našli zadostne teže v slovenski literarni in zgodovinski stroki. V začetku 80. let prejšnjega stoletja se ga je spomnil pisatelj Franček Bohanec s kratkim esejem v Obzorniku št. 2/83, pa še to po izidu Jembrihove knjige o Vramcu, pravzaprav njegove doktorske dizertacije, leta 1981. Vseeno pa Vramec vse do nastanka kraljevine SHS le ni bil tako daleč od ušes slovenskega dijaka in študenta. Dr. Jakob Sket je leta 1906 na Dunaju izdal učbenik *Slovenska slovstvena* čitanka za sedmi in osmi razred srednjih šol, v kateri so zapisani odlomki Antona Vramca, Jurija Habeliča in Petra Petretiča, kot kajkavskih književnikov. Sicer z navedkom, da so ti pisali v *slovenskem narečju*, ki se govori v varaždinski, kriški² in zagrebški

¹Franc Krnjak, domoznanstvenik, Ivanjkovci 49, 2259 Ivanjkovci.

²Hrvaško:Križevački (Križevci).

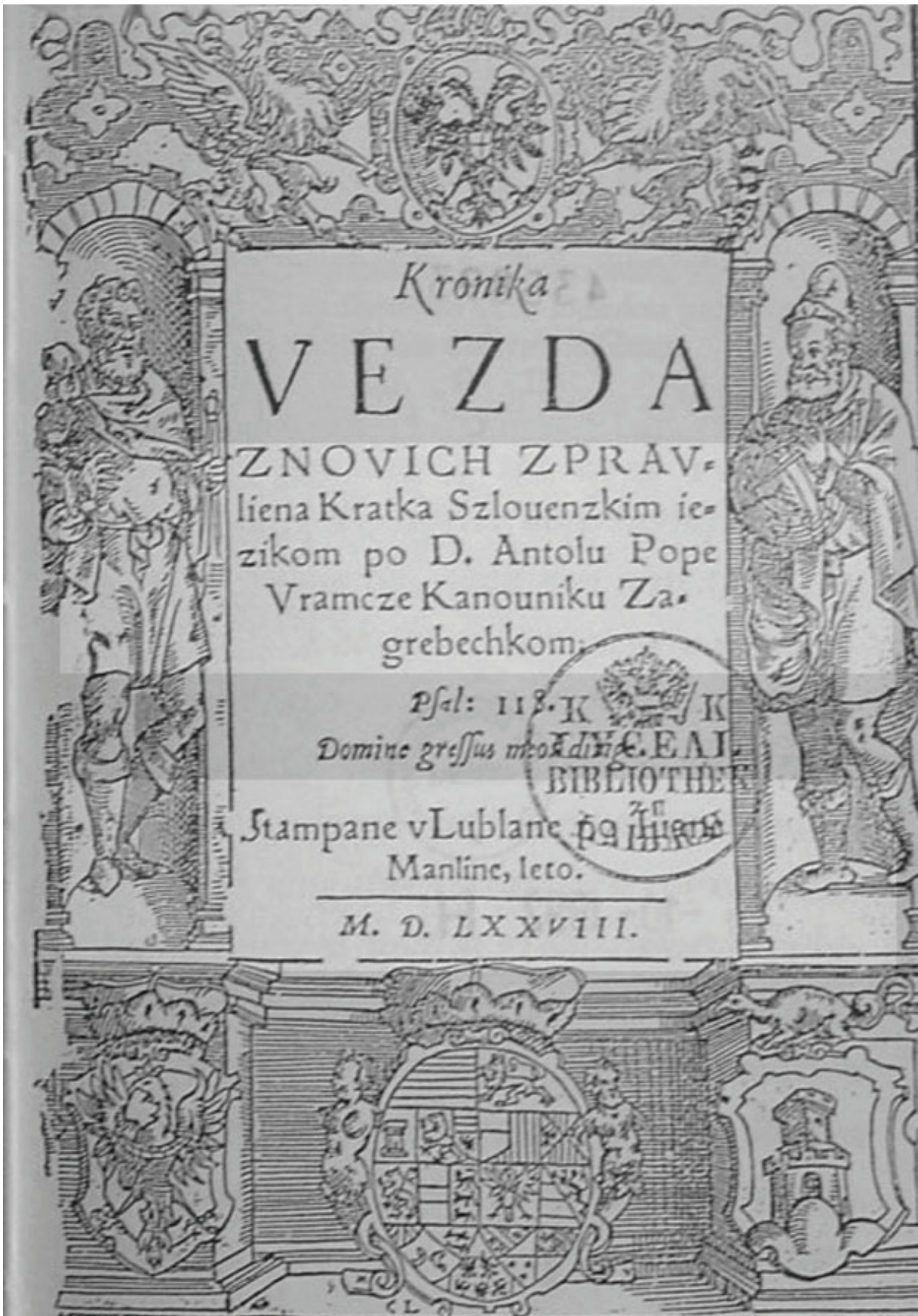
županiji. Nato so omenjeni še Januš Pergošič, Mihalj Bučič in v 17. stoletju Janez Belostenec in Pavel Vitezovič.³

Kot bomo videli iz zapsanega, se je Antonu Vramcu slovenska slovstvena zgodovina enostavno odpovedala, kar je, milo rečeno, zanimanje narodovega spomina. So Slovencem zadostovali Trubar, Bohorič in poznejši literarni velmožje, da so Vramca enostavno prepustili kot "začetnika kajkavske besede" sosedom Hrvatom? Se je znanstveno-literarni krog sklenil v Deželi, ki je v smislu intelektualnega potenciala podobna Prlekiji? So zgodovinarji Vramca zamolčali, ga odrinili v neko drugo dimenzijo zaradi političnih vplivov? Nešteto vprašanj se ti poraja ob razmišljanjih, zakajev, toda odgovori se ponujajo kar v vprašanjih! Po prvi svetovni vojni, vse tja do padca jugoslovanskega komunizma, pa teme o izvoru Slovencev, ki bi postavile uradno zgodovino pod vprašaj niso bile zaželeno, oziroma si jih nihče ni upal odpreti. In tako karavana s pohabljenim zgodovino o Slovincih še danes potuje po alma materi.

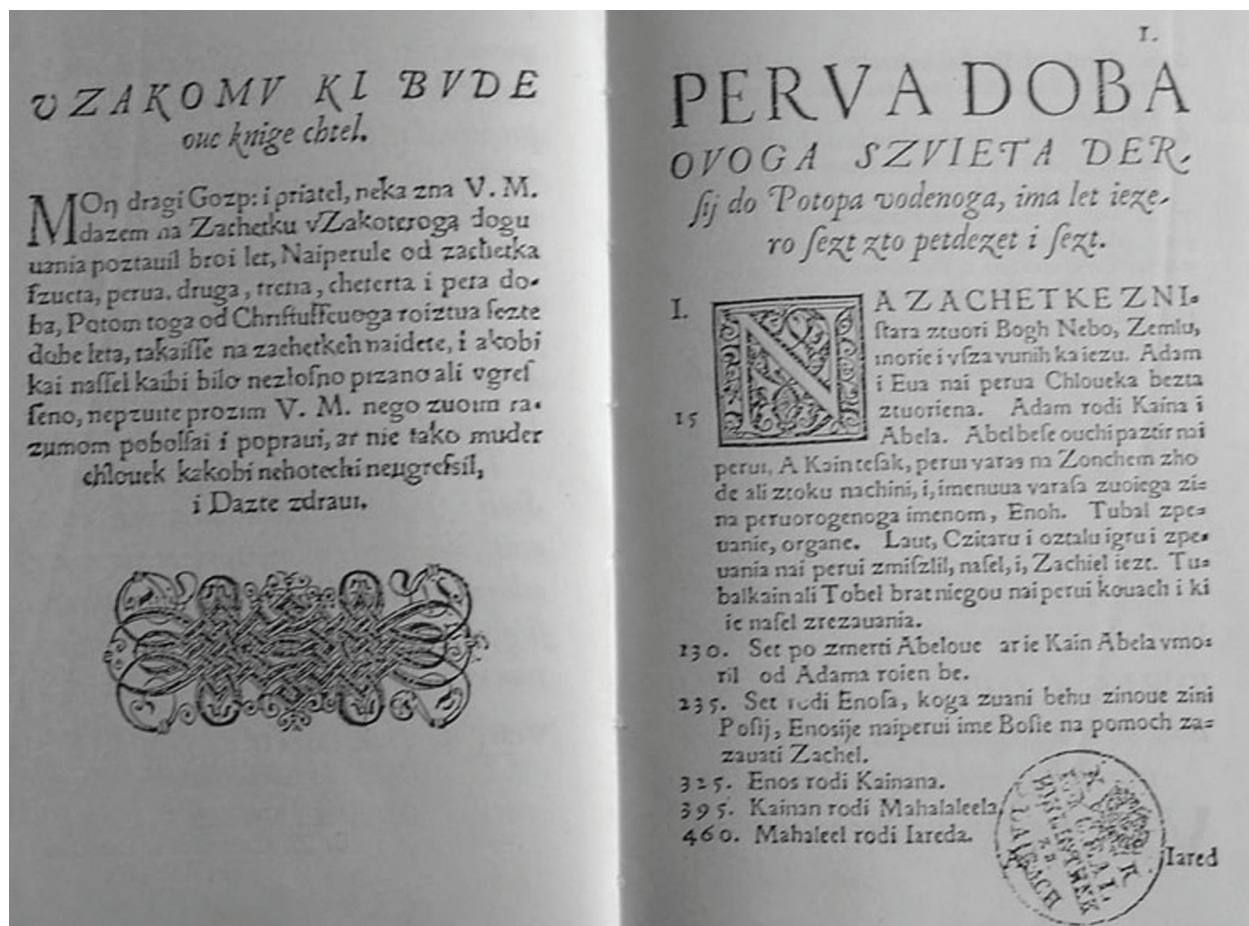
Primer Martjanske pogodbe iz leta 1643 nam nazorno kaže odnos nekaterih slovenskih zgodovinarjev do tega pomembnega prekmurskega (slovenskega) literarnega spomenika. Temeljitejša razprava o tej temi je bila objavljena v Kroniki (Ljubljana), letnik 20 iz leta 1972, na strani 39 - 49, izpod peresa Ivana Škafarja, z naslovom Jožef Bagary, Anton Trstenjak in Martjanska pogodba iz leta 1643. Poglejmo kaj piše Škafar o tej temi. Citiram:

"Ali moremo imeti to martjansko listino kljub pretežno kajkavskemu značaju za slovensko?"

³J. Šuman, Slovenci, str. 223.

Naslovnica kronike in notranja stran.

Ne. Jezik te pogodbe je namreč isti, kakor je npr. v *Krajačević-Petretičevih Svetih evangeliomov*, ki so izšli v Gradcu leta 1651 za zagrebško škofijo, torej le osem let po nastanku martjanske listine; seveda je treba upoštevati še nekaj prekmurskih besed v njej. *Svete evangeliome* je dal natisniti zagrebški škof Nikola Petretić (1648-1667), za natis pa jih je priredil jezuit Krajačević. Oba trdita, da so evangeliomi natisnjeni v "slovenskem jeziku" in da bodo zdaj "prodikatori svete evangeliome iz knjig slovenskih pred

ljudstvom čteli" itd. Ti navedki so vzeti iz škofovega uvoda v *Svete evangeliome*. Še tretji natis teh evangeliomov, ki je izšel leta 1730 v Zagrebu, ima v naslovu: "...sveta stolna cirkva zagrebčka slovensko-hrvatska"⁴. Kajkavski pisatelji so od 16. do srede 19. stol. splošno imenovali svoji deželo "slovenski orsag" in svoj jezik "slovenski". Vendar pa zaradi tega danes ne moremo reči, da je jezik teh kajkavskih knjig in naše martjanske pogodbe slovenski.

⁴V prvi izdaji Svetih evangeliomov iz leta 1651 je govora o "Szveta Cirkva Zagrebcska Szlovenzka", v drugi, iz leta 1694*, je cerkev že "Slovezko Horvaczka", v tretji izdaji iz leta 1730 samo "Horvatzka", v četrti, iz leta 1759, pa je že govora o "szlavne Horvatzke biskupie Zagrebachke".

*Tukaj se pojavljata dve letnici, 1690 in 1694.

V besedilu martjanske pogodbe je nekaj tujk nemškega izvora (gmajna-gmajnar, ceringa, rihtar, cimper-pocimpral) in iz madžarskega (hasen, ürok, engedüvati-engedüvali, dogoš, aldomaš). Sorazmerno je precej lepih prekmurskih izrazov, npr. damo na znanje, cerkveni (poleg kajkavskega cirkveni), pravda, pernja, nigdašnji, preminoči naši bratovje, pošten (poleg kajkavskega počten), drügomi dati, ladati, kopati, gnojiti, povekšavati, vsega zasaditi, vživati, tak, sosidje, spravišče, z našim podpisom. Opozarjam na črko in glas "ü" v prej navedenih besedah, kar kaže na prekmursko narečje.

Marjanska pogodba iz leta 1643 ni "slovenska listina", ampak, kakor je to V. Novak izmed vseh, ki so obravnavali jezik te pogodbe, najbolj natančno označil, da je namreč njen jezikovni značaj "pretežno kajkavski" to je hrvaški. To vprašanje, glede kajkavščine, ali je del slovenskega jezika ali je samostojen srbohrvaški dialekt, se je reševalo že od srede devetnajstega stoletja dalje in je danes že dokončno rešeno. Različne hipoteze so se vrstile. Vatroslav Kalenić jih povzema v te kratke besede: "Kopitar, Miklošič, Oblak, Valjavec, Murko, Vuk, Maretić so mislili, da je kajkavski dialekt sestavni del slovenskega jezika, Šafařík, Florinski, Rešetar, Rožič, Polivka, Lukjanenko, Ramovš, Belič, (z določenimi medsebojnimi razlikami) so mislili, da jezikovno pripada srbskohrvatskemu jeziku. Vatroslav Jagič se dolgo časa ni mogel odločiti, pozneje je pristal k mnenju druge skupine".

Že v času svojega prvega "zlatega obdobja" je kajkavščina-takrat se je imenovala pogosto "slovenski jezik"-bila tudi "književni jezik v Prekmurju. Ne le v dolnjem, ki je do 1777 pripadal zagrebški škofiji, ampak tudi v gornjem Prekmurju tja do Rabe, in sicer istočasno. To spriču-

je ne le martjanska pogodba iz leta 1643, ampak toliko ohranjenih rokopisnih in v kajkavščino napisanih pesmaric predvsem v gornjem Prekmurju. Med temi naj posebej omenjam ravno marjansko pesmarico in seniško (z Gornjega Senika). Martjanska pesmarica ima to zanimivost: pod zapisom "Per me Nicolao Legen 1710" najdemo starejšo letnico, in sicer "Anno Dni (=Domini), letnica, die 15 Aprilis". Čez staro letnico je Legen napisal letnico 1710, tako je zelo težko čitljiva. Franc Kovačič je razbral letnico "1549" ali "1649", Franjo Francev pa letnico 1643! Torej isto leto, v katerem je bila napisana martjanska pogodba!"

V zgoraj zapisani razpravi se odstira vsa beda slovenskega zgodovinopisja in zanikanje narodovega avtohtonega jezika in njegovega obstoja (Prekmurcev in Prlekov). Vramec s svojo Kroniko, kot tudi velika slovenista Kopitar in Miklošič, izpodbijajo teze Škafarja in njemu podobnih, ki vsekakor niso razumeli pisanih sporočil panonske slovenščine.

V prid resnice in objektivne presoje, posebno prekmurskega in prleškega življa, prilagam kot dodatek temu prispevku prečrkovano Martjansko pogodbo in faksimile te, v sodbo bralcu.

Martjanska pogodba 1643

Besedilo je prečrkovano v gajico z izvirnika oziroma kopije izvirnika iz leta 1643, objavljeno v Ivan Škafar, *Jožef Bagäry, Anton Trstenjak in Martjanska pogodba iz leta 1643*, Kronika (Ljubljana), letnik 20, številka 1, Ljubljana 1972, stran 43–45:

»Mi Svetoga Martina Cehmeštri v-Martjance, Forjan Šebjan Sebeborec, Bencik Števan z-Teša-

novec, Nemeč Mataj z Martjanec, i Ullen Štefan z-Martjanec, damo naznanje vsem kim se godi pristoi po vetom našem liste da nigdašnji vu Kristuši preminoči naši Bratove, i počteni Cehmeštri Svetoga Martina po imeni Herbar Stanko z-Noršinec, Maroša Šebjan z-Mladetinec, Matjašič Lukač z-Martjanec i Halašta Gerigor z-Martjanec, ino Salasegi Janoš Martjanski Predikator; bili so dali cerkveni vinograd Vuče gomile v roke našem nigdašnjemu gmajnaru Ferencek Jurku po kaniškom vretiei na šterto leto, tojeto Anno Domini 1604. pod tem zrokom, kai bi ga delal, i ž njega hasen jemal, vseh do teih dob, doklam bi Gospodin Bog od poganske roke orsag oslobodil. Arie te Vinograd Predikator od Turkov i Racov nei-smel kopati, ni k njemu hoditi. A zatemtoga kaibiga prez vsake pravde, pernje, i ceringe v roke dal Svetoga Martina Cehmeštrom i Predikatoru, te bi iedno vedro goren vsako leto od toga vinograda Predikatoru, daval. I gda bi se paki iedno malo omirilo bilo stemi Poganmi, anno Domini 1642, počese naši pošteni Cehmeštri od Ferencek Jurka sinov te vinograd Cirkveni jemati, tojeto od Ferencek Števana, Mikloša i od Mihalj Djaka, a oni se postaviše, i ne hoteše zrok pustiti, nego hoteše za svoi ürok deržati, zatoga volo morali so Cehmeštri k pravdi stopiti, v-Martjance, pravda je te vinograd nazaj na Cirkev priglednola i vroke dala, tako govoreči, Nigdar nišče nemore Cirkvenoga üroka ni odati ni kupiti, ni silom ladati ni deržati. Bili so vu te pravde Sobočki Pošteni Rihtarje Valpoti i ladavci Pleteš Mihalj, Petek Mataj, Recek Mihalj, Sabo Jörko, Forjan Marton, Podlesek Ivan, Trašnjak Mikloš, Trašnjak Ivan, Kolar Mataj, Hebar Martin, Grabar Juri, Hebar Mikloš, Lutar Mikloš Prokator, Lačen Mikloš, Temlin Balaš Deak Gospona Botjani Adama Vrakičanski Dogoš, BükEFI György Deak Gospona Forgača Dogoš, Cukvič

Mikloš Deak etc, Luther Juri Valpot, i ostali vno-gi. A mi Cehmeštri šteli smo te vinograd drügo-mi dati, ki bi od njega vekše gorno daval. Gda bi bil to zaslišal Ferencek Mikloš, pride k nam z leipimi lüdmi ter se začne moliti, naj bi te Cirkveni ürok ne jemali proč od njega, ar bi on gotov bil od toga vinograda gorno pobolšati, a mi Cehmeštri štiri vedra gornoga počesmo od njega prositi, a te Ferencek Mikloš svoje dobre vole obeča vsako leto tri vedra goren, pred svetoga Martina dnem z iednim tiednom Martjanskomu Predikatoru pripelati, nato smo engedüvali te vinograd tomu Ferencek Miklošu, kopati, gnojiti, grobati, povekšavati, ino vsega zasaditi, vživati vse do teh dob doklam bode hotel Martjanski Predikator sam te vinograd kopati. I te Ferencek Mikloš se nam vsem Cehmeštrom i vsoi Počtene Gmajne i Predikatoru z vörom i z prisegom obečal i založil, da gda godi bode hotel Martjanski Predikator te Cirkveni Vinograd delati, da ga hoče dobre vole svoimi Bratmi, prez vsake Pravde, prez vsake ceringe i Plače nazaj v roke dati, engeduvati, zevsim Cimprom ka je gode na Cirkvenoj zemli pocimpral. Ar smo mi njemu prez Penez te vinograd dali, tak i on hoče nam prez penez nazaj dati, gda godi bode potrebno ali Cehmeštrom ali Predikatoru. Bili so v tom zpravišči naši leipi Sosdje i počteni Gmajnarje z Martjanec Lačen Mikloš, Duih Mikloš, Matjašič Ivan, Lopič Štefan, z Vanečega Lončar Mikloš, z Puconec Lončar Mihalj, z Mlade-tinec Dravec Števan, z Stešanovec Šibonka Jörko, i ostalni gmajnarje z našim Dušnim Pasterom Domianji Mihalj Predikatorom navkupe. To spravljanje smo med sobom z Aldomašmi polgi običanja poterdili, ino znašim podpiskom i zpečatmi zapečatili. Pisano i včinjeno je veto dugovanje 1. januari Ano a partu Virgineo 1643.

Copia

Naj svetoga Martina Čebmestri 9° Martyan,
 eye, zojan seban zebetovuz, Penizib se
 van z-Stephanovuz, Semez, Mataj z Martyanuz,
 ij aillen Stevan z Martyanuz, samo na mnemy
 vsem kimsje godi fristoj so vetom naffem
 vsote da nigdatnyj vu Kristuffi Fremi,
 no di naffi Brattove, i foztem Čebmestri
 svetoga Martina po imeni Herbar, Stefan ko
 z-Nostmeur, Maroffa seban z-Mladetmeur,
 Mattyapies Eukach z Martyanuz, i Kalafpa
 Gerigor z Martyanuz, mo bzalazegi Janov
 Martyanovski Prodicator; Bilija dali Čeb
 Koveni Vinograd Vuhegomill vrohe naffem
 nigdatnyemu gmaineru Ferenczch Jurku
 po samskom Brettili na sterto leto, tojeto Anno
 Domini 1607. pod tem zrokom, kajbija delal,
 i lnyega ha fen i emal, vreb do teib dob, do
 klambi Polypodin Doga od Foganske rohe
 obragh of slobodil. Arie se Vinograd fro
 dicator od Turkov i Račov neizmeh kopati
 ni knyemu hoditi. A zatemtoga kajbija pri
 vzhake pravde, fernye, i czeringe vrohe dali
 svetoga Martina Čebmestrom, i Prodicatoru
 Tebi iedno vedro goren vzhako leto od togadi
 nograda Prodicatoru daval. I godabizje
 falyi iedno malo omirilo bilo ptemi Fogan
 omi, Anno Domini 1642. fozse se naffi foz
 temi Čebmestri od Ferenczch Jurka kniov
se

Sebian Forjan *Benczik Stephan*

mppria

Nemecz Mattaj *Üllen Stevan*

Michäel Domiany Pastor

S. M. ppria

Z drugo, poznejšo roko je pripisano:

*Quod Copia haec cum suo Vero Originali de
V(er)bo ad verbum n(on) tantima Com-portata
Sed et propria manu descripta sit Testor.*

Nicolaus Barbely Districtüs

Tottsagh VArchidiacon mppria

S tretjo roko je pripisano:

Super Vineas Parochia les in Sidahegy

Sidahegy je Vučja gomila.

V nadaljevanju zgoraj omenjene "hrvaške martjanske listine" naj omenim še zapis o popisu prebivalcev Nedelišča, iz leta 1918, kateri posedujejo orožje, avtorja Vladimira Kapuna, hrvaškega (medjimurskega) zgodovinarja iz knjige "Međimurje 1918". Na strani 299 je faksimile rokopisa poimenskega seznama imenitnikov pušk. Poglejmo njihove priimke. Rafa Kristofič, Tivadar Ivan, Marcec Jožef, Kerčer

Matjaš, Tomašič Ivan, Posavec Anton, Marcjuš Štefan, Oreški Jožef, Hergovič Ivan, Šipek Ivan, Goričanec Ferenc, Goričanec Mihalj, Novak Ivan, Zajec Štefan, Franc Perger, Posavec Štefan, Rošoci Gjura, Šteful Jožef, Šoštarič Franc, Preložnjak Tonč, Treska Jožef, Goricač Jakob, Kralj Gusti, Golop Ivan, Blagovič Draš, itd.⁵ Tukaj sem navedel le tista imena in priimke, ki so jasno berljivi.

Iz navedenega nedvoumno razberemo poreklo in jezikovno pripadnost teh ljudi - Štefan, Draš, Gusti, Anton, Tonč, Jožef, Jakob, Franc, itn., ne pa Stjepan, Andrija, Franjo, Antun, itn. Ostanke panonske slovenščine, (Hrvati so jo preimenovali v kajkavsko narečje ter trdi č zamenjali z mehkim - vsi č-ji v priimkih in v krajevnih imenih so trdi, npr. Nedelišče, Hraščan, Puščine, Mursko Središče, itd.) so se najbolj ohranili prav v Medjimurju, Prekmurju in vzhodnem delu Prlekije, še posebej v mejnem področju.

Teze o obstoju Slovencev in slovenskega jezika je v 19. stoletju postavilo več slovenskih jezikoslovcev, prav gotovo pa sta bila najpomembnejša Jernej Kopitar in vitez Franc Miklošič.⁶ Miklošičev učenec, dunajski gimnazijski profesor dr. Josip Šuman (v soavtorstvu Franca Hubada, Franca Simoniča in Franca Fashinga) pa je v letu 1883 napisal in izdal zanimivo študijo *Die Slovenen (Slovenci)* v nemškem jeziku, ki ni bila prevedena v slovenščino

⁵Vir: V. Kapun, Međimurje 1918, str. 299, Zrinski Čakovec, 1982.

⁶Te teze je podpiral tudi Miklošičev izbravec-namestnik Vatroslav Jagić. Kot vidimo iz Kaleničevega zapisa pa si je Jagić pozneje "premisлил" in zagovarjal (po Mikošičevi smrti - op. avt.), da kajkavski dialekt pripada srbskohrvatskemu jeziku! Vir: Ivan Škafar, Kronika (Ljubljana), let. 20, števil. , 1 1972.

Travniški Regij. imenik pušk.
u. skedehisov. 9/11. 118.

Rušar. Kristofić i.
Tivadar Ivan "Marčec Jožef
Kerker Matyus
Tomasić Ivan
Josavec Anton
Marquš. Stefan
Drestki Jožef
Hergović Ivan
Lipeti Ivan
Goričane Ferine
Goričane Mihaj
Fellanya Mihaj
Novak Ivan
Vrhovci Jirenci
Dycc Stefan
Dvor Jožef
Dvor Mihaj
Traber Ivan
Socias Franc.
Stolčić Ivan
Barnhart Pavel
H. P. ...

Franc. Darger
Josavec Jambra
Josavec Stefan
Rosoci Gyura
Steful Jožef
Senci Matyus
Stolaric Franc
Jrestka Jožef
Loparic Jožef
Vugj. Anton
Marquš Martin
Vlagovic Bras
Jajzack Franc
Perlojnyak Tomi
Trigunac Franc
Teger Ivo
Zrnilovic Stefan
Goricay Jakop
Kral. Gusti
Golop Ivan

Popis imetnikov orožja - pušk.

vse do lanskega leta. Ta obravnava slovensko književnost, običaje in navade Slovencev, oris zgodovine s Slovenci poseljenih dežel in glavno Šumanovo razpravo o Slovencih. To prevedeno delo v današnjem času vzpodbuja mnoge razprave in teze, ki vzdržijo strokovno presojo. Seveda je (po izidu leta 1883) to delo naletelo na ostre odzive Hrvaškega akademskega društva "Zvonimir" na Dunaju in je privedlo tako daleč, da se društvo kljub povabilu demonstrativno ni hotelo udeležiti Miklošičeve sedemdesetletnice. Hrvaška mladež mu je očitala, da je (namreč Miklošič), "ko nam je vzel Dubrovnik, nam je vzel tudi staro književnost, s tem ko nam je vzel Zagreb, nam je vzel zgodovino..." Miklošiču so, med drugim, močno zamerili njegovo trditev, ki pravi: "Srbsko in hrvaško imam za dvoje jezikov in izraz srbohrvatski imam za napačen..."⁷ Zanimivo bi bilo slišati današnji odziv hrvaške strokovne javnosti na to Miklošičevo trditev.

Toliko kot misel za lažje razumevanje, kajti delček osnovnih tez Kopitarja, Miklošiča in Šumana o Slovencih, njihovem bivanju, jeziku je bilo prav gotovo poznavanje Vramčeve Kronike in Postile, vsekakor pa tudi Pergošiča, Habdeliča in drugih "kajkavskih" piscev 16. in 17. stoletja. Ilirsko gibanje pa je že druga zgodba, kot tudi Starčevićeva zgodba o "alpskih Hrvatih."

⁷J. Šuman, Die Slovenen (Slovenci)-V. Deželić: Miklošič in Hrvati, str. 270.

Vramec je pristen Ormožan!

Od kod je izhajal Antol (Anton) Vramec, dolgo ni bilo znano. *Iskanje Vramčevega kraja rojstva je bil zamotano delo*, tako Franček Bohanec v Novih literarnozgodovinskih paberkih. Vjekoslav Klaić, ki je leta 1908 ponatisnil Vramčevo Kroniko iz leta 1578, mu je ob tem dogodku posvetil nemalo pozornosti. Toda Klaić ni vedel nič o rojstvu, rojstnem kraju in mladosti Antola Vramca, prav tako ne o njegovem študiju teologije, prava in modroslovja. Po vsem sodeč, je sklepal, da Vramec ni iz panonsko-kajkavskega govornega področja,⁸ češ, da je njegovo ime tako za Slovence in Hrvate ne navadno.⁹ Toda kljub želji osvetliti Vramčevo mladost in nadaljnje študije, Klaić tega ni mogel vedeti, saj ni razpolagal s podatki njegovega življenja in je ugibal v prazno. Komaj leta 1967 so prišli na svetlo Vramčevi podatki, ko so asistenti dunajskega slavističnega inštituta našli Vramčev avtogram, ki ga je ta na Dunaju lastnoročno zapisal v eno svojih učnih knjig. Prav tako je Klaić iskal njegov rojstni kraj, vse od Susjedgrada do Brežic, kjer je bil Vramec nekaj časa duhovnik, toda na Ormož nihče ni pomislil.¹⁰ Zato so kot njegov rojstni kraj Hrvati, seveda po "odkritju" slovenskega duhovnika Janka Barleta, zapisali kraj Vrbovec. Barletu se je ta kraj zdel logičen, saj je imel Vramec tam posest, ki pa jo je izgubil, ko se

⁸Kar pa ni točno, kajti Vramčeva Kronika je napisana v panonski slovenščini, ki je danes samo spomin kot "kajkavsko narečje" hrvaškega jezika.

⁹Navsezadnje tudi je, ker nas na naslovnici Kronike nagovarja z imenom Antol. Do sedaj ni bilo v nobenem ormoškem urbarju ali matrikah najdeno ime Antol Vramec ali priimek Vramec. So njegovi predniki prišli v Ormož z Jakobom Sekelyjem iz Madžarske, saj je Antol (Antal) madžarska oblika imena Anton?

¹⁰F. Bohanec, Obzornik, št. 2/83.

ni hotel odpovedati ženi. Zato tudi ugibanja, da je Vramec prestopil k luteranom, kar pa so literarni zgodovinarji odločno zavrgli.¹¹ Za Klaićem so temeljito iskali Vramčeve podatke mnogi, a kaj, ko še ni bilo odkrito, da je na Dunaju kot Štajerec pripadal avstrijski študentski akademski skupini. V slovstveno in zgodovinsko javnost so pozneje prihajale še mnoge teze, ki pa so po letu 1967 izgubile veljavo in uganka o panonsko-slovenskem piscu je bila dokončno rešena. Vramec je bil 1558. leta vpisan v matično knjigo dunajske univerze z zapisom: "Anthonius Vzametz¹² Fridauiensis, Styryus 1 sol. den". Že leto pozneje je zapisal v neko inkunabulo svoj "pedigre", ki brez trohice dvoma jasno in prepričljivo izpriča svoj genus: "Štajerska me je rodila, sveti Dunaj vzgojil, smrtnike sem poučeval, naj se drže svetega zakona". Torej Štajerska in ne Vrbovec, kot mu je zapisal rojstni kraj J. Barle.

Toda Štajerska je širok pojem. Danes se deli na slovensko, nekdanj spodnjo (Untersteiermark) in avstrijsko in je bila vse do razpada avstro-ogrske monarhije obsežna dežela. Toda kje iskati Vramčevo zibelko? Kot že omenjeno, jo je Vramec zapisal sam, le več kot štiristo let je bilo treba čakati na to spoznanje. Zato Jembrihov zapis, da so bila Vramčeva mladost in zre-la leta prežeta z verskimi vojnam, reformacijo itd. ter s turškim pustošenjem "po njegovej izmučenoj domovini Hrvatskoj 16. stolječa", ne bo držal. Vramčeva domovina je bila Štajerska, na področju, kjer je Vramec deloval, pa takrat Hrvatov še ni bilo, so pa v njegovem času Slovenijeh sovladali Madžari. To potrjujeta hrvaška zgodovinarja Nada Klaić in Tomislav Raukar, ki pravita: *V nekaterih delih hrvaškega kraljestva v srednjem veku ni bilo hrvaškega imena. Primer je srednjeveška Sclavonia ali Slovinje*¹³. Dobro, pa če pustimo vnemar srednji vek, ki se je končal z odkritjem Amerike in poznejših

¹³Zemljevidi Hrvatskog povijesnog atlasa (Krešimir Regan, Tomislav Kaniški, Zagreb 2003) prikazujejo, da so Hrvati do 16. stoletja poseljevali teritorij južno od Gozda. Severno od Gozda v porečju Kolpe in med rekama Drava, Donava in Sava je bilo Slovensko kraljestvo ali Slovenski orsag, ki ga Vramec imenuje Slovenijeh. V latinščini je bila ta dežela imenovana Sclavonija, v nemškem jeziku Windischland (Slovenska dežela, Slovenija), Hrvati pa jo občasno imenujejo Slovinje. Za to deželo se je šele v drugi polovici 18. stoletja uveljavilo ime Slavonija, ki je zgolj pohrvatena oblika latinskega imena. Vramec dosledno loči takratne dežele-Krajnsko, Štajersko, Slovenijeh (v teh so živeli Slovenci) in Horvatsko, v kateri so živeli Hrvati.

Dobrih tristo let pred Vramcem, leta 1231, so Slovenijeh (umetno besedno skovanko Slavonijo) naseljevali Tevtonci, Saksonci, Madžari in Slovenci (Sclavis), Hrvati pa niso omenjeni. *Vir: N. Klaić, Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku, Vukovar 1983, 58, opomba 207.* Skratka, o Hrvatih na tem področju ni nobenih virov, saj so živeli južno od Slovenijeh.

¹¹Glej, Alojzij Jembrih, Život i djelo Antuna Vramca, 1981., str. 193–306. V nadaljevanju – Jembrih.

¹²Napačno zapisana črka z namesto r.

vojaško-političnih dogodkov,¹⁴ Vramčeva domovina vsekakor ni bila Hrvaška. Na to kaže tudi podatek, da so po izbruhu kuge (1561) Vramec in ostali dijaki zapustili Dunaj in odšli domov v Slovenijo (*Die windische Scolares sind nach Hause gegangen*).¹⁵

Kdo je torej Anton Vramec?

Rodil se je leta 1538 v Ormožu (nekateri raziskovalci Vramčev rojstni kraj postavljajo v okolico Ormoža, Hrvati pa so za njegov rojstni kraj določili Vrbovec), umrl 1587. v bližnjem Varaždinu. Kje je opravljal osnove branja in pisanja, nam viri ne poročajo, vemo pa za študij teologije na Dunaju, ko je bil star dvajset let. Študij je nadaljeval v Rimu, kjer je leta 1567 doktoriral iz teologije in modroslovja. Po vrnitvi iz Rima se je njegova pot strmo dvigala.

¹⁴Poraz na mohačkem polju (1526) je imel za posledico propad ogrskega kraljestva, saj je kralj Ladislav umrl oz. se utopil pri begu skozi močvirje. Ogrji so na državnem zboru za novega kralja večinsko izbrali Janoša Zapoljo. Sočasno so tekli tudi pogovori med Dunajem in Hrvati o priznanju Habsburžana Ferdinanda za svojega kralja. Na novo leto 1527 je hrvaški sabor zasedal v Cetingradu (zakaj ne v Zagrebu?) in naposled izbral Ferdinanda Habsburškega za svojega kralja. Slovensko panonsko plemstvo pa je, za razliko od plemstva Hrvaške, na svojem občnem zboru Kraljevine Slovenijeh, 6. januarja leta 1527, v Dobravi pri Vrbovcu, za kralja izbralo Janoša (Ivana) Zapoljo, pri čemer se je sklicevalo na sklepe ogrskega državnega zbora na Rakoškem polju (v bližini Pešte), leta 1505, po katerem za kralja ne more biti izbran tujec. Vodji "slovenske-Zapoljine stranke" sta bila slovenski ban Krištof Frankopan in škof Zagrebške slovenske cerkve Simon Erdödy. Zatem je prišlo do vojne med Habsburžani in Hrvati na eni strani ter panonskimi Slovenci in Ogrji, ki so podpirali Zapoljo, na drugi strani. V vojni je zmagal Ferdinand in tako postal še ogrski kralj.

¹⁵Jembrih. Iz zapisanega je jasno, da so se **slovenski** (die windische...) dijaki vrnili.

Opazil ga je zagrebški škof Juri Draškovič¹⁶ in ga povabil, kot enega izmed najbolj izobraženih humanistov tistega časa, na škofijo. Leto za tem je postal najmlajši kanonik v škofiji in se takoj vključil v politično in kulturno življenje. Bil je župnik na Griču v Zagrebu, arhidia-

¹⁶Že leta 1093 ali bolje leta 1094 je bila ustanovljena zagrebška škofija (Sveta zagrebečka slovenska Cerkev) z razlogom, da bo nosilka madžarske oblasti od Drave do Gozda. Leta 1690 pa se že imenuje Slovensko-hrvatska zagrebečka Cerkev, na kar se v 18. stoletju Cerkev dokončno pohrvati v Hrvatsko zagrebačko Crkvo. Z nastavljanjem svojih hrvaških duhovnikov se je zgodilo pohrvatenje* celotne Slovenijeh, vključno z Medmurjem, kljub temu da je bilo le-to pod zalsko županijo.

*Župnik pri Svetem Bolfenku na Kogu, Ivan Zadavec, je leta 1915 v župnijsko kroniko zapisal naslednje: *"Medjimurci so Slovenci. Naši Slovenci pravijo, da so Hrvati. Nekateri jim pravijo celo Madjari. Resnično so pristni Slovenci, kakor ogrski Slovenci, ki jih tudi imenujemo Prekmurci, tudi Bohneci. Medjimurci so kajkavci. V tem času še nemajo književnega jezika. Pilijo ga in se trudijo, da bi skovali književni jezik, pa ga nemrejo in ga tudi ne bodo skovali. Da ne bodo mogli skovati književnega jezika je vzrok ali ovira ta, ker spadajo v zagrebško nadškofijo in od onod dobivajo duhovnike svečenike. Ti svečeniki pa govorijo po hrvatsko. Dandanes pa hrvatski jezik ni hrvatski, ampak je to srbski ter štokavski jezik, in ta jezik medjimurski svečeniki vtepajo ljudstvu. Ljudstvo pa, ki je kajkavsko, ter po natori slovensko nemre prebaviti štokavščine. Izhodni ali spodnji Medjimurci so že precej pohrvatjeni."* Vir: ZAP, rokopisna zbirka, Peter Dajnko, Kronika župnije sv. Bolfenka na Kogu, 1840, str. 276-278.

Zapis v knjigi, avtorja Johna Van Antwerpna Fina, z naslovom *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-nationalist Croatia, Dalmatia and Slavonija in the Medieval and Early-modern Periods*, University of Michigan, 2006, nam sporoča, da je bil Boltežar (Baltazar) Milovec iz Medmurja (Medžimurja) leta 1636 še imenovan "Slovenski otočan" (**Sclavus Insulanus**), posledično pa samo Medmurje (Medžimurje) **Sclavus Insula** oziroma **Slovenski otok**. 33 let pozneje (1669), pa že zapišejo "Ogrsko-hrvaške domovine otok" (**Ungaro-Croata patria Insulanus**).

kon bekšinski (Bexin)¹⁷, varaždinski in dubiški ter župnik v Brežicah. Pet let pred smrtjo mu je cerkvena oblast odvzela kanonično čast in vse koristi, ki so izhajale iz cerkvene službe, kajti po nekaterih virih se menda Vramec ni hotel odreči ženi in sinu Mihaelu. Po vseh zapletih je Vramcu šel naproti škof Peter Herešinec, ki ga je nastavil v Varaždinu, kjer je Vramec tudi umrl.¹⁸

Kako smo Slovenci spoznali ali spoznavali rojaka, ki ima po domače zvonec priimek? Po vsem sodeč, zelo slabo. Žal pa tudi SBL piše o Vramcu kot začetniku kajkavske književnosti, rojenem v Ormožu ali okolici; v hrvaških leksikonih pa je Vramec še vedno Hrvat, rojen v Vrbovcu. Čeprav je bil Trubarjev sodobnik, oba sta živela v času reformacije, je vsak po svojih spoznanjih razsvetljeval in opismenjeval ljudstvo. Tudi sicer je bil in je Vramec odmaknjen od slovenskega narodovega spomina kot tudi zgodovinopisja in le stežka bi našli intelektualca, ki bi Vramca postavil ob bok slovenskim začetnikom besedne umetnosti. Pred več kot tridesetimi leti je pisatelj Franček Bohanec zapisal nekaj malega o njem, pa še to z mero grotesknosti: *Med hrvaškimi (kajkavskimi) humanisti iz 16. stoletja ima Anton Vramec odlično mesto. Je prvi kronist kontinentalne Hrvaške, ki se je zavestno odpovedal pisanju v latinščini ali*

nemščini... (prepričan sem, da se je Bohanec skliceval na Jembrihovo delo o Vramcu iz leta 1981, izdano v Čakovcu). Ne prvo (*kajkavskimi*) in ne drugo (*kronist kontinentalne Hrvaške*) ne bo držalo, kot je Bohanec za(pre)pisal. Vramec je pisal v jeziku panonskih Slovencev, njegova Kronika pa je zajemala podatke o Štajerski, Horvateh, Slovenijeh¹⁹ (Sloveniji), Krajnski, itd... O hrvaškem jeziku tu ni nobene sledi, tudi o kajkavskem ne! Tudi SBL piše o Vramcu kot začetniku kajkavske književnosti. Vramec v Kroniki govori o deželi-orsagu, v kateri je živel in deloval; v njegovem času se je imenovala Sloveni(j)eh, latinsko Sclavoniae, seveda pa govori tudi o deželi, imenovani Horvateh, kjer so prebivali Hrvati. V času vladanja Aleksandra Makedonskega pa v Kroniki omenja "...*Bulgarie illyrikufe, kise vezda imenuiu Zloueni...*"²⁰

Že takrat je Vramec vedel za Slovence (ne Slovane!), ki pa po našem zgodovinopisju takrat še niso tukaj živeli. Bil je tisti, ki je nedvoumno zapisal, da so Slovenci avtohton narod, staroselci, in ne nekakšni priseljenci iz ruskih step ali izpod Urala. Vramec je jasno pokazal, kje poteka meja med dvema deželama, da so v Slovenijeh živeli Szlouenczi v Horuateh pa Horuati.

¹⁷Danes Becsehely na Madžarskem, kraj severovzhodno od Letenya.

¹⁸SBL, 1925–1991.

¹⁹Če je pravilno prevedeno Horvateh v Hrvaško (tako Hrvati!), je prav gotovo Slovenijeh Slovenija!

²⁰Prvi slovenski slovar, iz leta 1592, Hieronima Megiserja (1554-1618), je sam avtor poimenoval z: *Dictionarium quatour linguarum, videlicet Germanicae, Latinae, Illyricae* (que vulgo **Sclavonica** /appellatur/ et Italiae sive Hetruscae. Ilirski jezik zaradi jasnosti dopolni s pripisom, da se mu ljudsko reče **slovenski**. Vir: Od kod ime Slovenci, spletna stran Promin d.o.o.

Torej so v Slovenijah živeli Slovenci in ne Slovani, saj se je ta pojem (Slovani) pojavil šele leta 1813.²¹

Seveda so pozneje (17. stoletje) Hrvati, ko so Slovence izrinili in jih asimilirali, del dežele Slovenijah kratko in malo poimenovali Slavonija, celotno Slovenijah pa v Panonsko Hrvaško.²² Dejstvo je, da Slovenijah do vojn s Turki ni sodila pod Hrvaško, temveč je imela tako svojega bana kot tudi "državni" zbor, denar in grb. Konec 17. stoletja je Slovenijah dokončno izginila z zgodovinskega prizorišča in je postala dejansko del Hrvaške. Avtohtoni Slovenci so bili v večjem delu asimilirani od Srbov in Hrvatov ter preimenovani v Slovince ali Slavonce. Preostali del Slovencev, ki je mejil na štajerske in kranjske Slovence, so v tem obdobju degradirali v narečno skupino kajkavcev. Kakšni so bili vzroki, da je Slovenijah dejansko izginila s političnega prizorišča? Leta 1558 že najdemo prvi **skupni zbor Kraljevine Hrvaške in Slovenijah**. Skupni zato, ker sta obe kraljevini doživljali hude težave s Turki. Turki so iz Srbije in Bosne zasedli jugovzhodni del Slovenijah ter praktično celotno Hrvaško; posledica te zasedbe je bila odločitev hrvaškega plemstva, da se z vojsko in s številnimi civilnimi begunci

²¹Janez Nep. Primic, Nemshko-slovenske branja, Gradec 1813.

²²Vse od prihoda Madžarov v Spodnjo Panonijo je Slovenijah spadala pod madžarsko krono. Pozneje so si geografski pojem Panonska Hrvaška Hrvati enostavno izmislili, kajti Panonija je bila razdeljena samo na Zgornjo in Spodnjo Panonijo. Po vdoru Madžarov v Spodnjo Panonijo ter Švabov in Frankov v Zgornjo Panonijo je od treh slovenskih kneževin (Panonija, Moravska in Karantanija) samostojnost ohranila le slednja.

umakne s prave Hrvaške in se preseli oz. naseli v Slovenijah. Šele leta 1681 se naziv zbora spremeni v *Congragatio Regnorum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* oziroma Zbor Kraljevine Hrvaške, Dalmacije in Slavonije. Namesto dotedanjega domačega imena Slovenijah, ki je obstajalo med manjšinskim avtohtonim prebivalstvom (Slovenci), se je začel uporabljati iz latinščine preveden izraz Slavonija in Slavonci. Tega so prevzeli novonaseljeni večinski begunci Srbi in Hrvati ter ga dokončno uveljavili v naslednjih dvesto letih.²³

Anton Vramec pa ni bil edini, ki je v 16. stoletju živel v Slovenijah in pisal v jeziku panonskih Slovencev (Kronika, Postila)²⁴ ter govoril o panonskih ogrskih-Slovincih (v slovenskem jeziku). Nekaj let pred njim je Ivanuš Pergošič, "leta našega zveličenja 1574", izdal *Decretum 1574*.

V naslednjem stoletju (1640) je Jurij Ratkaj izdal knjigo "Kriposti Ferdinanda II", tega leta pa je Nikolaj Krajačević napisal *Molitvene knjižice* v slovenskem jeziku. Peter Petrečič je leta 1651 pisal o "cerkvi zagrebečki slovenski", o slovenskem jeziku, Slovincih in slovenščini. "Petrečič je zanimiv v svojem predgovoru, ker vedno **povdarja svoje slovenstvo** i večkrat **govori**,

²³Vir: Neven Budak, Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku. Barbat, d.o.o., Zagreb 2007, str. 76.

²⁴Vramčev predgovor v Postili, ki ga je namenil zagrebškemu škofu P. Herešincu, je prevedla v hrvaščino prof. M. Hosu. Poglejmo prevod; "Opazio sam, ne bez žalosti u duši, da ovaj naš ilirski ili slavenski (**slovenski**) narod skoro ništa takovo nije sve dosad niotkle uzeo da bi mu se u rukama našlo." In še: "...koji si prvi pastir ovoga kršćanskoga slavenskoga (**slovenskoga**) naroda..." Vir: Jembrih. Iz navedenega spoznamo, da je prevajalka besedo slovenski kar prevedla v slavenski, vendar je originalno besedo slovenski in slovenskoga vendarle dala v oklepaj.

negoli ktere koli pisatelj o **Slovencih v zagrebški vladikovini**. Vsi kajkavski pisatelji govore le o svojem slovenskem jeziku, n. pr. Pergošič je obrnil Verböcijev zakonik na **slovenski** jezik; Vramec govori kar naravnost: **zagrebečka Biskupia na Slovenie; Rakouczu na Zlouenieh** (za leto 1557 namreč pravi Kronika, da sta Ivan Lenkovič in Januš Allapy v Rakovcu pri Sveti Heleni pobila Turke, op. avt.), nasproti temu pa primeri: Buřin, Czazin na **Horuateh** na onkrai; pri **Budachkom na Horuateh**; Petretics vřzem **Szlovenzkog** Orfzaga Czirkvenem Paztiorom; Poftuvani Brati Szlovenzkoga Orfzaga Plebanusi, duhovni Paztiri itd.²⁵ Juri Habelič pa je leta 1670 izdal "Dikcionar ili Rechi Szlovenfzke u red pofztaulyene i Diachkemi zlahkotene... (mladini hrvaškega in slovenskega naroda)."²⁶

Za lažje razumevanje in podkrepitev trditev mnogih raziskovalcev, ki jih uradna zgodovinska stroka ne upošteva, pogledjmo zapis hrvaškega zgodovinarja Ferde Šišića *Pregled povijesti Hrvatskog naroda*,²⁷ ki piše o ozemlju Slovenskega orsaga, kjer jasno potegne meje med Hrvati in Slovenci. Nato Šišić nadaljuje, "da je Gvozd v srednjem veku vsa gorska veriga od Risnjaka in izvira Kolpe do Une in spodnje Kolpe, torej ne samo obe Kapeli temveč tudi Petrova in Zrinska gora." Vsekakor drži, da se je "ozemlje Slovenskega orsaga ali kraljestva vseskozi spreminjalo, vendar je v glavnem vseskozi

obsegalo področje med rekami Drava, Donava in Sava ter porečje reke Kolpe, južno od nje pa je meja s pravo Hrvaško potekala po Gozdu. Temu mejnemu območju med Slovenijeh in Hrvaško, ki ga Hrvati imenujejo Gvozd, je treba nameniti posebno pozornost. Pojem Gozd namreč obsega obsežnejše gozdnato območje od Risnjaka, Velike in Male Kapele do Petrove in Zrinske gore. Južno od tega gozdnatega področja se je nahajala prava Hrvaška (Horvatska, Hervatska, Croatia), kjer so živeli Hrvati (Horvati, Hervati, Croati).²⁸ Hrvaška zgodovinarica N. Klaić med drugim piše o domnevno zadnjem hrvaškem kralju Petru Svačiću²⁹ in njegovi smrti. Vire navaja oziroma jih citira iz *Gesta Hungarorum, Simona de Keze (1285)*, kjer mejno področje, ki ga Hrvati imenujejo Gvozd - imenuje Gozd oz. Petrov gozd. Originalen latinski zapis o tem dogodku, preveden v slovenski jezik, se glasi: *On (Koloman = Iste sc. Koloman)³⁰ je poslal vojsko v kraljestvo Dalmacijo in dal ubiti kralja Petra, ki je prišel pred Madžare v gorah, ki se imenujejo Gozd - qui Gozd dicitur (ta latinski original so Hrvati prevedli v Gvozd, tudi Gvoz), v imenovanih gorah je bil premagan in ubit. Zato se vse gore do danes v madžarščini imenujejo "Patur Gozdia". Sedež tega kralja je bil v mestu Tenen.*³¹

Iz navedenega je bralcu predstavljen niz dejstev, do kod je segalo hrvaško ozemlje, pa še tega so izgubili in si izvolili za kralja tujca.

²⁵ Anton Raič, Peter Petretić, kajkavski pisatelj, (LMS 1886). Vse poudarjene besede so Raičeve, s katerimi je nedvomno hotel povedati to, kar si drugi niso upali ali hoteli povedati. Seveda Raič piše priimek Petretić, Pergošič z mehkim é in uporablja termin kajkavski, kar je za 19. stoletje že normalno.

²⁶ V času pisanja in izida Habeličevega Slovarja je bilo v tem prostoru že močno čutiti pohrvatenje.

²⁷ Zagreb, 1962, str. 143, opomba 52.

²⁸ A. Šiško, iz še neobjavljene spremne študije o Vramcu.

²⁹ Menda je pravilno Snačić.

³⁰ Madžarski kralj, ki je pobil leta 1097 Dalmatince (Hrvate) in njihovega kralja. Zanimivo, da v viru de Keze ni omenjena Hrvaška, temveč Dalmacija.

³¹ Knin.

Pacta conventa³² iz leta 1102, na kar se Hrvati sklicujejo, je dokazljivo ponaredek, ki ga je pozneje dinastija Arpadovičev spretno izrabila. Toda preteči je moralo več kot 900 let, da so se Hrvati osamosvojili in si pridobili državo, po kateri so stoletja sanjali. Tudi sicer je hrvaška zgodovina na to temo zamegljena. To priznavajo celo nekateri njihovi pogumni zgodovinarji – dvomljivci. Tako npr. pišeta Vlado Vurušić in Adriana Piteša v Jutarnjem listu o "Povijesni magli". Poudarila sta dvom zgodovinarja Nevena Budaka o kronanju kralja Tomislava. O mitih,³³ ki so prisotni v hrvaški stvarnosti za potrebe nacionalnih ali političnih potreb.³⁴

Posebno zanimiva je navedba bitke s Tatari, kjer naj bi se leta 1242 na Grobniškem polju "sukobile" dve vojski. Po mnenju resnih raziskovalcev je bil to le virtualni boj, kar pa ni motilo bivšega predsednika Tudžmana, da je izkoristil fingiran dogodek za veliko proslavo ob njeni obletnici. Kar pa je vseeno boljše, tako avtor razprave v Jutranjem listu, kot pa so Srbi slavili bitko, ki so jo izgubili. Pa razumi, če moreš!

³²Sporazum (personalna unija) med ogrskim kraljem Kolomanom in hrvaškim plemstvom.

³³"Hrvatska povijest puna je mitskih sablasti i ideoloških interpretacija. Što smo mi u školama učili iz nacionalne povijesti, a za dosta toga se slobodno može reći da je bio konstrukt koji bi trebao potvrditi neupitnu povijesnu slavu i starosti Hrvata..."Vir: Jutarnji list, Činjenica o našim nacionalnim mitovima, Zg., 21.11.2009.

³⁴Ibid.

Vramčeva Kronika je izšla leta 1578, natisnjena v Mandelčevi tiskarni v Ljubljani, z originalnim naslovom: **Kronika vezda znovich zpravljena kratka szlouenzkim iezikom po D.**³⁵**Antolu Pope Vramcze Kanouniku Zagrebechkom** ali posodobljeno v današnji jezik – **Kratka Kronika, zdaj ponovno napisana v slovenskem jeziku, doktorja, župnika Antola Vramca, zagrebškega kanonika.** Kronika zajema čas vse od nastanka sveta pa do začetka Kristusove dobe in od te do leta izdaje Kronike (1578). Njegov panonski jezik se seveda razlikuje od današnje slovenščine, nedvomno pa se je v tistem času razlikoval prav tako Trubarjev.

Latinski predgovor Vramčeve kronike je zanimiv dokument o obstoju **Kraljestva Slovenijeh (Regni Sclauoniae)**,³⁶ s katerim nagovarja kraljevske stanove in redove tega slovenskega kraljestva; pove jim, da "ni cilj mojega nočnega dela splesti novo in neznano zgodovino, ampak sem si mislil, da storim dobro delo, če zberem in izpišem že izdane in prej znane misli starih in častitljivih zgodovinarjev, ki jih, široko razpršene, vsebujejo številne knjige, **ter izpisane in prevedene v ilirski jezik (Illirica lingua)**,³⁷ obudim v kratkih izvlečkih, da bi marljivi bralec s takšno vsebino srečno in brez kakšnega napora lahko prišel do dejanj mogočnih vladarjev, kraljev, poveljnikov ter slavnih in

³⁵Doktorju.

³⁶S temi besedami je Vramec začel pisati predgovor.

³⁷Podčrtal F.K. Vramec v latinščini uporablja ilirski jezik, v domačem jeziku pa slovenski jezik, kar pomeni, da gre v obeh primerih za sopomenko. O hrvaškem jeziku ni v njegovem pisanju nobenega sledu.

v pobožni veri proslavljenih mož v vseh svetovnih obdobjih. Če se ne motim, jih ni veliko, ki po svoji navadi vse obrnejo v slabo, ki še ne cenijo naših običajev (še posebej ilirski jezik, v katerem, kot sem videl, **ni bilo doslej še nič izdano na svetlo**),³⁸ ampak jih raje zavračajo, grajajo in obsojajo.”

Ta kratki izvleček Vramčevega predgovora Kroniki (opozoril bi, da ni iztrgan iz konteksta predgovora), jasno kaže, da je napisan v takratnem občevelnem jeziku, ki pa nikakor ni bil kajkavščina, še manj pa hrvaščina. Da so zapisi v Kroniki avtentični, podprti z zgodovinskimi dejstvi, kaže na poglobljen Vramčev študij na Dunaju, kjer je imel prost dostop do dominikanske knjižnice; tam hranijo mnoge rokopišne inkunabule in mnogoštevilna rokopisna znanstvena dela.³⁹

Kaj nam je Vramec sporočil v Kroniki?

V njej je na začetku zapisal: *Vsakomu ki bude ove knige štel. Mon dragi Gosp. i priatel, neka zna V.M. da sem na začetku vsakoteroga dognanja postavil broi let. Najperule od začetka sveta, prava, druga, tretia, četerta i peta doba. Potom toga od Kristusovega rojstva šeste dobe leta, takajšnje na začetkeh najdete i ako bi kaj našel, kaj bi bilo nezložno pisano ali vgrešeno, ne psujte prosim V.M., nego svojim razumom popboljšaj i popravi, ar nie tako muder človek, kako bi nehoteči neugrešil i da ste zdravi.*⁴⁰

Poglejmo nekaj kratkih odlomkov iz Kronike. Zanimiv je njegov zapis o sajenju vinske trte po cesarju Aureliju Probusu in o njegovi nasil-

ni smrti v Sloveniji (Slovenijeh) v kateri je stalo rimsko mesto Sirmium (Sremska Mitrovica).

280⁴¹. Aurelius Probus, rimski cesar posta od Srema buduči jednoga nevolnoga, vboga težaka sin, lada poglavništvo šest let, na **Slovenijeh** vmorjen be. Ouo vreme be prepuščeno i dopuščeno vinograde na ouih stranah zasfzaditi i imeti od cesara Probusa, i vinogradi ki so bili v Sremskoj zemli od cesara behu dopuščeni zasaditi.

22.
279. Tacitus Rimski Cezar posta, i vmorien iezu od guoiega zluge. Florian neki takafse malo vremena be Cezar Rimski brat Tacitou.
280. Aurelius probus Rimski Cezar posta od Zrema buduči jednoga nevolnoga, vboga težaka zin, lada poglavnihtvom šest let, na Zlouenieh vmorien be.
Ouo vreme be prepuščeno i dopuščeno vinograde na ouih stranah zasfzaditi i imeti od Cezara Probusa, i Vinogradi ki su bili v Zremzkoj zemli od Cezara behu dopuščeni zasaditi.
281. Caius Dalmata Papa posta Rimski, ou Papa razluchi rede popouške na redi, i da redounik nema na praidu ztati pred zodcza telounoga, i Pofzuetniega.

373. Huni ali Vogri iz Szitie ouo vreme najperule jesu v Panonijo deset sto i osemdeset jezer ludi, malih, velikih, mož i žen je došlo. Panonija zvala je oua zemla ali Orzag, ki vezda imenuje vogerzka zemla ali Orzag, v Panoniji jesu stali na jednom delu **Slovenij** a v drugom Nemeci ono vreme gdasu najperule Vogri došli v Panonijo.

372. Ouo vreme iezu ou i szueti Doctorie bili, Basilus veliki, Czirilus, Ambreus Biskup, Epifanius, i Gregor Nazianzenzki.
Makarias remeta i Maria Egipcziaka, Hilarion v Czirprome Pafnuczius y Tebe ouo vreme behu.
373. Huni ali Vogri iz Szitie ouo vreme najperule iezu v Panoniu, deset zto i ozemdeset jezer ludi, malih velikih, Moš i fen ie došlo.
Pannonia zualaze ie oua zemla ali Orzagh ki ze vezda imenuie Vogerzka zemla ali Orzag, v Panonie iezu stali na jednom dele Zlouenij a v drugom Nemeci ono vreme gdazu najperule Vogri došli v Panontu, 379.

³⁸Ibid.

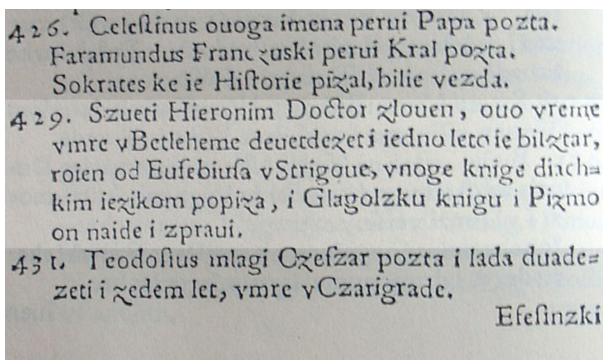
³⁹Jembrih.

⁴⁰Glej faksimile-slika, št. 003. V tem in ostalih tekstih je narejena transkripcija citiranih besedil.

⁴¹Število pred zapisom - leto.

Uradno zgodovinski prihod hunskih hord je leto 375. Toda dveh let razlike ne smemo jemati zelo resno. Tudi ni mogoče dokazati Vramčeve napačne letnice. Prihod Hunov (en del) v Panonijo iz Szitie (Scitije), dežele Skitov, ki so jih Sarmati uničili, se da razumeti, da so Huni, po uradnih virih, prišli v Panonijo leta 375 prav iz te dežele, ki je zajemala velik današnji del Ukrajine, severni Kavkaz, južno Rusijo in pokrajino severno in vzhodno od Kaspijskega jezera. Huni so izvirali iz Mongolije, en del se je ločil in začel roparske pohode na zahod, tukaj uničil Sarmate in nadaljeval z osvajanjem Panonije, ki so jo delno naseljevali Nemci (Nemci), delno pa Slovenci (Zlouenij).⁴²

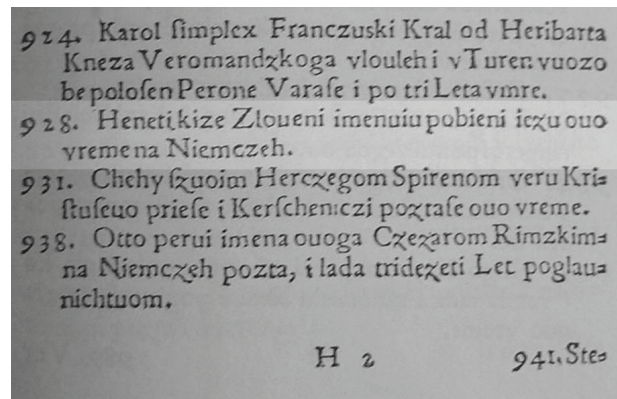
429. Sveti Hieronim doktor Sloven, ouo vreme vmre v Betleheme devetdeset i jedno leto je bil star, rojen od Eusebiusa v Štrigove, mnoge knjige latinskim jezikom popisa i glagolsko knjigo i pismo on najde i spravi.

Rojstnega kraja Sv. Hieronima še danes zgodovinarji ne znajo postaviti na pravo mesto. Slomška obisk Štrigove (rimski Stridon), domnevno rojstni kraj sv. Hieronima, ni prepričal.

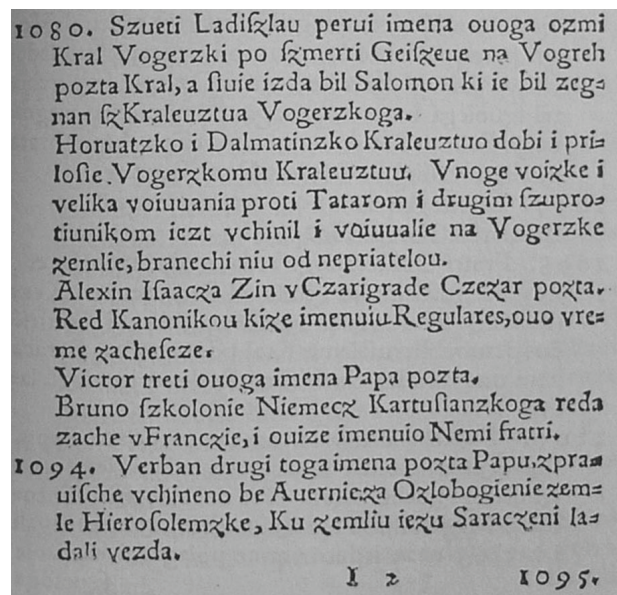
⁴²Že rimski (Alanec) zgodovinar Jordanis (551) je razlikoval Slovence od drugih ljudstev, ki jih danes razumemo pod skupnim imenom Slovani (Venetiarum natio populosa).

928. Heneti ki se Sloveni imenuju pobijeni iesuo-uo vreme na Niemeceh.

Iz zapisanega je razbrati, da so Heneti Veneti, Veneti pa Slovenci.

1080. Sveti Ladislav prvi imena ouoga osmi kral vogerski po smerti Geizove na Vogreh posta kral, a svoje izda bil Salamon ki je bil zegnan iz kraleustva Vogerskoga. Horvatsko i Dalmatinsko kraleustvo i priloži je Vogerskemu kraleustvu...

Vramec zapiše, da se Ogrskemu kraljestvu priključi Hrvaško (Horvatsko) in Dalmatinsko kraljestvo in s tem v tej Kroniki prvič omenja Hrvaško. Toda tej nameri se je zoperstavil za-

dnji hrvaški kralj Petar Svačić (Snačić?!), ki ga je s svojo vojsko pri Gozdu (hrv. Gvozd) slavno porazil madžarski kralj Koloman.

1573. Kmeti na Slovenijeh vstali i zdignoli su se bili proti svoje gospode i plemenitim ljudem, kote posekoše, obesiše, pomoriše i ostale na pokornost dopelase.

Ferenacz z'lunzki Frankapan, Ban Horuatzki i Szlouenzki v Varofdine varafe vmre. I toga zueza premeni, Pokopan be v Zagrebechke Czirkue, szuetom Kralie.
Velik pomor izet vchinen v Pariskom varafe, meg Kerfchenicz i gauolo vere.

1573. Kmeti na Szlouenieh vztali i zdignolizuzebili proti szuoie Gozpode, i Plemenitim ljudem, kote posekoše obeszisse, pomorisse i Oztale napokornost dopelasse.

1574. Gozp: Gaspar Alapi Horuatzki i Szlouenzki Ban be poztauleu. To izto leto pod Iuauchii, Iuan Panouicz Luanechki Kapitan, zmalimi szuoimi. Vnoge Turke razbi i pobi z Bofiu pomochiu.

1575. Bofzanzki Beg razbi i pobi Gozp: Herbarza Auerspergara na Horuatch pri Budachkom i glauu vchini odzechii i Czaru v Czarigrad na chazt pozla, a Zina niegoua Gozp: Bolffa siua vhitise, i vnogo porobisse i poplenisse i veliko kerfchanzka robia v Boznu ieta odpelasse.

Gozp:

Vramec piše o kmečkem uporu - nič o hrvatsko-slovenskem uporu.

Posebno zanimiv in poučen je zapis o "hrvaško-slovenskem" kmečkem uporu, ki mu hočeš nočeš moramo verjeti, saj je bil Vramec sodobnik in priča tega dogodka. Vramec nikjer ne zapiše, da so v tem uporu sodelovali Hrvati. Bolj je verjeti tezi, da so bili Hrvati na strani Madžara Ferenc Tahija, ki so mu pomagali upor zatreti, in ki je bil s svojim nasilništvom glavni vzrok za upor. Sodelovanje hrvaških upornih kmetov v tem uporu bi bilo gotovo zapisano, kajti Vramec je popolnoma obvladal politične in geografske pojme, kot so Horuatch, Slovenijeh ipd. Nekateri viri navajajo, da upornega, *po milosti zagrebečkega škofa Jurja Draškoviča, Ambroža (Matije) Gubca, Ivana Pa-*

sanca, Ilije Gregoriča in drugih niso pogubili. Vsi indici kažejo, da je uradno zgodovinsko izpričan "hrvaško-slovenski" kmečki punt, v smislu poimenovanja, evidenten ponaredek zgodovine.

Ključne besede

Anton Vramec, panonska slovenščina, kajkavsko narečje, Vramčeva Kronika, Postila.

Viri in literatura so citirani proti.

Za strokovno pomoč in nekatera pojasnila se zahvaljujem *g. Andreju Šišku*.

Povzetek

Antonius Vrametz Fridauensis Styrus, Ormožan, ki je v hrvaški literarni zgodovini zaveden kot začetnik kajkavske književnosti, je v Kroniki, ki jo je izdal leta 1578 in šest let pozneje Postilo, pisal v slovenskem jeziku. V Kroniki so navedeni zgodovinski podatki od nastanka sveta pa do leta njenega izida. Zanimivost Kronike je v tem, da je v njej podrobneje opredelil slovenski in hrvaški jezik, opisal meje med državo Horuatsko in Slovenijeh, obenem pa ločil jezik in meje takratne dežele Kranjske. O kakšnem kajkavskem narečju v Kroniki ni sledu, kakor tudi ne o deželi Slavoniji, ki so jo dolgo časa po Vramčevi smrti Hrvati vzeli za svojo, prebivalstvo pa skupaj s Srbi asimilirali v Slavonce (Hrvate). V slovenskem zgodovinskem spominu Vramec nima mesta, čeprav je jasno izrazil svoje korenine in pisal v slovenskem jeziku (panonski slovenščini), iz katere je pozneje nastalo kajkavsko narečje.

Anton Luskovič¹

KOLARIČEVI FANTJE S KOGA –Jožef, Franjo, Mirko, Miran in Branko, domoljubi, dobrovoljci in stebri slovenstva

Zapis govori o pogumnih in velikokrat tudi usodnih človeških odločitvah, kot v primeru Kolaričevih fantov iz Jastrebcov (Kog). Gre za predstavitelje fenomena slovenskih dobrovoljcev² v I. in II. svetovni vojni, ki sta, ob nepopisni tragediji in bedi ljudi na frontah, prelomila staro in odprla novo dobo sveta. Prispevek opisuje tudi tragedijo Kolaričeve družine, ki je v obeh svetovnih vojnah izgubila štiri mlada življenja.

Uvod

Skoraj sto let bo že minilo, odkar so se pojavili jugoslovanski vojni dobrovoljci na bojiščih I. svetovne vojne, predvsem v Dobrudži na ozemlju Romunije; z orožjem ter s silnim junaštvom so vsemu svetu pokazali, kako odločno so se pripravljene boriti za zlom avstro-ogrske monarhije, ki je bila za Slovence domovina samo po imenu, dejansko pa črna rumena ječa vseh nenemških in nemadžarskih narodov.

Danes silno težko razumemo, kaj vse so takrat žrtvovali Slovenci, Srbi, Hrvati in drugi avstrijski vojni ujetniki v Rusiji ali drugod po bojiščih, ko so pustili vse rodbinske in premoženjske dobrine in se kot nacionalni revolucionarji prijavili kot dobrovoljci v takratno srbsko vojsko.³

Na prelomu 19. stoletja so zavedni Slovenci izgubljali vero v možnost sožitja v nemški absolutistični Avstriji. Narodno rešitev so videli v jugoslovanski ideji, ki je zahtevala, da se Slovenci, Hrvati in Srbi osvobodijo tuje nadvlade in se združijo v lastni državi.⁴

Posebej močno revolucionarno vrenje se je okrog leta 1900 začelo med slovenskimi visokošolci, ki so študirali v Pragi in so bili Masarykovi učenci. Nova struja je bila narodno radikalna in je hitro pridobivala somišljenike na Dunaju in v Gradcu. Izdajali so časopise, ki so propagirali jugoslovansko idejo. Slovenski srednješolci so v Ljubljani ustanovili tajno organizacijo, ki se ji je pridružilo tudi narodno-radikalno dijaštvo. Izdajali so skupno glasilo Preporod, zato so jih imenovali preporodovci, ki jim je Oton Župančič posvetil pesem Kovaška, v veliko oporo pa jim je bil tudi Ivan Cankar.⁵

Ker je bilo ustvarjanje politične in gospodarske svobode znotraj avstro-ogrske monarhije praktično nemogoče, je med Srbi, Hrvati in Slovenci dozorelo spoznanje, da je njihov obstoj odvisen od izida svetovne vojne. Predvsem je to razumela jugoslovanska revolucionarna mladina, ki je zahtevala popolno nacionalno zedinjenje vseh Jugoslovancev. Spoznali so, da se bo usoda Jugoslovancev in obenem usoda Avstro-Ogrske reševala na bojnih poljih.

¹Anton Luskovič, univ. dipl. pravnik, predsednik Zgodovinskega društva Ormož, Jastrebcu 25, 2276 Kog.

²»Dobrovoljci« – uporabljam poimenovanje, kot je veljalo v tistem času in ga povzemajo tudi uradni dokumenti, takšen je tudi naslov obsežne monografije: Dobrovoljci – kladivarji Jugoslavije, 1912–1918.

³Dobrovoljci – kladivarji Jugoslavije, 1912–1918, samozaložba »Sreskih organizacij saveza ratnih dobrovoljaca Kraljevine Jugoslavije«, Ljubljana 1936, str. 15.

⁴Prav tam, str. 30.

⁵Prav tam, str. 32 in 33.

Da bi si torej priborili politično, gospodarsko in socialno svobodo in se združili v neodvisni državi Jugoslaviji, so že takoj na začetku I. svetovne vojne prepородovci in vsa ostala revolucionarna mladina ter narodnozavedni študentje, delavci, kmetje, trgovci, obrtniki, člani sokolskih organizacij pobegnili na stran antante.

Ustanovili so »Pokret jugoslovanskih vojnih dobrovoljcev«. Gibanje se je silovito razširilo in se pozneje udeležilo v vojaških enotah na bojiščih svetovne vojne.⁶

Osnovni cilj jugoslovanskih vojnih dobrovoljcev v I. svetovni vojni je bil hitra ustanovitev nove države Jugoslavije na ruševinah centralnih sil. Ta cilj pa je bil neizbežno povezan z velikimi žrtvami, s popolnim samoodpovedovanjem, s tveganjem in z darovanjem vsega, kar človek premore: z mladostjo, s krvjo in z življenjem.

Dobrovoljci so pisali zgodovino s svojo srčnostjo, s svojo krvjo in prihodnjim pokolenjem oživeli obupana srca, zravnali upognjene hrbtenice in obrnili oči v sonce svobodne bodočnosti.⁷

Enako lahko trdimo tudi za vse tiste, ki so svoja življenja položili na oltar domovine v II. svetovni vojni.

Franjo Kolarič (1895–1916)

† Kolarič Franjo

Franjo Kolarič se je rodil v kmečki družini Tomaža in Helene Kolarič v Jastrebcih. Po končani osnovni šoli na Kogu in gimnaziji v Mariboru je z odličnim uspehom končal trgovsko akademijo v Pragi. Vsi otroci v družini Helene in Matije Kolariča so bili vzgojeni v »narodnem duhu«, zato ni čudno, da se je Franjo že v zgodnjih dijaških letih boril proti nemškemu oblastnikom in gospodarjem.

V Pragi je bil član narodnih študentskih društev, v katerih se je z vso odločnostjo in sposobnostjo zavzemal za slovansko idejo. Avstrijske oblasti so ga zaradi tega preganjale in večkrat zaprle.

⁶Prav tam, str. 38.

⁷Dobrovoljci–kladivarji Jugoslavije, 1912–1918, str. 811.

СЛОВЕНСКИ ЈУГ

ОРГАН ЈУГОСЛОВЕНА У РУСИЈИ.

ИЗЛАЗИ СВАКЕ НЕДЕЉЕ НОВАЦ И ПИСМА
ШАЉУ СЕ НА УПРАВУ «СЛОВЕНСКОГ ЈУГА»
У ОДЕСУ, РЕМЕСЛЕННАЈА УЛИЦА 6. КВ. 26.

ТЕЛЕФОН 54—38. УРЕДИШТИШТО СЕ НАЛАЗИ
У ИСТОМ СТАНУ. РУКОПИСИ СЕ НЕ ВРА-
ТАЈУ, НЕПЛАЋЕНА ПИСМА СЕ НЕ ПРИМАЈУ

ПРОПИСНА СЕ НЕ ПРИМАЈУ. ПРЕПЛАТА
ИЗНОСИ ЈЕДНОГОДИШЊЕ 6 Р. ПОЛУ-
ГОДИШЊЕ 3 Р. А ПОЈЕДИНИ БРОЈЕВИ 10 К.

SLOVENCİ IN JUGOSLOVANI.

Težnje po zedinjenju s Hrvati in Srbi so se pojavljale med Slovenci ob različnih prilikah in v raznih oblikah. Stremili smo v prvi vrsti po jezikovnem, kulturnem in gospodarskem združenju jugoslovanskih plemen, tudi hrepenenje po političnem zedinjenju nam ni bilo tuje, vendar pa je moralo isto vsled danih političnih razmer ostati pitajeno.

Ako se vprašamo po causa agens imenovanega stremljenja, najdemo kot glavne činitelje: jezikovno in plemensko sorodnost, obsežen skupen teritorij, nekatere zgodovinske momente, gospodarsko enoličnost, precej enako kulturno stopinjo vseh, treh plemen, enako ekonomske nerazvitost in, pa močno željo s pomočjo kakoršnekolet državitve rešiti se iz krampljev Avstrije in tarčet odvisnosti italijanskih in nemških so- sedov.

Jezikovna jugoslovanska enotnost je dosedaj vzbujala še največje, zanimanje. Med Slovenci se je prvi potegoval za skupni jugoslovanski jezik — vrstnik Ljudevit Gaja, Stanko Vraz — oče slovenskih ilircev. Nazirajo ilircev bazirajo na sorodnosti jugoslovanskih jezikov: jezikovna enotnost je eden najprvejših predpogojev, da morejo male narodne skupine ustvarjati velike kulturne jednote. Jezikovna enotnost centralizira kulturno delo v nekaterih središčih, pospešuje sekcijsko kulturnih delavcev in jim daje večjo gospodarsko neodvisnost.

Stanko Vraz s svojo idejo ni prodri, slovenski jezik se je samostojno razvijal.

Vprašanje skupnega jugoslovanskega jezika je postalo zopet aktualnejše v zadnjem času pred vojno. Posebno pozornost je posvečala temu vprašanju slovenska revija «Veda».

Naj omenimo še naziranja krogov, ki so zagovarjali samostojnost slovenskega jezika i v nadaljnjem razvoju. Napačno je, ako se misli, da je jezikovno kulturna koncentracija in pa številna mnogobrojnost predpogoj v dosegu kulturnih vrednot. Kultura je nekaj povsem kvalitativnega in najvišji umotvori bodisi v literaturi, umetnosti, arhitekturi i t. d. morejo nastati v maloštevilnih narodih ravno tako, kakor v stotimilijonem narodu, ki razpolaga z brezmejnimi številom in bogastvom. Ne da se upravičiti, da se odrečejo tisočletni narodi z lastno zgodovino, z lastno literaturo in z lastnimi tradicijami teh individualnih narodno karakterističnih blagov, za katere so mnoge generacije žrtvovali, svoje delo in svoje imeje.

Taka so bila naziranja glede skupnega jezika v času, ko smo bili jugoslovani razcepljeni po raznih državah in ko o političnem zedinjenju še ni bilo govora. Le enotna silna država more nuditi zaslonbo: skupni jugoslovanski kulturi, skupnemu jeziku je več ko gotovo; da se bodo v bodoči Jugoslaviji temeljito spremenili, nazori o skupnem jeziku.

Ideja političnega združenja vseh jugoslovancev se je rodila v Ljubljani in čtdot so jo sprejeli Hrvati in Srbi.

L. 1809. so se slovenske dežele prvikrat otrele habsburškega jarmu in v Schönbrunnu ustanovila kraljevstvo ilirijo. Milejši veter je zapihal v slovenskih deželah. Ljubljana je postala prestolnica ilirskega kraljevstva, bila je sedež univerze, na kateri se je predavalo v latinskem in slovenskem jeziku.

Vodstvo univerze je bilo poverjeno prvemu slovenskemu pesniku Valentinu Vodniku. Prerečenje avstrijskega juga je vzbudilo v našem očaku misel, kako mogočna bi bila država, kateri bi pripadala vsa jugoslovanska plemena navdušen je zapel odo Napoleonu: ilirija oživljena. Kratko dobo so vladali Francozi slovenske pokrajine. leta 1813. se uda zadnja francoska posadka na ljubljanskem gradu. Ujihnli je glasilitelj in stvarnik jugoslovanske ideje, avstrijska vlada ga je začela sumničiti in ga kazensko poslala na zapuščeno faro v bohinskih hribih.

V zadnjih desetih letih je imela slovenska klerikalna stranka v svojem programu združenje južnih avstrijskih dežel: Kranjske, delov Koroške in Slavonje, Hrvaške, Slavonije, Bosne in Hercegovine in štre. Za ime si niso bili edini: jedni so hoteli Jugoslavijo, drugi Veliko Hrvaško. Geslo teh Slovencev je bilo: Mi smo jugoslovani, toda samo v toliko, v kolikor se interesi jugoslovanstva strinjajo z interesi avstrijske krone. Novo kraljevstvo naj bi vladal kak član habsburške hiše; glavno v tej novi tvorbi bi bil blagoslov iz Rima. Najprej katoliki, potem Habsburžani in v tretji vrsti Jugoslovani pri popolni brezmoči Srbov.

Srbom odreka trizalizem vsako veljavno: na jedni strani bi tvorili neznamen procent, na drugi strani pa jih slovenski klerikalci smatrajo za paganske Hrvate. Trizalizem je sprejel v stranki program deželni glavar kranjski Dr. Šušteršič, vreden drug Dr. Franka. Za trizalizem se je zavzemal tudi pokojni prestolonaslednik Franc Ferdinand: kot znano njegovi otroci niso imei pravice

o dunajskega trona, zato jim je bilo treba stesati novih stolčkov. Habsburžani naj bi še nadalje germanizirali in raz- ovajali, da bi to lažje šlo — ker cen- trala je precej daleč — so hoteli stvo- riti na jugu novo filijalko in naši pridne pomočnike v osehah Šušteršiča in Franka.

Podpihavanja Starčević pri Sloven- cih, naj se varujejo srbskih apostolov, so dobila v Šušteršiču poslušna ušesa. Nesreča slovenskega naroda je hotela, da je polegnil Šušteršič za seboj pre- tšno večino slovenskega ljudstva. V kritičnih dneh l. 1914. ko je Frank s svojo tolpo na Hrvaškem požgal in spal srbsko imetje, je Šušteršič prire- pal po Slovenskem protestne shode in špizal, n. v. vojno proti Srbiji.

Hudodelstvo uboja na slovenskem in srbskem narodu je zagrešil Šušteršič, bodočnost bo sodila njega, ki je klical nad nas kri pravičnih: Mož, ki je de- lal kralje kuptije s slovenskim naro- dom, tudi jugoslovanstvu ni mogel ko- ristiti. Ali moremo pričakovati od slo- venskega politika, ki je odprl vrata Nemcem na ljubljanski magistrat, ki je prodal 100 000 koroških Slovencev, ki je razdelil milijonski vseučiliški fond v strankine agitacijske namene, ki je kot deželni glavar trpel v popolnoma slovenski deželi kranjski pemški otok Kočevje, od njega nismo mogli prič- kovati, da se bo izkazal dobrega Jugoslovana!

Slika razvoja jugoslovanske misli na Slovenskem v zadnjih letih ni razveseljiva. Zal poštenega, nadarjenega v značaju kremenitega slovenskega ljudstva, da je padlo v roke par samo- pašnikom, ki so plačani z judoževini srebreniki vcepjali v dušo naroda nesmrtnost avstrijske krone, mesto da bi mu vkorenili vero v jugoslovansko bo- dočnost. Tolaži nas, da narod uvideva krivice, ki mu jih je prizadajala avstrijska krona in da začčenja prihajati k spoznanju, da je živel zapeljan po svo- jih vodnikih.

Bili Jugoslovani je pomenjalo pri nas biti izdajalec, vsaka, tudi samo kulturna zveza s Srbijo, je čala povod k denuncijam. Kljub temu pa je ostala slovenska inteligenca — z malimi izje- mami — zvesta ideji Valentina Vodnika: posebno mladina, dijaštvo, je bila pre- pričana, da le združitev s Hrvati in Srbi more spasiti slovenski rod; izključno temu cilju je bilo posvečeno delovanje slovenske mladeži.

Srbiji.

Nad glavom tvojom, mučenice, Nov se trnov vijenac vije — Iz svežjih rana na tvom tjelu Opet mora da se krvca lije.

Ko prorok s kriem krvavljem I ti moraš na Golgotu svolu: Da pleme oslobodiš svoje. Svojom krvi i u svome znoju.

Ti pod čes, znamem, hrabrim krokom Do posvećena cilja svoga, U čvrsto; vjeri u svoj ideal I u pravdu svoga Boga, Ti znaš da boš ce krvav biti, Oskvrnjeni biti će oltari, I grobove junaka tvojih Gaziti će činiki barbari.

Al doč će dan — da tvoje slave, Kad probu da te tvoja snaga, Ko Samson nekoc — u svom domu, Satiri ćeš svoga vraga.

A tad će niknuti, novo plemo Iz krvavih razvalina — Ko fenik plica uskrsnuti će Preporodjena domovina.

Jos. B.

Vstanimo, brajto!

Vstanimo brajto, vsi na plan, pod prapore slobode in pravice! Junštvo v srca, malodušje v stran, in puške v žuljave desnice, da ga iztrebimo za vselej s tal zemlje, kdor upa si nečiste stezati roke po naši mili rodni grudi!

Vstanimo brajto, domovina zre na nas in kliče nam v daljave: «Pridite, sokoli, otmite, ker sedaj je čas, sedaj, junaki, ali pa nikoli!»

Vstanimo, brajto! Naši stvarji sveti telo in dušo! In pekel nas ne omaje, dokler slovenski fantje in slovenski bajoneti,

ne ponese slobode v naše kraje. Za svojo, za slovensko stvar prelijmo dragoceno srčno kri! In če nam deca vsa csiroti, in če nam žene bodo vdove, mu ne odrečemo nikdar dolžnosti najbolj sveti, ki sedaj nas zove,

Za osvražen smo se bili ideal, kot v klavnico so nas gonili proti bratom v smrt, —

toda, razbit je sina pasjega načrt, in naša srca, čista kot kristal žare v zvestobi in ljubezni sveti: mi hočemo živeti in umreti za našo solnčnjasto stvar,

In ne odnehamo popreje, dokler slobodne nam ne bodo meje, dokler oživljena k svobodi zlati nas ne pozdravi mila domovina: —

mat, ki v suženstvu zdaj plemenito glavo kloni:

«Pozdravljeni, slovenski bataljoni!»

Po končanem študiju se je nameraval zaposliti v Beogradu kot bančni uradnik, vendar je mobilizacija julija 1914 preprečila njegove načrte. Nemiren narodnjak, kakršen je bil Kolarič, je v svojem rojstnem kraju, takoj po mobilizaciji, začel revolucionarno delovati. Oblasti so mu bile nenehno za petami, zato je tik pred aretacijo pobegnil v Rusijo, kjer je med prvimi vstopil med vojne prostovoljce. Bil je rezervni pehotni podporočnik in vodnik 1. čete 1. bataljona 2. polka I. Srbske dobrovoljske divizije. Izobražen kot je bil, je sodeloval pri izdajanju časopisa Slovenski jug, ki ga je v Odesi izdajala skupina dobrovoljcev. Bil je tudi član uredniškega odbora tega lista.⁸

V bojih je pokazal izreden pogum in iznajdljivost. Najbolj se je izkazal v bojih okrog Dobrudže,⁹ za kar je bil odlikovan z zlato medaljo za junaštvo Miloša Obilića. Pri vasi Kokardža¹⁰ je bil težko ranjen v trebuh. Zdravniške pomoči ni bilo nikjer, zato so ga dva dni težko ranjenega prevažali na volovskem vozu. Za posledicami rane je umrl 2. septembra 1916.¹¹ Njegovi tovariši so pripovedovali, da so njegove zadnje besede bile: »Živela Srbija, živela svoboda!«

Boji okrog Kokardže so bili med hujšimi v I. svetovni vojni. Nepripravljena I. Srbska dobrovoljska divizija je imela v bojih strašne izgube. Junija 1916 je krenila iz Odese in v naslednjem mesecu zasedla ozemlje med Bolgradom in Renijem v zahodnem delu Besarabije. Avgu-

sta je nato divizija nadaljevala pot na vlačilcih po Donavi in se nato skoncentrirala v središču Dobrudže.

Prvega septembra 1916 je Bolgarija napovedala Romuniji vojno in takoj prestopila mejo Dobrudže, zavzela mesto Turkulj in zajela 28.000 Romunov.

V to praznino v borbenih linijah je moral vskočiti »47. Ruski osobeni korpus«, ki so ga sestavljale: 61. Ruska pehotna in 3. Ruska konjeniška ter I. Srbska dobrovoljska divizija.

V frontalnih spopadih so v prvih septembrskih dneh dobrovoljci zasedli 12 km ozemlja, vendar so ostali brez vsakršnih rezerv, brez artilerije, brez tehničnih čet, ambulantne oskrbe in brez rednega dovoza hrane. Ostri protesti komandanta Hadžića niso zalegli, dobil je celo ukaz, da mora z dobrovoljci za vsako ceno zavzeti bolgarsko mesto Dobrič ob romunsko bolgarski meji. V takšnih razmerah je bil smrtno ranjen tudi Franjo Kolarič.

Sledile so še najhujše bitke 7. septembra in nato še 18. septembra 1916.

Prva srbska dobrovoljska divizija je v Dobrudži pri Kokardži bila srdite boje in za junaštvo požela tudi najvišje priznanje takratnega prestolonaslednika Aleksandra in ruskega vrhovnega poveljstva.

Divizija je ob začetku bojev štela 20.541 vojakov, od tega števila pa je izgubila 245 oficirjev in 8.036 vojakov.¹²

⁸Dobrovoljci – kladivarji Jugoslavije, 1912–1918, str. 268.

⁹Dobrudža je ozemlje, razdeljeno med Romunijo in Bolgarijo. Severni del je v Romuniji in leži med spodnjim tokom Donave in Črnim morjem. Boji, ki so opisani v sestavku, so potekali na tem ozemlju.

¹⁰Kraj v Dobrudži.

¹¹Podatek o datumu smrti navaja dobrovoljec, zdravnik dr. Milko Gnezda, v svojem dnevniku, »Dobrovoljci – kladivarji Jugoslavije, 1912–1918, na str. 290.

¹²Novica o junaštvu I. Srbske dobrovoljske divizije se je bliskovito razširila po vsem svetu. Ruski časopisi so obširno pisali o bojih v Dobrudži ter poročali o junaških dejanjih dobrovoljcev, ki so prejeli številna srbska, ruska in romunska odlikovanja.

Med slovenskimi žrtvami so bili: podporočnik Vladimir Kobler iz Ljubljane, podporočnik Franjo Kolarič iz Jastrebcov, podporočnik Franjo Bračič s Planine na Štajerskem, narednik Boris Potočnik, podnarednik Anton Batič iz Gorice, podnarednik Bruno Fon s Kozjega, Josip Povšič iz Gorice, Franjo Mohar iz Ljubljane, Jakob Majer, Franc Škof in Franc Žganjar.¹³

Jožef Kolarič (1882–1942)

¹³»Dobrovoljci – kladivarji Jugoslavije, 1912–1918, str. 63.

Jožef Kolarič se je rodil 19. marca 1882 v Jastrebcih, v župniji Sv. Bolfenka na Kogu, očetu Tomažu in materi Heleni, rojeni Zadravec.

Oče Tomaž Kolarič je bil več let župan v Jastrebcih. Bil je skrben, delaven in narodnozaveden, kar je bilo velikega pomena za celoten razvoj južnoštajerskega slovenstva.¹⁴

Na zadolženi kmetiji, ki sta jo prevzela starša Jožefa Kolariča, je bilo življenje težko, vendar je oče, navdušen slovanofil, lepo skrbel za vzgojo svojih otrok in jim že v otroška srca vcepljal ideal slovanske skupnosti.¹⁵ Na njihovo kmetijo so prihajali slovensko misleči učitelji s kogovske šole in mladi Jožef je srkal pogovore o razpadu AvstroOgrske ter o nastanku nove države, ki bi se ji priključili, kot svoboden narod, tudi Slovenci.¹⁶

Uporna mladost v dobi nasilne nemškutarije¹⁷

Jožef je bil prvi otrok v družini Kolarič. Pozneje se je rodilo še pet otrok.¹⁸

Ko je Jožef začel obiskovati gimnazijo v Mariboru, je tja prišel že kot navdušen Slovan in Jugoslovan. Toda že prva leta v gimnaziji so prinesla spoznanje, kako nedopustno je sanjati o narodni svobodi, kako kaznivo je vlačiti izpod železne pete habsburškega cesarstva razmesarjene ude zamirajočega slovenstva.¹⁹

Nemštvu naklonjeni profesorji so ga sovražili in, čeprav je bil odličnjak, so ga od študija poskusili odvrniti in mu grozili, da študija nikoli

¹⁴Marija Zalar, učiteljica na Kogu: In memoriam Heleni Kolarič, Glas naroda, 9. junij 1935, str. 5.

¹⁵Ignac Koprivec: Josip Kolarič je brezumno prebijal solunsko fronto na Vetreniku, Jutro, 1937, št. 147, stran 4.

¹⁶Prav tam.

¹⁷Prav tam.

¹⁸Prav tam.

¹⁹Prav tam.

ne bo končal. Zasovražil je šolo in iz pete gimnazije pobegnil domov. Doma so ga sprejeli s solzami in z mračnimi pogledi. Oče je preklinjal, mati je tiho hodila okrog njega. Jožef je prepričeval očeta, da z nekaj razredi gimnazije lahko prav tako gospodari na domačem gruntu ter se bori za ideje, ki mu jih je vcepljal in so bile zanj svete. Pritiski so bili vse večji in Jožef se je odločil, da bo gimnazijo končal privatno. Odšel je na Ptuj, vendar ga študij ni več zanimal. Šolske knjige so ležale nedotaknjene pred njim, on pa je prebiral dela svetovnih klasikov. Navduševal se je nad Tolstojem, ljubil je Dostojevskega in druge ruske klasike. Ljubezen do kmečke zemlje je dehtela iz prebranih knjig, klic zatiranih je odmeval v njih in spoznaval je podobnost trpljenja ruskih kmetov s kmeti v svoji domovini, z eno razliko, da naš človek ni imel narodne svobode.²⁰

Znova se je vrnil domov, vendar doma zanj ni bilo več prostora. Vpisal se je v viničarsko šolo nekje pri Ptujju. Kaj kmalu je prišel v spor z učitelji, saj se je postavil proti kaznovanju nekega učenca, ki naj bi žalil čast avstrijskega cesarstva. Malo je manjkalo, da med njim in učiteljem ni prišlo do pretepa, zato je pobegnil iz zavoda in se vpisal na kmetijsko šolo Grotenhof blizu Gradca. Zaradi gorečega zagovarjanja slovanstva je tudi v tej šoli imel težave. Ko bi ob neki priložnosti morali zapeti pesem, ki je žalila Slovence, se je temu odločno uprl in učitelj ga je, kljub temu da je bil najboljši gojenec, kaznoval tako, da mu je dal slabo oceno iz vedenja, tako da šole ni končal z odliko. Po končanem šolanju je Jožef Kolarič odklonil kar nekaj ponudb za zaposlitev in se je raje vrnil

domov k Sv. Bolfenku na Kogu, kjer je sprejel službo nadzornika v državnih vinogradniških nasadih.

Aktivno se je začel vključevati v delo društev in tudi po njegovi zaslugi so se v domači fari prirejale gledališke igre, pevski nastopi in družabni večeri, ki so imeli namen prebuditi v ljudeh interes za slovensko narodno vprašanje.

Leta 1903 je bil vpoklican na služenje vojaškega roka. Že na začetku se je sprl z nemškim oficirjem, ki je zaničeval Slovence, in prišel na črno listo, tako da ni dobil čina, ki si ga je zaslužil.

Nato se je pritožil, saj so ga vpoklicali nepravilno, bil je namreč hranilec matere, ki je ovdovela, zato je bil odpuščen. Domače kmetije ni mogel prevzeti, ker jo je oče namenil srednjemu bratu Mirku, zato se je Jožef oženil na Cven. Leta 1905 se je vključil v Ljutomerske sokole in se v sokolski opravi leta 1907 udeležil sokolskega zleta v Pragi, 1911 pa še zleta v Zagrebu.²¹

Želel se je vrniti domov, zato si je leta 1911 pri Sv. Bolfenku na Kogu kupil posestvo. Imel je velike načrte, kako urediti kmetijo, vendar jih je prekinila mobilizacija. Vpoklican je bil med prvimi. Ko so zbrani mobiliziranci v središki gostilni popivali, je Jožef vstal in zavpil: »Svinja je, kdor bo brata Srba streljal!«²²

Orožniki so bili o tem takoj obveščeni in so ga odpeljali v zapor, vendar je bil po posredovanju središkega župana Šinka izpuščen. Je pa naj padla senca dvoma in avstrijske vojaške oblasti so ga ves čas budno nadzorovale.

²⁰Prav tam.

²¹Prav tam.

²²Dobrovoljci – kladivarji Jugoslavije 1912–1918, str. 658.

V ruskem ujetništvu²³

Že prve dni vojne je začel sanjati in snovati načrte, kako bi iz osovražene avstrijske vojske pobegnil v srbsko armado. Dolgo časa se mu ni ponudila nobena priložnost.

V njem je čedalje bolj tlela slovanska ideja. Prepojen s sovraštvom do Avstrije je septembra 1914 prispel v Galicijo. Kot nezanesljivi osebi so mu onemogočili napredovanje v podčastniški čin v polku. Med patroljiranjem pred sovražnikovimi položaji je večkrat nameraval pobegniti, vendar je opazil, da hodi za njim še ena patrolja, ki je imela nalogo paziti nanj.

Decembra 1914 se je avstrijska vojska umaknila s položajev, ki jih je zasedala blizu Tarnova. Jožef je ta umik izkoristil in se zakopal v slamo na konjskem hlevu ter počakal na prihod Rusov, ki se jim je nato predal.

Zbrane begunce so odpeljali v begunsko taborišče Sarpolj v Vjatski guberniji. Na veliki četrtek so jih poslali v vas Čemašur blizu Ježevskega zavoda, kjer so popravljali železniško progo. Tukaj je Kolarič začel agitirati za vstop med dobrovoljce srbske armade. Pri večini Slovanov je naletel na razumevanje za to idejo. Kaplar Majhen, po rodu Kočevar, mu je zagrozil, da ga bo ovadil kot revolucionarja. Prepričan je bil, da bo Avstrija zmagala.

Prijavil ga je tudi ruskim oblastem z obtožbo, da je nevaren revolucionar, in vse to podkrepil z izjavo, da nosi orožje browning (imel ga že od prej).

Takoj naslednji dan so prišli ruski orožniki, opravili preiskavo, vendar browninga niso na-

²³Ignac Koprivec: Josip Kolarič je brezumno prebijal solunsko fronto na Vetreniku, Jutro, 1937, št. 147, stran 4.

šli, saj ga že prej zakopal v zemljo. Pustili so ga pri miru, saj so idejo o dobrovoljstvu podpirali. Še močneje je začel agitirati za dobrovoljstvo.²⁴

V ujetništvu je bil vključen v skupino, ki je gradila železnico. Razmere v begunskem taborišču so bile strašne in so opisane v dnevniku njegovega soborca s Primorske, ki se ni vrnil iz taborišča, Kolarič pa je dnevnik prinesel domov.

Med drugim je v dnevniku zapis:

*31. december 1915*²⁵

»Danes je bil tu ruski general von Milde, ki je pregledal lager in spoznal našega komandanta, kapetana Filoretova, ki je do teh dni bil tako kapetan t.j. nadporočnik in komandant čez vse tukajšnje barake ruskega polkovnika Džikova. Najbrž je general pregledoval lager vsled pritožbe odposlanke RK, ki je izjavila, da je to najslabši lager vseh ujetnikov v Rusiji, kar jih je videla, menaža pa da je za svinje in ne za ljudi.

Ljudje so tako nagneteni po barakah, da mora v vsaki baraki od 50 do 100 ljudi cele dolge in mrzle zimske noči presedeti na tleh. Prej, ko je bilo v 25. barakah okoli 7.000 mož, so bile nabito polne, sedaj pa je v 18. barakah nagnetenih okoli 9.000 mož.

Večinoma gre za invalide, ujetniki so skoraj popolnoma nagi in bos, tako, da jih je »sestra« fotografirala za dokaz, kako se nam godi v Aziji.

Tako se torej končuje leto 1915. Na božični dan pa je bilo ravno 9 mesecev, kar smo ruski vojni

²⁴Dobrovoljci – kladivarji Jugoslavije, 1912–1918, str. 659.

²⁵Dnevnik neznanega dobrovoljca je majhen zvezek, v začetku še napisan s črnilom, pozneje s svinčnikom. Pisava je ne nekaterih listih že skoraj povsem zbledela. Dnevnik hrani avtor!

ujetniki. Imam pa trdno upanje, da se bo leto 1916 končalo srečneje, čeravno nič ne kaže, da bi bil začetek dober. Vse je seveda odvisno od konca nesrečne vojne.«

1.februar 1916

»Zadnjih 14 dni se je tu zelo hitro razširil Flecktyphus, ta morilska bolezen. Prava epidemija je to.

V roku 24 ur je samo v 4. baraki obolelo 120 mož. Ker zdravil ni, je skoraj gotovo, da bodo vsi pomrli. Zdravniki si prizadevajo za čim večjo čistočo in higieno med jetniki ter dezinficirajo barake, vendar obstaja velika nevarnost, da se lager kot okužen zapusti, nas ujetnike pa prepusti smrti zaradi okužbe. Prišli smo torej tako daleč, da bo v ujetništvu treba poginiti. Kaj nas še čaka? Ali nismo že prestali dovolj v tej vojni?

Da se bolezni pri nas tako širijo ni nič čudnega. V barakah, v katerih je prostora za 300 ljudi je nagnetenost od 500 do 600 jetnikov. Tu se ne morejo ne umivati in ne čistiti. Ljudje so polni uši, in ta golazen prenaša bolezni.

Mogoče bom utekel tej nevarnosti, ker sem še vedno pri oficirjih in ne sme nihče iz barak k nam.

Če je pa naša usoda, da tu poginemo, pa naj bo. Saj to kar živimo ni nobeno življenje in se za njim ni vredno jokati. Še psu se bolje godi, edino, kar nas še ohranja pri življenju in nam daje pogum je upanje, da bomo vendarle prišli živi domov in ponovno postali ljudje...«.

V prvi polovici leta 1916 so oblasti ujetnikom sporočile, da se kot prostovoljci lahko prijavijo v srbsko armado. Od skupine, ki jo je pri gradnji železnice vodil Kolarič, se je prijavilo 17

mož, vendar je vse skupaj potem zastalo.

Dnevi negotovosti so bili daljši kot sicer, težko je bilo čakati, še posebej zaradi tega, ker novice o tem, kaj se dogaja na bojiščih I. svetovne vojne, ni bilo. Jože je počasi izgubljal upanje o ustanovitvi nove države Jugoslavije. Nekega dne mu je prišla v roke brošura dr. Franka Potočnjaka, v kateri je pisec govoril o Jugoslaviji kot o dejstvu. Ko je Kolarič prebral to brošuro, se je počutil, kot da bi se ponovno rodil. Spoznal je, da je napočil čas, ko mora sleherni svobodoljubni Slovenec ponuditi svoje življenje armadi, ki se bo borila za rojstvo Jugoslavije. Brošura mu je potrdila njegove sanje o prihodnji ureditvi države, katere sestavni del bo tudi njegova domovina.

V njem se je prebudila neugasljiva želja, da se odpravi tja, kjer vstaja izza bregov zarja svobode.²⁶

Ko so dobrovoljci še vedno čakali na svoj odhod iz begunskega taborišča, je Kolarič vzpostavil stik z uredništvom lista Slovenski jug, ki ga je v Odesi izdajala skupina dobrovoljcev. Uredništvu je Kolarič pisal, da se serapoljske oblasti ne trudijo za ureditev dobrovoljskega vprašanja, njihov odhod celo ovirajo, zato je časopis prosil za pomoč.

V uredništvu časopisa je takrat delal njegov brat Franjo Kolarič, ki je pozneje padel v Dobrudži kot podporočnik 2. polka Srbske dobrovoljske divizije.

Bratu je uspelo urediti, da so serapoljski dobrovoljci dobili dovoljenje za odhod. Zbirališče dobrovoljcev je bilo v Odesi, kjer se je zbralo okrog 50.000 dobrovoljcev, ki so se urili za borbo.²⁷

²⁶Ignac Koprivec: Josip Kolarič je brezumno prebijal solunsko fronto na Vetreniku, Jutro, 1937, št. 147, stran 4.

²⁷Prav tam.

Tu je Kolarič z odliko končal korpusno oficirsko šolo, saj so za oficirsko šolo izbirali dobrovoljce, ki so že imeli kakšno predizobrazbo. Teoretični del šolanja je potekal pozimi 1916, praktični del pa spomladi 1917. Dobil je čin narednika dijaka.²⁸

V začetku leta 1917 so končno odšli iz Rusije čez Belo in Severno ledeno morje na Škotsko, nato v Anglijo, od tam z vlaki v Orange v Franciji. Tu so ostali okrog mesec dni in dobili nove obleke in orožje. Nato so se iz Oranga z železnico odpeljali v Italijo, do Tarenta, od koder so z ladjo odpluli proti Grčiji. Z železnico in avtomobili so se premaknili v Solun, kamor so prispeli aprila 1917, kjer so se nastanili v taborišču v Mikri. Od jeseni 1917 so na solunsko frontno območje prihajali vedno novi dobrovoljski bataljoni iz Rusije in iz Amerike, prišlo pa je tudi nekaj dobrovoljcev iz Italije, Francije in Avstrije. Vse se je pripravljalo na končne vojne operacije v I. svetovni vojni.

V Mikri jih je obiskal tedanji regent Aleksander ter jih bodril pred odločilno fazo vojne, s katero si bodo odprli pot do svojih domov in skupne domovine. Regent Aleksander je 29. septembra 1917 z vojaškim ukazom razpustil vardarsko divizijo in ustanovil novo »Jugoslovansko divizijo« dobrovoljcev. Z ustanovitvijo te divizije je solunska fronta dobila nov pomen. Okrepljena z vedno novimi četami se je pripravljala na končne boje, ki so se začeli 15. septembra 1918. Kmalu nato je bil Kolarič premeščen, imenovan za vodnika 3. čete 1. bataljona 12. pešadijskega polka Šumadijske divizije. Božič 1917. je prebil na fronti

²⁸Dobrovoljci – kladivarji Jugoslavije, 1912–1918, str. 659.

Kolaričevi junaški podvigi na solunski fronti²⁹

Čas, ko so potekale priprave za odločilne spopade na solunski fronti, je bil pester in zanimiv. Kolarič je bil neustrašen in včasih celo preveč drzen vojak. S svojo hrabrostjo je preprečil marsikakšen poskus sovražnika. Ob neki priložnosti se je iz strelskih rogov na Kravici med žičnimi ovirami splazil do spečih bolgarskih vojakov in začel nanje streljati z njihovo strojnico.

Predlagan je bil za odlikovanje z zlato medaljo Miloša Obilića, vendar je zaradi »svoje glavo-sti« dobil le divizijsko pohvalo.

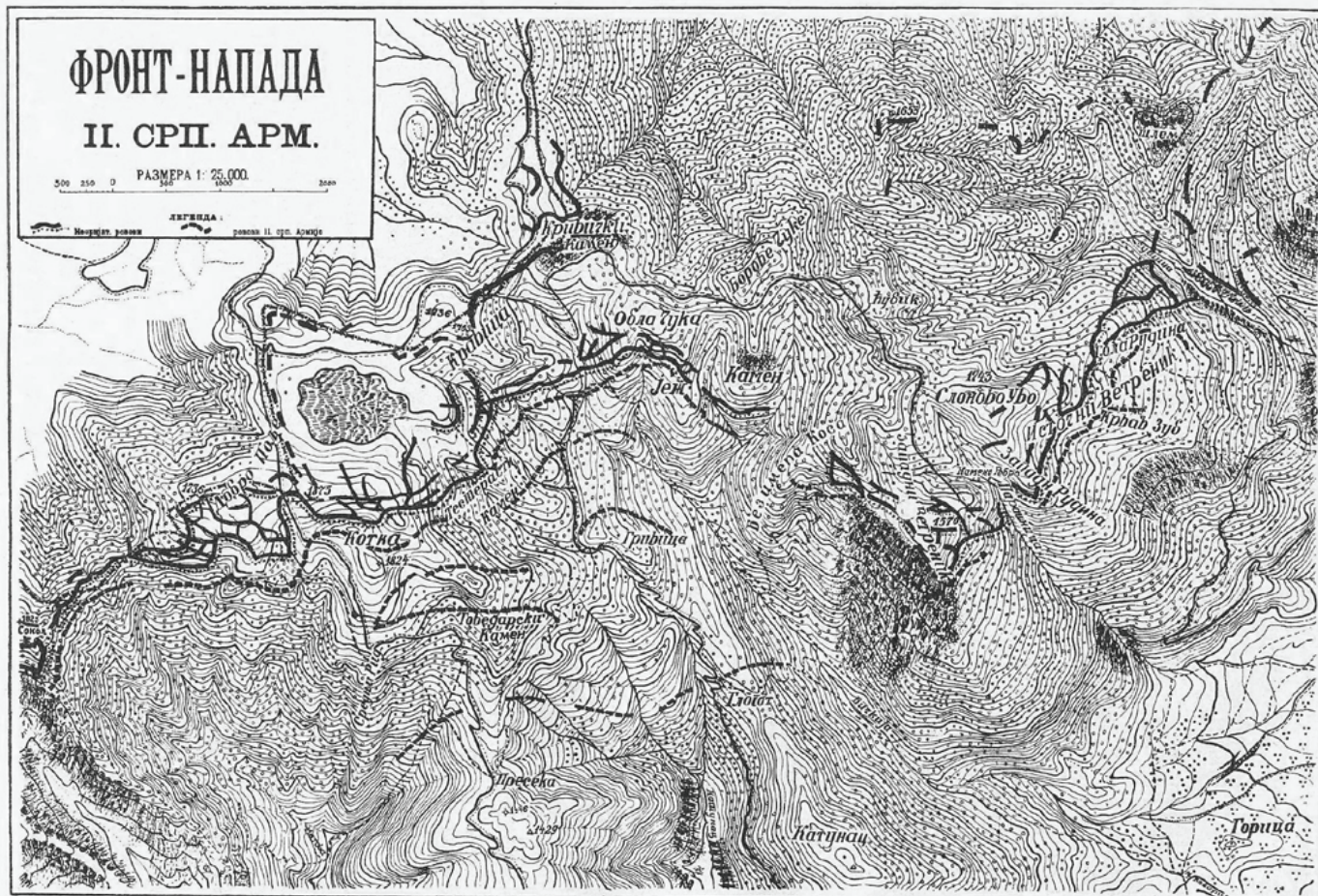
Vse te priprave in manjši spopadi so le napovedovali hude frontne boje. Tik pred začetkom ofenzive je bil premeščen na Vetrenik in takoj so ga poslali v boj.

Kolarič se spominja, da je bil 15. september 1918, ko se je začela ofenziva, sončen in lep. Na solunskih bojiščih sta si stali nasproti dve velikanski vojaški sili. V knjigi Dobrovoljci – kladivarji Jugoslavije, 1912–1918, je zapisano: *Sovražnik je imel: 249 bataljonov, 1803 mitraljeze, 1176 topov, 21 eskadronov konjenice in 80 aeroplanov.*

Naša zavezniška vojska, ki ji je po spremembah v vrhovnem vojaškem vodstvu poveljeval francoski general Franchet d'Espéry, je štela:

- 1. francoska vojska: 111 bataljonov, 29 eskadronov, 594 topov in 970 mitraljezov*
- 2. angleška vojska: 52 bataljonov, 4 eskadrone, 32 topov, 160 mitraljezov*
- 3. grška vojska: 15 bataljonov, 1 eskadron, 24 topov, in 36 mitraljezov*
- 4. srbska vojska z dobrovoljci: 55 bataljonov, 18*

²⁹Ignac Koprivec: Josip Kolarič je brezumno prebijal solunsko fronto na Vetreniku, Jutro, 1937, št. 147, str. 4.

Proboj solunske fronte. Postojanke II. srbske armade

eskadronov, 263 topov in 314 mitraljezov

5. Esad paša: 1 bataljon in 1 mitraljez

Razvidno je torej, da je bil sovražnik za 15 bataljonov močnejši, kljub temu pa je bil poražen.

Šumadijska divizija, v sestavu katere je bil tudi Kolaričev 1. bataljon 12. pešadijskega polka, je že prvi dan ofenzive v silovitem naletu osvojila vzhodni Vetrenik in koto 1570. Francoska 17. divizija je zavzela dobro utrjeno postojanko Kravica, 12. francoska divizija pa je obvladovala Dobro polje.

Sovražnik je nato ustavil nadaljnje prodiranje obeh francoskih divizij. Toda Šumadinci niso odnehali in so v drznem napadu osvojili Kravički kamen, najvažnejšo postojanko na vsej sovražnikovi obrambni črti. Zato se ocenjuje, da ima Šumadijska divizija največje zasluge za preboj solunske fronte.

Zemljevid – slika Dobrovoljci, str. 100.

Artilerija obeh vojsk je začela s strahovitim obstreljevanjem. Skale so se tresle in lomile, kriki ranjencev so neprestano parali ozračje. Ko se je artilerijsko obstreljevanje ustavilo, je nastopila pešadija. Levo krilo fronte so sestavljali francoski kolonialni črnici, sredino dobrovoljci, med njimi tudi Kolaričev vod.

Srbska artilerija je preslabo poškodovala sovražne žične ovire, zato je Kolaričev vod naletel na popolnoma nepoškodovane ovire. Plazili so se pod žico, srbska artilerija pa ni tolkla samo po sovražniku, ampak tudi po njih.

Nastal je pravi pokol, saj je bilo 15 ljudi iz Kolaričevega voda težko ranjenih ali mrtvih na žičnih ovirah. Razen enega so padli vsi podoficirji in kaplarji. Nastala je zmeda, preživeli vojaki so bili prestrašeni in zbegani.

Francoski črnici so se silno bali artilerije in so se začeli neorganizirano umikati. Za seboj so potegnili tudi ostale vojake, tako da so Bolgari začeli prodirati iz strelskih jarkov.

Kolarič je medtem odkril mesto, ki ga srbska artilerija ni obstreljevala. Drobec granate ga je zadel v obraz, vendar ga to ni oviralo, da ne bi skočil naprej ter zaklical svojim vojakom: »Naprej, tovariši! Kričite, streljajte, da se bo slišalo, kot da nas je deset tisoč. Samo naprej za menoj!« Huronsko vpitje je bilo uspešno, saj so uspeli pobiti vse sovražnikove izvidnike in tako niso imeli podatkov o številčni moči Kolaričeve enote.

Po izdanih komandah in bodrilnih besedah komandirja čete Mihaldžića je Kolaričev vod z njim na čelu prodril skozi pretrgano žično oviro na črti 2. voda in se takoj razvil za nadaljevanje borbe.

Njegovemu vzgledu so se priključili tudi umikajoči se dobrovoljci, tako da se je vojska kakšnih petdeset vojakov neustrašno zapodila proti sovražnikovim položajem. Kolarič je prodril v sredino bolgarskih položajev, saj so Bolgari pozornost posvečali levemu krilu. Bolgare je ta prodor popolnoma zmedel, tako da so francoski črnici ponovno uredili svoje vrste in posegli v boj.

Da bi zamašil vrzel, ki je nastala v njegovem zdesetkanem vodu zaradi žrtev topovskega obstreljevanja, je Kolarič poslal svojega podčastnika h komandantu s prošnjo, naj mu dodeli razpoložljivo rezervo in zmaga bo izbojevana.

Komandant ni verjel v uspešnost Kolaričevega početja, zato je odklonil dodelitev rezerve in Kolariču ukazal, da se mora takoj umakniti, ker je njegovo početje blazno in bo odgovarjal zanj.

Kolarič se za ukaz ni zmenil in je, kljub temu da je bil medtem ranjen v desno roko, z levico pograbil karabinko in s svojim vodom prodiral naprej. Pri tem je bil po nesreči ranjen še v levo roko. Ranil se je sam, z zaplenjeno karabinko, ki mu jo je prinesel njegov kaplar. Karabinka mu je zdrsnila iz ranjene desne roke, padla na tla ter ga ranila v levo roko in obraz.

Kljub prepričevanju, da z dodeljeno rezervo lahko prebije fronto, mu komandant okrepitev ni dodelil in mu je zagrozil, da ga za neupoštevovanje ukaza čakajo hude sankcije.

Z nejevoljo je poveljstvo predal svojemu kaplarju, nakar so ga poslali v prevezovališče in nato v bolnišnico v Solun.

Ko je naslednji dan prišel k zavesti, mu je osebje bolnišnice povedalo, da je njegov naskok na bolgarske položaje rodil ogromen uspeh, kajti fronta se je medtem ponovno uredila in zmaga je bila izbojevana.

Še isti dan ga je v bolnišnici obiskal komandant in mu povedal, da ga je predlagal za odlikovanje s Karađorđevo zvezdo z meči.

Po analizi so namreč ugotovili, da je bilo prav Kolaričevo »neposlušno« prodiranje odločilno za zmago na Vetreniškem odseku solunske fronte.

Ukaz za odlikovanje je bil podpisan 1. decembra 1920, odlikovanje po je po silnih administrativnih peripetijah in pritoževanju prejel šele leta 1934.

Njegovo hrabrost in junaštvo na solunski fronti so spoznali in cenili tudi Francozi, ki so ga leta 1919 odlikovali s francoskim vojaškim križcem s palmami.

V bolnišnici v Solunu je Kolarič ostal 14 dni. Mirovanje mu je presedalo, zato se je prijavil za letalskega izvidnika pri bombarderjih, ven-

dar mu komandant tega ni dovolil, ker je zvedel, da je poročen in da ima otroke.

Kolarič je vztrajal, da ga pustijo nazaj v njegovo komando, sicer bo pobegnil. Ko je komandant uvidel, da Kolariča ne bo zadržal, ga je s prvim transportom poslal za Donavsko divizijo. Po dveh dneh je Kolarič samovoljno zapusti transport, ker se mu je zdelo, da potujejo prepočasi, ter nato nekega večera, med tuljenjem volkov prispel v Kratovo. Tam je našel telefoniste, ki so ga nahranili, pri njih pa si je tudi pošteno odpočil. Naslednje jutro se je odpravil za svojim polkom, ki ga je dohitel v bližini Kumanovega.

Komandir Mihaldžić ga je pristrčno sprejel in mu takoj dodelil poveljstvo nad njegovim vo-dom.

Polk je nato prodiral skozi Skopje, Kosovo polje, Čačak, Beograd, od tod pa so prišli v Pančevo.

V začetku leta 1919 je Kolarič dobil dopust, nato pa je še ostal v vojski v Pančevu in Temišvaru. V Temišvaru so mu dodelili poveljstvo nad zajetim štabom maršala Mackensa.³⁰

Po tem je bil premeščen v Gostivar, kjer sta z njegovim kaplarjem dobila visoko francosko odlikovanje: francoski bojni križ s palmo.

Zadnjo vojaško službo je opravil kot vodnik v 45. Pehotnem polku v Celju, kjer je bil po demobilizaciji leta 1920, razrešen aktivne vojaške službe.

³⁰Mackensen – maršal, ki je poveljeval nemški armadi na Solunski fronti, tudi na območju Dobrudže.

Kolarič je pozneje napredoval v čin podporočnika ter svojo vojaščino končal po demobilizaciji kot rezervni kapetan.

Kmalu po vrnitvi domov, konec leta 1920, mu je pri porodu dvojčkov zaradi tuberkuloze umrla žena. Ostal je sam, s šestimi nepreskrbljenimi otroki, na zapuščenem in prezadolženem posestvu, kjer se je zanj začela nova Golgota.

Kamor koli se je obrnil za pomoč, so mu jo odklonili, tako da je bil v nekem trenutku finančno in gospodarsko skoraj popolnoma uničen.

Jože Kolarič se je po vojni vrnil na svoje posestvo pri Sv. Bolfenku.

Leta 1920 mu je umrla prva žena. Poročil se je drugič z Marijo Volaj z Vitana in v tem zakonu se je rodilo še deset otrok. »Naj bodo krepki Sokoliči«, je zapisalo Jutro.³¹

Kolarič je do konca življenja ostal pokončen in zaveden Slovenec, kar je dokazal tudi v II. svetovni vojni kot član Kerenčičeve odporiške skupine, ob aretaciji in na zaslišanju v Središču, kjer so ga zaradi njegove revolucionarne drže označili za »dvakratnega veleizdajalca«.³²

Navajam izveček iz sklepnega poročila tajne policije (dobeseden prepis)

³¹**Otroci iz prvega zakona:** Miran (1909–1943); Mira (1911–1993); Miroslav (Dušan) (1913–1922); Dušica (1914–1991); Hranimir (1920–1973) in dvojček Branimir (1920–1942). **Otroci iz drugega zakona:** Marica (1928–1928); Dušan (1929–1981); Ivan (1930–1931); Milka Marija (1933); Peter (1935–1992); Stanislav (1937–2001); Aleksander (1939–1940) Minka (1941).

³²Zapisnik o zaslišanju pred nemško tajno policijo v Središču ob Dravi in sklepno poročilo – arhiv RSNZ – ZA 104 -141.

K o l a r i č Jože posestnik, rojen 19.3.1892 v Jastrebcih, rim. katoličan, poročen, Slovenec, stanujoč v Jastrebcih št. 22, občina Kog je bil kot znan vodilni Slovenec tudi aretiran 19.11.1941. Ima za seboj zelo razgibano življenje, dal se je zajeti v Rusiji pozimi 1914, vstopil je v južnoslovansko legijo leta 1916 prostovoljno, obiskoval je v Rusiji oficirsko šolo in prišel potem s prostovoljnimi zvezami preko Anglije, Francije in Italije v Solun, kjer se je potem bojeval spet proti Avstrijcem. V Jugoslaviji so mu dali enega najvišjih ordenov (odlikovanj) Karadjorjevo zvezo v srebru. Nazadnje je bil kapitan prvega razreda.

Po lastni izjavi je odklonil sprejem v Heimatbund, ker tega ni mogel združiti s tem, da je dober Slovenec, nekdanji rezervni oficir in nosilec jugoslovanskega odlikovanja. Ugovarja, da bi bil pristaš slovenske osvobodilne fronte in da naj bi bil vodil odpor in bil odgovoren za uspeh akcije. Oporeka sploh vse, kar je v zvezi s slovensko osvobodilno fronto.

Istočasno pa priznava, da bi bila zanj kot oficirju in dobremu Slovencu častna zadeva kot vojaškemu strokovnjaku prevzeti vodstvo pri vstaji proti Nemcem, ki bi jamčil uspeh. Jasno dalje priznava, da je prijatelj Srbov in da ne ljubi nemškega naroda. Prizadeva si, kot Nemci združujejo Nemce, da bi se tako združili tudi vsi Slovenci. Odkrito zahteva, da bi se morali vsi Slovenci združiti proti Nemcem. Poudarja v nekem zaključnem zapisniku o zaslišanju, da je svobodoljuben nacionalen Slovenec in prepričan, da bo Rusija to voljo proti Nemcem dobila, kakor tudi, da bo potem vstala od Nemcev osvobojena Slovenija. Ponovno izrazilo poudarja, da bi v končanem boju proti Nemcem aktivno sodeloval.

Pri njegovem zaslišanju smo dobili vtis mirnega in zanesljivega, govoril je o osvobodilnem boju Spodnje Štajerske kot razumljivo dejstvo, ki je svojska samo zagrizenemu Slovencu in prijatelju Srbov. Mož je že enkrat v svojem življenju sodeloval pri veleizdaji in izdaji dežele in misli, da to lahko še enkrat naredi, ne da bi bil kaznovan. Ni obdržal te potrebe po osvoboditvi samo zase, ampak se je z enako mislečimi Slovenci o tem razgovarjal. Glede na to, da ima pri prebivalstvu velik ugled, njegova beseda veliko velja in je torej vodilna sila pri gibanju za odpor na Kogu. Kolarič naj bi tudi skrbel za dobavo strojnic za občino Kog, vendar je Vlado Zabavnik edini, ki je o tem govoril, pa ne dá izjave priznanja. Kolariča moramo označiti kot veleizdajalca s praktičnim izkustvom.³³

Predlog za kaznovanje:

Prosi se naslednje osebe kaznovati kot sledi:

1. Kerenčič Jože po čl. 83.III, in čl. 80.I
2. Kerenčič Slavko.Alojz, Otmar po čl. 83.III in čl. 80.I
3. Zabavnik Branko, Franc po čl. 83.III in čl. 80.I
4. Rizman Janko po čl. 83 III in čl. 80.I
5. Pokrivač Mirko, Gottfried po čl. 83 III in po čl. 80.I
6. Zabavnik Vlado po čl. 83. III in čl. 80. I
7. **Kolarič Jože po čl. 80. I in čl. 83. III**

³³Prepis dela sklepnega poročila Tajne policije Obmejne policijske postaje v Središču ob Dravi, dne 3. decembra 1941, dnevnik št. 272/41.

Osebe od 1. do 7. naj bodo zaradi teže njihovega zločina in brezizglednosti na izboljšanje kaznovani s smrtjo;

8. Kolarič Branko

9. Drogenik Janez

10. Borko Ignac

11. Štampar Ivan (Johann)

12. Štampar Ivan

13. Zabavnik Drago

14. Kerenčič Franc in

15. Štampar Milena

Osebe od 8. do 15. so manj udeleženi toda zaradi nepopoljivosti in trme naj bodo za daljši čas poslani v taborišče.

16. Lukman Marija

17. Rizman Marija in

18. Rizman Franc

Osebe od 16. do 18. bodo poslane na Borl (Ankenstein) in po kratkem zadržanju, pouku in Auflagerteilung (?) odpuščeni.

Na znanje in v nadaljnje postopanje

Po nalogu: vodja postojanke R. Kunesch l.r.

Jožef Kolarič je umrl je 18. maja 1942 v taborišču Oswieczim, skupaj s svojim sinom Brankom³⁴. Le leto pozneje, leta 1943 je bil

³⁴Branko Kolarič je bil sin Jožefa Kolariča. Rodil se je 29. decembra 1920, skupaj z bratom dvojčkom Hranimirjem, ki so ga Kogovčani poznali kot »puklastega« Mirka iz Vodranskega Vrha. Skupaj z očetom Jožefom se je takoj na začetku vojne priključil h Kerenčičevi skupini. Že novembra 1941 so ga Nemci aretirali in ga zasliševali v Središču, kjer je bil sedež tajne policije. Tudi o njem je zapis v zaključnem poročilu, ko je Gestapo za 15 članov kogovske odporne skupine predlagal taborišče in smrt z ustrelitvijo. Odpeljali so ga v Mariborske zapore, od tam pa v taborišče Oswieczim, kjer je 18.06.1942 umrl, star še ne 22 let.

v Ludbregu na Hrvaškem ustreljen še Jožefov brat Miran.³⁵

**Mirko Kolarič
(1893–1957)**

Mirko Kolarič se je rodil 19. februarja 1893 v Jastrebcih. Na srednje veliki kmetiji je bilo več

³⁵Miran je bil Jožefov brat in se je kot oficir bivše Jugoslovanske vojske poročil v Ludbregu na Hrvaškem, kjer je služboval. Leta 1943 je bil ustreljen v nepojasnjenih okoliščinah, ko bi se naj na tamkajšnjem pokopališču hotel sestati s predstavniki hrvaškega osvobodilnega gibanja.

otrok. V prvi svetovni vojni je bil, kot njegova brata Franjo in Jožef, vpoklican v avstro-ogrsko vojsko.

Kljub težkim preizkušnjam v prvi svetovni vojni se je Mirko po vojni takoj odzval pozivu generala Maistra in postal njegov borec za severno mejo.

Po prvi svetovni vojni se je Mirko Kolarič poročil z domačinko z Vitana, Magdaleno Tropovo. Rodili so se jima Mimika, Marta, Vera, Draga in Dušan.

Leta 1932 je v Vukovskem Dolu kupil srednje veliko kmetijo in z ženo sta začela gospodariti na novo. Bil je preudaren kmet, po poštenosti so ga poznali daleč naokoli. Ko je nanesla beseda o tem kremenitem človeku, so ljudje govorili: »Če je tako rekel Kolarič, potem bo že držalo!«

Še isti dan, ko je bila napadena Jugoslavija, torej 6. aprila 1941, se je javil med prostovoljce, čeprav je doma ostala kmetija, ki je nujno potrebovala njegove roke. Javil se je v slovenskobistriški vojašnici, po enem tednu pa se je vrnil v Vukovski dol. Pet tednov je bil zaprt v Meljski kasarni, potem so ga Nemci izpustili. Povezal se je s Kerenčičevimi v Pesnici, kjer je srečal svojega nekdanjega sovaščana Jožeta Kerenčiča. Od njega je zvedel za organiziranje Osvobodilne fronte.

Proti koncu leta 1941 je prišel na Občino Jarenina v službo Vojko Lovše, ki ga je Jože Kerenčič zadolžil za organiziranje OF na tem območju. Kmalu je Mirko Kolarič navezal stike z Lovšetom, skupaj sta pritegnila nekaj zanesljivih domačinov in organizirala nekaj kmečkih postojank.

Organizacija OF se je počasi širila in 6. aprila

leta 1943 je bil ustanovljen krajevni odbor OF, njegov sekretar pa je postal Mirko Kolarič, ki je dobil ilegalno ime Kmet.

Njegove zavzetosti za odpor proti okupatorju ni bila omajana niti takrat, ko je na začetku leta 1942 zvedel, da so v koncentracijskem taborišču Auschwitz ubili njegovega brata Jožeta in Jožetovega sina Branka.

Narodnoosvobodilno gibanje ga je popolnoma prevzelo. Novembra 1943 je bil sprejet za člana Okrožnega odbora OF Maribor.

Vsa njegova družina je bila vpeta v narodnoosvobodilno gibanje. Hčerka Draga je odšla marca 1943 na Gorenjsko, kjer je na območju Gorje-Bled delala kot aktivistka OF. Sin Dušan se je junija 1943 vključil v partizansko enoto na Gorenjskem. Hčerka Marta se je kot bolničarka zaposlila v termah v Topolšici, kjer je bila prav tako vključena v krajevno organizacijo OF.

Hčerka Mimica-Mojca je bila od jeseni 1943 kurirka OK KPS Maribor za Gorenjsko, kamor je vodila skupine novincev.

Hčerka Vera je bila aktivistka in kurirka na jarenskem terenu.

Kolaričeva mati je kot dobrodušna gospodinja skrbela, da so se terenski aktivisti počutili kar najvarneje pod njihovo streho.

Konec februarja so gestapovci aretirali Mirka Kolariča in njegovega invalidnega nečaka Mirka ter ju odpeljali v taborišče Šterntal.

Maja 1944 je Mirkova žena Magdalena dobila poziv, da naj se javi na Občini Jarenina. Tam jo je zasliševal sam Steindl, ki ga je predvsem zanimalo, kje je njen sin Dušan. Magdalena mu je odločno odvrnila: »Vam sem ga poslala, zato mi vi povejte, kje je!«

Mirko Kolarič-Kmet je iz taborišča Šterntal pobegnil domov v Prlekijo, kjer se je nato za drževal pri svoji sestri Tereziji Zabavnik v Jastrebcih. Ko je hotel oditi v partizane, mu je partijski funkcionar Majhen to, zaradi njegove starosti, odsvetoval. Tako je Mirko do konca vojne ostal na terenu okoli Koga. Po osvoboditvi se je vrnil na svojo domačijo v Vukovskem Dolu. Svojo hišo je našel zasedeno, ni imel ne žlice ne vilic, praktično ničesar. Takratna gospodinja mu ni hotela dati niti vode.

Ko so se vrnili še drugi iz Kolaričeve družine, so od sosedov dobili nekaj pohištva in posteljnine ter hrane. Ponovno so morali začeti ustvarjati dom. Toda vse te težke preizkušnje Kolaričevim niso vzele poguma. Zagnano so se vrgli na delo in obnovili domačijo.

Magdalena Kolarič je zaradi vsega, kar je doživela v II. svetovni vojni, močno zbolela in je umrla leta 1949. Mirko Kolarič, vojak v I. svetovni vojni, Maistrov borec ter udeleženec NOB, zapornik in taboriščnik, je zaradi bolezni umrl leta 1957, star 64 let.

Ključne besede

Dobrovoljci, Kolarič, Solunska fronta, I. svetovna vojna.

Ustni viri

- Marija Kolarič, Jastrebc
- Jožko Kolarič Jastrebc
- Milka Bolkovič, Lačaves
- Iztok Medved, Mali Vrhek, Kurešček

Pisni viri

- Časopis Jutro, 1937, št. 147, stran 4, Ignac Koprivec: »Josip Kolarič je brezumno prebijal solunsko fronto na Vetreniku. »

- Dnevnik neznanega primorskega dobrovoljca (rokopis).
- Osebni dnevniški zapiski Marije Kolarič.
- Poročilo Tajne policije Obmejne policijske postaje v Središču ob Dravi, dne 3. decembra 1941, dnevnik št. 272/41.
- Zapisnik o zaslišanju pred nemško tajno policijo v Središču ob Dravi in sklepno poročilo- arhiv RSNZ – ZA 104–141.

Literatura

- Dobrovoljci – kladivarji Jugoslavije, 1912–1918, samozaložba »Sreskih organizacij saveza ratnih dobrovoljaca Kraljevine Jugoslavije«, Ljubljana 1936.
- Tonček Luskovič: Kog, Krajepis in zgodovinski opis, Založba Pozoj, Velenje 2009.

Povzetek

Prispevek opisuje življenjske usode štirih kmečkih fantov iz Jastrebc v današnji krajevni skupnosti Kog, ki so bili v dveh svetovnih vojnah pred usodnimi odločitvami: ali služiti v tuji vojski ali se boriti za svojo lastno domovino.

Na primeru Kolaričevih fantov, vojakov, govori zapis o žrtvovanju Slovencev, Srbov, Hrvatov in drugih avstrijskih vojnih ujetnikov v Rusiji ali koder koli drugod po bojiščih, ki so zapustili vse, svoje domače in premoženjske dobrine in se kot nacionalni revolucionarji prijavi kot dobrovoljci v takratno srbsko vojsko.

Rajko Topolovec¹

»MATJAŽEVA VOJSKA« NA ORMOŠKEM

Pobuda za pisanje o novodobnih križarjih na Ormoškem izhaja iz pridobljene informacije v obsežni publikaciji Dr. Mateje Čoh iz SCNR: ZA SVOBODO, KRALJA IN DOMOVINO – ilegalne skupine v Sloveniji med letoma 1945 in 1952. Na 138. strani je namreč omenjeno, da so »križarji« avgusta 1947 izropali Vinogradniško zadrugo – Jože Kerenčič na Kogu. Kot domačinu mi je ta dogodek iz lokalne zgodovine obudil že malce obledeli spomin, ko sem se kot kratkohlačnik v Jastrebcih pri Sv. Bolfenku na Kogu tudi sam srečal s križarji – Matjaževo vojsko na Slovenskem.

Uvod

Prve dni maja 1945 so se tudi na Ormoškem iz svojih skrivališč pokazali domači partizani, ki so pretežno delovali le v zavetju noči. Svobodo so dočakali tudi »skrivači«, ki se iz svojih skrivališč niso spuščali v konflikte z okupatorjem, ampak so dejansko le čakali skorajšnji konec vojne. Po prehodu frontne črte med Bolgari in Nemci so se na »svobodi« znašli oboji skupaj.

Zagotovo, tudi skrivanje je bil eden od načinov reševanja kože slovenskih fantov pred vpoklicem v Wehrmacht². Rekrute, stare manj kot dvajset let, je bilo najbolj strah, da jih Nemci ne bi po hitrem postopku spravili na zloglasno rusko fronto, ki je dobesedno požirala človeška življenja. Sicer pa, v naših krajih, če izvzamem najbližje Pohorje, ni bilo prave

možnosti za partizanstvo. Tistih, ki pa so se znašli v organiziranih partizanskih enotah kje drugje v Sloveniji, pa tudi niso imeli pretirano radi, še za prihajajoči ruski komunizem niso našli pohvalne besede.

S prihodom svobode na Ormoško so prav skrivači naredili vtis množičnosti domačih partizanov oziroma osvoboditeljev, saj so si brž poiskali nekakšne uniforme, nekateri pa so si naredili samo titovke ali pa so na običajne kape prišili velike rdeče zvezde ter se tako pridružili maloštevilnim domačim partizanom. Kmalu pa je bilo možno skrivače najti tudi na seznamih borčevskih privilegijev, ki jih uživajo še danes.

Svobode pa niso dočakali tisti partizani – tudi v organiziranih partizanskih enotah, ki jih je »zadela t.i. lastna krogla« – ker niso znali najti pohvalnih besed za prihajajoči ruski komunizem. Iz rojstne vasi vem za primera, ko sta se brata po skrivnostnih poteh znašla v partizanih. Slavko naj bi bil odveden v partizane pred vpoklicem v Wehrmacht, brata Jožka, za čigar grob se prav tako ne ve, pa naj bi dosegla »partizanska črna roka«, ker se Wehrmachtu ni znal upreti. Že iz tega primera je moč zaznati, da se je »notranji sovražnik« že močno usidral v partizanskih vrstah.

S prihodom »svobode« maja 1945, so se kot prvi znašli na udaru prav notranji sovražniki ali, kot se je reklo, »sovražniki ljudstva«. To so bili ljudje s plemiškimi nazivi, industrialci, trgovci, obrtniki, kmetje, duhovniki, redovnice

¹Rajko Topolovec, upokojeni dipl. ing. org., Abramičeva 14, 2250 Ptuj.

²France Verbinc: Slovar tujk, Ljubljana 1976, nemška nacistična vojska.

itd. Tako 9. maj 1945 ni bil za vse pričakan kot dan svobode, tako kot se je ta dan z navdušenjem dočakal v okupiranih državah zahodne Evrope, kjer se komunizem ni nasilno rinil na oblast.

Kot vemo, se je komunistični pristop nove oblasti do meščanstva in tudi do podeželja nakazoval v formiranju brezrazredne družbe oziroma, kot se je reklo, v »dokončanje rdeče revolucije«. Borba za brezrazredni in brezverni komunizem je bila še zlasti kruta na podeželju, kjer je oblast naletela na splošno negodovanje in je celo prihajalo do organiziranih oboroženih skupin zoper novo oblast. Illegalne odporiške skupine so zlasti delovale na področjih ob meji »svobodnega sveta« oziroma pri nas ob meji z Avstrijo. Od tod tudi prvi oboroženi uporniki zoper komunizem na Slovenskem, ki so se pred grozečo čistko reševali s prebegi preko meje in so se nato kot »drugačni partizani« vračali v svoja okolja, kjer so se jim pridruževali še drugi somišljeniki in kmetje, ki so jim bila odvzeta posestva in se jih je trpinčilo na tisoč in en način. Oblast je novega sovražnika imenovala »illegalne tolpe«, sami odporiški borci pa so si naredili ime križarji – Matjaževa vojska na Slovenskem.

Ob pojavu tovrstne skupine zoper aktualno oblast pa ne smemo mimo njihovih t.i. mentorjev in mecenov iz svobodnega sveta, ki jih je Tito še posebej razjezil. Tito se je namreč proti koncu vojne začel izogibati že dogovorjenemu sodelovanju z emigrantsko – kraljevo

vlado v Londonu; pogodba je bila podpisana na Viškem sporazumu, Tito – Šubašič,³ dne 17. junija 1944. To sodelovanje pa je bilo dejansko že osnovano februarja 1944 na znanem srečanju »treh velikih« v Jalti, in sicer, da bo nova ustavodajna skupščina povojne Jugoslavije sestavljena iz bivših kraljevih poslancev iz leta 1938 in poslancev AVNOJ-a⁴. Churchillov predlog v Jalti je tudi bil (dokument sem v muzeju Livadnije videl tudi sam), da naj bi povojna Jugoslavija bila razdeljena na »fifti- fifti«, ko naj bi bila kraljevina razdeljena po reki Savi.

Da po vojni v Jugoslaviji ne bomo imeli komunizma, se je namreč Tito osebno zaobljubil Churchillu v Neaplju, 12. avgusta 1944.⁵ Ko pa je Stalin izvedel za to Titovo zaobljubo, je še on pohitel in mesec dni zatem na otok Vis poslal ponj svoje letalo. V Moskvi je Tito 21. oktobra 1944 prelomil častno besedo, ki jo je dal že Churchill v Neaplju, saj je Stalinu obljubil prav nasprotno. To prevaro Churchill oziroma »svobodnega sveta« pa je še Tito potrdil s »črno skrinjico« na »Martinovih volitvah« 1945. leta. Vse to pa se je za Jugoslavijo, še posebej za Slovenijo, negativno odrazilo na zahodu, saj smo pozneje na mirovnih pogajanjih v Parizu (najbrž za vedno) izgubili Trst, Gorico in še del slovensko govoreče Koroške. (Obe poraženki, Italija in Avstrija, namreč po vojni nista imeli nobene moralne pravice kakršnega koli oporekanja zmagovalcem na mirovnih pogajanjih).

Skozi ta okvir je moč videti nastajanje »Matja-

³Zvonko Štaubringer: Plamenica iz Kumrovca, Ljubljana 1980, stran 139.

⁴Nova revija: Slovenska kronika 1941–1945, Ljubljana 1997, stran 141.

⁵Zvonko Štaubringer: Plamenica iz Kumrovca, Ljubljana 1980, stran 144.

ževe vojske«, ki se je poimenovala po priljubljenem madžarskem kralju Matiji Korvinu, ki nas je nekoč uspešno reševal pred Turki.

Iz navedenega sledi, da so novodobni križarji nastali kot plod jeze zoper Tita – predvsem iz Londona, kjer je domovala kraljeva vlada. Glavni obveščevalni center križarjev (GOC),⁶ s sedežem v begunskem taborišču, je bil v St. Johanu v Pongauu pri Salzburgu. Naloga GOC-a, ki ga je vodil podpolkovnik kraljeve vojske v izgnanstvu Andrej Glušič,⁷ je bila organizirati mrežo obveščevalnih centrov v begunskih taboriščih v Avstriji, ki so sprva imeli nalogo zbirati strateške podatke v Titovi Jugoslaviji. Glušiču podrejeni so bili še centri v Grazu, Lipnici in Celovcu.

Oborožene ilegalne skupine križarjev so torej nastajale v tistem delu Avstrije, ki je takrat spadal pod angleško nadzorstveno oblast. Iz omenjenih centrov so že na jesen 1945. novodobni križarji ilegalno prestopali mejo v Prekmurju, v Slovenskih goricah ter na Pohorju. Zatekali so se na »plodna tla«, kjer so zaradi nasilnega ruskega komunizma ljudje najbolj trpeli. Sprva so njihovi kurirji oziroma obveščevalci zbirali le podatke o priljubljenosti oziroma nepriljubljenosti do nove oblasti, razpečevali so sovražni tisk in trosili protikomunistične letake ter iskali nove podpornike, organizirali pa so tudi domačo ilegalo. Ko je nova oblast spoznala pretečo nevarnost obo-

⁶Mateja Čoh: SCNR, »Za svobodo kralja in domovino« – Ilegalne skupine v Sloveniji 1945 – 1952, Lj. 2010, stran 5.

⁷Mateja Čoh: »Za svobodo, kralja in domovino«, SCNR Ljubljana 2010, podpolkovnik kraljeve vojske v Londonu, delegiran kot načelnik štaba slovenske vojske v begunskem taborišču St. Johan v Pongauu v Avstriji

roženih križarjev, je te imenovala »ilegalne bande« in se z vso resnostjo lotila organiziranja uničenja novega sovražnika.

Fotokopija primera izkaznice z Glušičevim podpisom za vstop v glavni štab Matjaževe vojske. Vir: Zdenko Zavadlav, *Križarji – Matjaževa vojska na Slovenskem*.

»Opus citatum« preganjalca križarjev – Zdenka Zavadlava⁸

Iz partizanstva v rojstnem Šoštanju je Zdenko Zavadlav zašel med oblastne obveščevalce oziroma, kot je zapisal v svoji prvi knjigi (lahko tudi v VOS OF, OZN, VDV, OZNA, NO KNOJ in UDBA). Iz njegovega prvenca »Križarji – Matjaževa vojska na Slovenskem«, ki prav tako spada v njegov knjižni opus »Iz spominov mariborskega oznovca«, povzemam njegovo izpoved o lastni praksi in gledanju na izvajanje svoje udbovske službe. Povzemam tudi citate o sladkem življenju udbovcev, o zasliševanju, lovljenju in tudi streljanju »sovražnikov ljudstva«. Križarji

⁸Zdenko Zavadlav: *Križarji – Matjaževa vojska na Slovenskem*, Ljubljana 1994, citirani vložki iz 37 zgodb.

LJUDSKA REPUBLIKA SLOVENIJA
DRŽ. SEKRETARIAT ZA NOTRANJE ZADEVE

V odgovoru se sklicujete na št. našega spisa

Zap. št. 07/11-S-54/116

Ljubljana, dne 23/5-1960.

Predmet:

P O T R D I L O

Državni sekretariat za notranje zadeve LR Slovenije - Oddelka za personalno službo v Ljubljani potrjuje, da je bil tovariš ZAVADLAV ZDENKO, roj. 29/5-1924 v Šoštanj, zaposlen pri DSNZ LRS - Upravi državne varnosti v času od 15/5-1945 do 31/12-1946. Ves čas njegove zaposlitve pri nas je delal kot referent, nam. šefa in končno kot nam. načelnika oddelka OZNE za mesto Maribor, v XIV. plač. grupi.

Potrdilo se izdaja na prošnjo imenovanega za ureditev vojne obveze in je po 23. členu točke 3o Zakona o upravnih taksah / Uradni list FLRJ števil. 28/513-59/ takse prosto.

NAČELNIK ODDELKA
ZORAN HUDALES
Josičialovij

MFO 276 1088-57

Fotokopija potrdila, da je tov. Zdenko Zavadlav delal kot namestnik šefa in kot namestnik načelnika OZNE v Mariboru od 15.5.1945 do 31.12.1946.

Vir: Zdenko Zavadlav, Križarji – Matjaževa vojska na Slovenskem.

so bili za preganjalce »ilegalne bande«, ki so v prvih letih »svobode« organizirano delovale v severovzhodnem delu Slovenije. V knjigi Pot do kruha, iz leta 1989, prav tako citiram njegove stavke, kot: »Samo zapirali, selili in streljali smo. Tudi krivic, povzročeni ljudem, je bilo preveč. Prva narodnoosvobodilna doba revolucije je vsekakor bila bolj poštena od sedanje druge dobe – socialistične revolucije«. Povzemam tudi nekaj njegovih misli, ki jih je kot visoki oficir OZNE doživljal v Mariboru, zaznaval in zapisal pa v svojem prvencu.

(V knjigi Križarji... še konkretnih akcij na Ormoškem ni, saj je v letu 1947, ko so Šajnovičevi križarji začeli z akcijami na Ormoškem, torej

leto pozneje kot drugod v Slovenskih goricah, Pomurju in na Pohorju, tudi že sam avtor sedel za zapahi, s križarji vred, ki jih je še leto pred tem sam spravil za rešetke).

Iz Križarjev – konkretni pogledi na svojo službo in na spopade s križarji, na izvajanje represij in na sladko življenje udbovcev:

»Smo v 1946., v prvem letu svobode! Žal samo svobode za nas osvoboditelje, za sovražnike ljudstva in sodelavce okupatorja pa ne! Teh sovražnikov pa je vedno več. Zaslišujemo po vpe-ljanih navadah, večinoma ponoči. Kot so nam razložili, bi naj tedaj bili ti uporniki bolj »mehki«. Vsak uporablja svojo metodo zaslišanja – prosto po Prešernu. Pa se nekdo med nami, ki je

kaj o tem prebral v fantastičnem romanu, spomni hipnoze. Priskrbim zgornji salon v Hotelu Orel, nato zaprosimo Svengalija za razgovor in poskus. Že vnaprej nam pove, da je priznanje zapornika pod hipnozo nemogoče, če ta noče priznati«.

...

»Pravzaprav nam v OZNI niti ne gre slabo. Tisti nasvet, naj se družimo predvsem mi med seboj, mi ni bil preveč všeč«!

...

»Človek postaja grabežljiv tudi v osvobojeni, novi ljudski domovini, ki bi naj odpravila socialne in druge krivice gnile kapitalistične Jugoslavije. In tako postajajo naša stanovanja, sobe ali pisarne nabasane z vsemogočim. Nekdo si je zaželel helebarde, drugi pa kanarčka v kletki«.

...

»Skoraj vsak večer po delu in zaslišanjih hodimo v mesto na zabave. Na deželo pa ob nedeljah. Vedno se precej »nažremo« ter s poslušom ali brez prepevamo, bolje se deremo, partizanske pesmi. Ljudstvo, med njimi tudi delovno, v gostiščih po navadi ni preveč navdušeno nad našimi nastopi. Zato je potrebno od časa do časa koga izmed »ljudstva« povabiti na stranišče ter ga tam krepko prebutati. Potrebna je torej stalna budnost! Tudi z miličniki ne ravnamo nič boljše!«

...

»V šoli v Cekinovem gradu, kjer so mi predavali absolventi visoke šole Feliksa Djerdjinskega v Moskvi, leta 1945, je bil predavatelj tudi Mitja Ribičič – Ciril. Ocenjen sem bil kot drugi najboljši učenec. Juhuhu!! Vrnitev nazaj v domačo enoto v Maribor in konec »robijašenja« v Cekinovem gradu!«

...

»Ko je vrhovni oznovec Jugoslavije 4. marca 1946 postal Aleksandar Ranković, še naš novi

notranji minister postane načelnik OZNE Matija Maček. Sedim v pisarni in berem zadnja poročila o premikanju Matjaževe vojske, pozvoni telefon. Klič me načelnik. Ko pridem do vrat, iz njegove pisarne izstopi neznan oficir. Bil je ruski oficir Žarko Broz – Titov sin z Rusinjo, mi je potem zaupal načelnik. Od Tita je prinesel pismo za gospo Hassovo, njegovo drugo ženo, da ji ga odnesem«.

...

»Nekam kislih obrazov v ožjem krogu sprejmemo novico o »inštruktorjih« iz Beograda. Zgleda, da nam južni udbovski bratje kljub sodelovanju v parizanstvu in komunizmu ne zaupajo«.

...

»Cirkus je tudi v Štrigovi. Ti kraji, sicer naseljeni večinoma s Slovenci, so v preteklosti stalno spreminjali svojo pripadnost, tako v Avstro Ogrski, v Dravski banovini in NDH. Enkrat so bili na slovenski, drugič na hrvaški strani. Po OF pripadnosti so bili na slovenski strani in so tako hoteli tudi ostati. Organizirali so svoje narodne odbore, šole in izobesili slovenske zastave. Račun brez krčmarja, tudi dveh krčmarjev! Le-ta sta bila Kardelj in Bakarić. Naši mariborski oznovci in knojevci so morali s krvavečim srcem po posebnem naročilu Kardelja in Mačka »delati red«. Ta red pa je bila pripojitev Štrigove Hrvaški in ustoličenje hrvaške oblasti. Seveda pa odstranitev slovenskih zastav in napisov na krajevnih ljudskih odborih in šolah! Naj živi internacionalistična KPJ!«

...

»Neprestano žuganje neposlušnim s »proizvodnjo«, kot v SZ. Res grešimo pri zaslišanjih, ker marsikaterega sovražnika prebutamo. Tudi marsikaj zaplenjenega nam uide v žepe. Pa pitje, pa babe! Žugajo nam s kaznijo – odhod v proizvodnjo, izraz iz teorije marksizma – leniniz-

ma! Delo v proizvodnji je torej kazen. V «proizvodnjo» je bil poslan Albert Svetina!»

...

»Kralj je mrtev – živel kralj!« 16. junija 1946 mesto slovenskega notranjega ministra, tudi udbovskega načelnika, zamenja predvojni komunist in revolucionar iz komunistične družine Krajgerjev Boris Krajger. Nekateri »obveščeni« pravijo, da nam bo še žal za Matijo! Ponoči se Mariborčani skupaj s Celjani komaj najdemo v gradiču pri Mengšu. Kontrola vabil v veži, čeravno se večinoma poznamo. Razporedijo nas k mizi. Na koncu omizja kraljujeta Matija in Krajger. Sledi glavna požrtija. Kar prinašajo in odnašajo. Toliko vsega, kot si predstavljamo zadnjo fazo socializma – komunizma. Žremo in pijemo. Potem pa še nekakšna muzika in plesalke. Verjetno me nekje v možganih preblisne kak prizor iz nemega filma. Začne se boj s tortami. Mečemo jih in se režimo, nekateri pa niso nič navdušeni. Matija se gromko smeji in nas celo spodbuja, novi minister je bolj resen. Na koncu si še napolnimo aktovke s klobasami in steklenicami.

...

»Po prihodu na Štajersko se res nisem vozil z avtom, a za vožnjo iz sedeža OZNE za Štajersko in Koroško sem dobil kočijo z dvema konjema. A po prihodu v mesto s kamionom sem začel sanjati o avtu. Zagledal sem ga pri postavljanju knojevskih straž na stoječem tovornem vlaku na železniškem tezenskem trikotniku. Bil je na odprtem vagonu, kabriolet »Steir 220«. S pomočjo

tam prisotnih vsakršnih tujih vojakov spravim avto z vagona. Potem je avto na prvem mestu. Pred policijo, pred socializmom in revolucijo. Z avtomobili smo potem sploh postali radodarni. Rusi pridejo iskat avto za maršala Tolbuhina. Takoj jim izberemo in podarimo edinega »buicka«, ki smo ga imeli. Navdušeni smo, da dobi od nas avto maršal Tolbuhin. Ko čez nekaj dni pride iskat skupina Rusov spet avto za Tolbuhina, šele uvidevamo, da še nismo zadostno podkovani v sovjetskem marksizmu – leninizmu.«

In prav na te šolske primere objestnosti, napuha, moralne pritlehnosti tega »društva« si je Zavadlav kot visoki oficir OZNE v Mariboru upal po svoje gledati ter še tu in tam predlagati kakšno drugačno rešitev. Zato je postal moteč element in po pravilu kdor ni z nami, je proti nam, kmalu podobno kaznovan, kot so kaznovali »sotovariše« v SZ! Zaradi lastnega mišljenja in izražanja zunaj kroga OZNE ga je oblast 31. decembra 1946 najprej spravila v že omenjeno »proizvodnjo« – za sekretarja v Tovarni avtomobilov TAM⁹ in od tam še 9. junija 1949 pred vojaško sodišče v Beograd,¹⁰ ki ga je na osnovi cele vrste obtožb obsodilo na smrt z ustrelitvijo. Z enako kaznijo je bila obsojena tudi njegova žena, prav tako partizanka Vera Uršič.¹¹ Po mnogih pritožbah njegovih partizanskih tovarišev in očeta, se mu je nato kazen spremenila na dvajset let zapora, od katerih pa je resnično odsedel leta od 7.9.1948 do 5.12.1953.¹²

⁹Zdenko Zavadlav: Križarji ..., Ljubljana 1994, Odhod v proizvodnjo, stran 98.

¹⁰Prav tam: prepis dokumenta br.707/49 Vojnog suda, 15. junja 1949 v Ljubljani, priloga.

¹¹Prav tam: prepis iz dokumenta br. 102/49 Vojnog suda u Beogradu, 29.april 1949, priloga.

¹²Prav tam. Prepis iz dokumenta Uprava KPD Ljubljana, dne 5.12.1953, priloga.

Šajnovičevi križarji na počitku in ob okrepčitvi v Avstriji (od leve: Slavko Juršič – »Cvetko«, Bertl ...?, Franc Lašič – »Slavko«, Miroslav Vlasak – »Poročnik«, Duško Todorovič – »Kapetan«, Martin Šajnovič – »Istok«, Janez Kancer – »Beltinec«, Stanko Šajnovič – »Ciril«, Ivan Živkovič – »Nacek«, Jože Golenko – »Metod«. Vir: Arhiv, Študijski center za narodno spravo (SCNR/PRČ/05/2011).

Danes gre gospodu Zavadlavu prav gotovo zahvala, da smo preko njegovih del dobili avtentično sliko tega zločinskega časa pri nas. Komisija za odkrivanje zamolčanih grobišč se mu prav tako zahvaljuje, da jim je preko knjig in tudi osebno pomagal najti marsikatero zamolčano grobišče na Štajerskem, saj so se zaporniške knjige in spiski pobitih iz tega obdobja pred umikom komunizma iz oblasti sistematično uničevali.¹³

¹³Op. avtorja: Ob zamenjavi najinih knjig mi je še zaupal, da so mu bili v zaporu najboljši prijatelji tisti zaprti »križarji« iz Slovenskih goric in Prekmurja, ki jih je nekoč ulovil, zasliševal in spravil za zapahe.

Na Ormoškem se novodobni križarji pojavijo z nastopom Šajnovičeve skupine¹⁴

Šajnovičeva skupina križarjev je delovala na vzhodnem delu Slovenskih goric oziroma na področju takratnega okraja Ljutomer in na področju Štrigove. Ormož takrat še ni premozel lastnega okraja – občine.

Uprava državne varnosti (UDV) je zapisala prve informacije o tej »bandi« konec maja 1946, ko sta iz zapora v Ljutomeru pobegnila Albert Horvat in Franc Makoter.¹⁵ Njima se je kmalu pridružil tudi miličnik Jože Zajkovič iz Razkrižja. On je iz tamkajšnje postaje LM tudi

¹⁴AS: fond 1931, mapa Šajnovičeva ilegalna skupina.

¹⁵Mateja Čoh: Za svobodo kralja..., SCNR, Šajnovičeva in Makorjeva ilegalna skupina, Ljubljana 2010, stran 134.

prinesel nekaj kosov orožja in nabojev. Zajkovič je k sodelovanju pritegnil še prijatelja Martina Šajnoviča iz Gibine,¹⁶ ki je bil poveljnik zaporov v Ljutomeru in je nato postal vodja te skupine. Kmalu so izvedli rop v prostore KLO Cven. S tam ukradenim pisalnim strojem so začeli pisati sovražne letake zoper novo oblast. Kmalu zatem se je skupini pridružil še Stanko Šajnovič,¹⁷ ki pa je bil odpuščen kot miličnik iz Murske Sobote. Tudi on je v skupino pritegnil nekaj somišljenikov in prijateljev iz Štrigove¹⁸ in okoliških krajev, ki mejijo na Slovenijo. Martin Šajnovič – Istok, je kot vodja skupine na posvetu pri lipniškem FSS (Field security service)¹⁹ dne 23. septembra 1947 povedal, da je o ustanovitvi skupine obveščen tudi Andrej Glušič kot vrhovni vodja »Matjaževe vojske na Slovenskem« v Avstriji.

Križarji so delovali v letih 1945–1950 v Severovzhodni Sloveniji, ki je mejila na angleško varovalno področje v Avstriji. Teh ilegalnih skupin je bilo kak ducat, od katerih so bile večje: *Sernečeva skupina*, ki je delovala na Kozjaku in Pohorju, *Škamljičeva skupina*, ki je delovala na zahodnem delu Slovenskih Goric, skupina *Ignaca Škete*, ki je delovala severovzhodno od Maribora, in še vrsta manjših skupin. Andrej Glušič se je kot vrhovni šef še največ zadrževal v Avstriji in skrbel za logistiko, propagandno gradivo in dajal navodila za izvajanje samostojnih akcij v Sloveniji. Na zaslišanjih pri UDV Maribor so ulovljeni križarji

izjavljali, da propagiranje zoper komunizem ni bilo potrebno, saj so bili križarji dobro sprejeti, ljudje pa nastrojeni proti Titu in oblasti KP.

Najostrejša hajka proti Šajnovičevi skupini je bila v začetku avgusta 1947, ko je v borbi z UVD iz Maribora padel Makoter, ostali pa so pobegnili v Avstrijo. Tam so jih orožniki predali FSS, vodjo Martina Šajnoviča, pa so poslali v lipniško izpostavo centra za usmerjanje in logistiko križarjev na Slovenskem. Od tam pa je bil poslan na tečaj v Strass, kjer so se zbrali tudi ostali vodje skupin »Matjaževe vojske na Slovenskem«. Zraven oficirjev bivše kraljeve vojske Jugoslavije so jim tam predavali tudi angleški oficirji. Šajnovičeva skupina je imela predvsem nalogo napadati postaje LM ter izvajati diverzije in sabotaže.

Z novo zadolžitvijo se je po podatkih UDV Maribor skupini pridružilo več mlajših članov z vzhodnega dela Slovenskih goric in s štrigovskega predela Hrvaške. To področje se je raztezalo od Razkrižja preko Štrigove, Robadja, Sv. Urbana, Slatincev, Presike, vse do Središča ob Dravi. Ti kraji – vasi, z mešanim prebivalstvom, so takrat kot del Dravske banovine gravitirali k Sloveniji. Prav zato so se mnogi tam živeči Slovenci kakor tudi Hrvatje vključevali v Matjaževo vojsko na Slovenskem.

Za področje Ormoža je zanimivo ime Franca Lašiča – Slavka²⁰

Ključavničarja Franca Lašiča – Slavka smo preko oboroženih in roparskih akcij čutili tudi

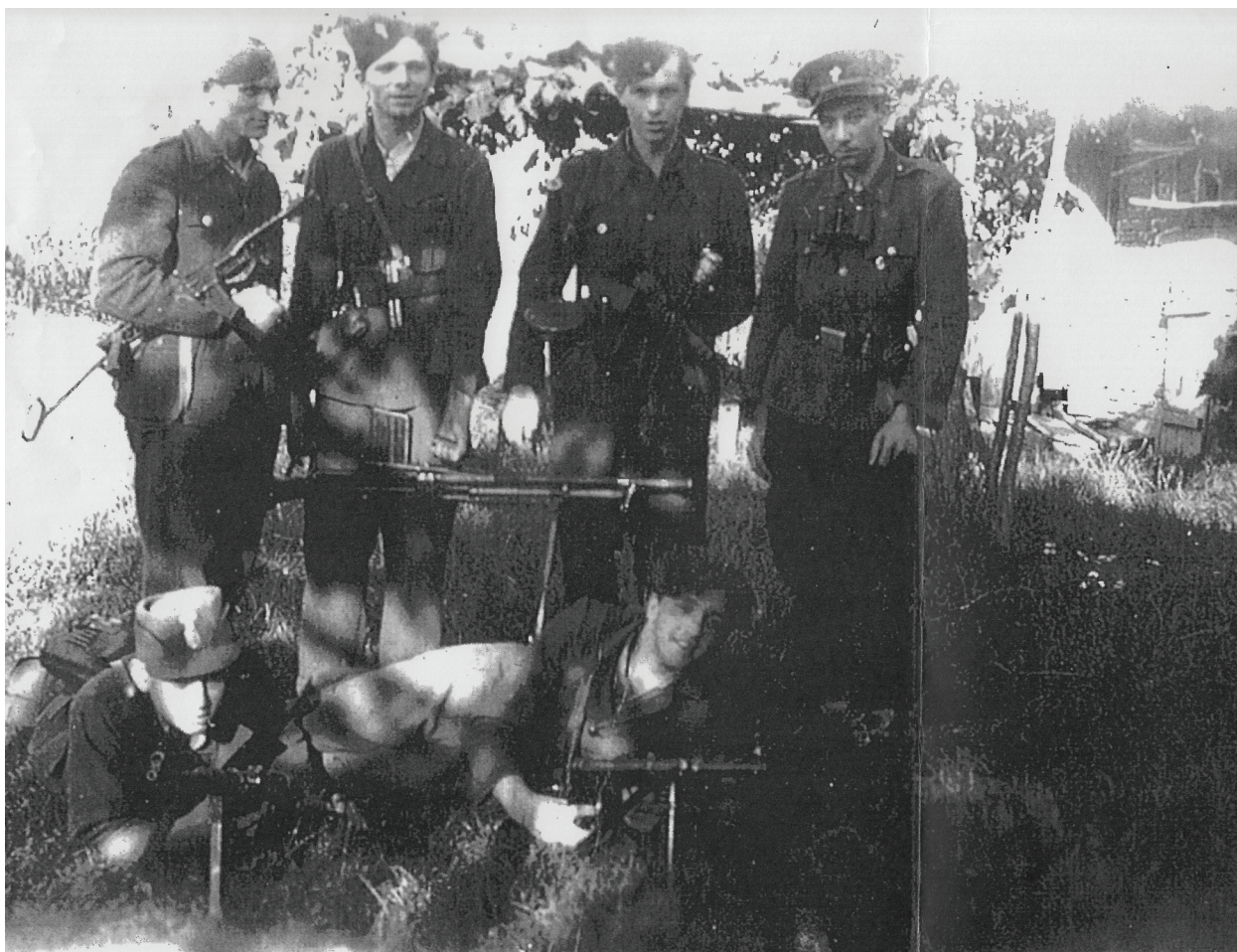
¹⁶Prav tam.

¹⁷Prav tam.

¹⁸Peter Pavel Klasinc: Štrigova 2008, Grupa Šajnovič Martina, stran 221.

¹⁹Mateja Čoh: »Za svobodo kralja...«, SCNR, Ljubljana 2010, Britanska vojaška varnostna služba, stran 8.

²⁰AS: fond UDV 1931, A 171093, Šajnovičeva banda.

Matjaževa vojska – Križarji na terenu v letih 1946–48.

(Od leve: Martin Šajnovič – »Istok«, Albert Horvat – »Tarzan«, Stanko Šajnovič – »Ciril«, Jože Zanjkovič – »Janez«, ležita: Jože Klenar – »Branimir«, Ernest Šarman – »Nestl«.

Vir: Arhiv, Študijski center za narodno spravo (SNCR/PRIČ/05/2011).

na Kogu in še drugod v okviru sedanje Občine Ormož. Rojen je bil 7.7. 1923 v Lahoncih, konec vojne pa je dočkal v nemški vojski. Po vrnitvi se je že konec maja 1945 zaposlil v TAM-u v Mariboru. Zaradi obtožbe »sabotaže« si je kaj hitro »zaslužil« enoleten zapor. Po izpustu iz zapora pa bi moral v JNA, a se je temu izognil s pobegom v Avstrijo. Pri prestopu meje so ga 20. aprila 1947 zalotili avstrijski organi ter predali FSS – angleški nadzorstveni oblasti. Po dveh mesecih pa se je tudi on znašel v izobraževalnem centru Matjaževe vojske v tamkajšnjem Strassu.

Nekoliko drugače pa je pričal na nekem drugem zaslišanju UDV²¹ v novembru 1949, ko je trdil, da se je že aprila 1947 vključil v Šajnovičevo skupino; med drugim je še povedal: »Kot oborožen član Šajnovičeve bande sem sodeloval v teh akcijah:

- prva akcija je bila na železniško postajo v Osluševcih, maja 1947. Tam smo odvezli ves denar, štampljko in pokvarili telefonsko napeljavo.
- Drugič smo bili v juliju 1947 na Razkrižju, kjer smo oropali zadrugo. Odnegli smo precej blaga, ves denar in hrano.

²¹Prav tam.

- Tretjič smo šli avgusta 1947 oropat Vinogradniško zadrugo »Kerenčič – Kog« na Kogu. Izropali smo okrog 20.000 din, pisalni stroj, radioaparatus in uničili pisarno.
- Sodeloval sem tudi v dveh spopadih z organi državne varnosti. Pri prvem spopadu, julija 1947, ob Muri sem izstrelil 5 nabojev, če sem koga ranil, ne vem. Pri drugem spopadu s knojevsko patrolo na Stari gori pri Kogu nisem streljal, ker nisem nikogar videl. Pri drugih akcijah nisem sodeloval.

Ciril Meško na svojem domu v Lahoncih

Foto: Rajko Topolovec.

V enem od zaslišanj pa je opisal še dogodke na Runču²²

- Ko sem izvedel tatvino na Runču, so me ljudje opazili in začeli loviti. Med begom sem streljal s pištolo na ljudi, ki so me lovili. Ko me je nekdo prijel, vem, da sem tudi na njega streljal. V tistem hipu pa me je eden udaril po glavi, da sem padel v nezavest.

In česa se o dogodku na Runču še spominjo sovaščani Franca Lašiča iz Lahoncev?

***Ciril Meško, Lahonci 6, 69 let**

»Da, nekaj od tega, kar se je takrat zgodilo na Runču, še pomnim iz pripovedovanja starejših, saj sem takrat, 1947., sam imel le štiri leta. Zgodbo o tem, kako so na Runču leta 1947 lovili križarja oziroma bandita Lašiča, sem slišal v Kombinatju Jeruzalem – Ormož leta 1965, kjer sem bil delovodja. Med malico v gozdu nam jo je pripovedoval skupinovodja g. Franc Kranjc z Runča, ki je bil takrat v skupini vaščanov, ki so lovili bandita Franca Lašiča. Prav g. Kranjc naj bi

bil tisti, ki ga je končno z goričkim kolom spravil na tla, ko je na zasledovalce streljal s pištolo«, je začel z že malce obledelim spominom pripovedovati g. Ciril.

»Pred tem pa naj bi Lašič v samoobrambi, ko so ga izsledili na Runču, že zadel Franca Kosija in Avgusta Kosija ki sta mu bila najnevarnejša preganjalca. Spomnim se tudi, da smo skupinovodjo Kranjca klicali »Sinko«, je pa na žalost lansko leto tudi on, kot zadnji iz te skupine delavcev, umrl«, je še dodal moj sogovornik na domu v Lahoncih.

***Ivan Horvat, Lahonci 65, 75 let**

» Da to je bilo po vojni, ko sem bil še otrok. Leta 1947 sem jih imel deset. No, nekaj pa se vendarle spomnim oziroma sem še potem slišal od starejših. Govorili so, da hodijo ponoči naokrog zelo nevarni »skrivači« s puškami. Da bi kdo tem rekel križarji, se ne spomnim. Ko sprašujete o Francu

²²AS: fond UDV, 1931, II 0602809, Šajnovičeva banda.

Lašiču, moram reči, da je tod naokoli v Lahoncih, ki so razpotegnjeni po gričih in dolinah, več priimkov z nazivom Lašič in da točno ne vem, kateri Lašič bi naj to bil. Spomnim pa se še, da se je takrat tod naokoli »potihoma« govorilo o nekem domačinu, ki naj bi ga prijeli kot oboroženega skrivača oziroma bandita, kot se je uradno reklo. Prijeli naj bi ga v bližini Štuhečevih. Franca Kosija po katerem tudi sprašujete in ki naj bi podlegel strelnim ranam, se prav tako ne spomnim, spomnim pa se Avgusta Kosija, ki ga tudi omenjate kot ranjenca v tej akciji. Sicer pa je za Kosije tedaj tod veljalo, da so bil napredni državljani naše nove države in so zato tudi imeli razne politične funkcije«, se je na takratno napeto vzdušje in na sam dogodek, v zvezi s križarjem Francem Lašičem v tem delu Slovenskih goric, spomnil g. Ivan Horvat.

V Šajnovičevi mapi spisov – fond UDV, 1931, sem našel tudi informacijo:

»20. decembra 1946 je bila napadena postaja LM pri Sv. Miklavžu in v odsotnosti miličnikov je bila odnešena večja količina orožja. Iz sosednjega terena na Kogu pa ni nobenih podatkov o kakih pripadnikih ali sodelavcih. Ker pa je ta pas ob meji čakovskega okraja kot nadaljevanje razkriškega in globoškega terena, je možno, da bi tudi tam banda skušala vzpostaviti svojo bazo«.

V knjigi Petra Pavla Klasinca – ŠTRIGOVA²³ – Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Čakovec je pod naslovom *Grupa Martina Šajnoviča* navedeno:

»Pomenuta grupa je pored toga, da je vršila pljačke, vršila napad na stanico NM Črešovec i Hotiza, te u dva navrata 1947. g. razoružali su

²³Peter Pavel Klasinc: Štrigova, Ljubljana 2009, dokument, elaborat štev. 122, stran 222,

djelove jedinice KNOJ-a u mjestu Kogu, te im tom prilikom uduzeli oružje.«

»Obešanje Franca Lašiča v imenu Ljudstva, 6.12.1949 v Ljutomeru« (Povzetek članka iz Slovenskega poročevalca)

» V terek je okrožno sodišče iz Maribora v Ljutomeru obravnavalo kazensko zadevo proti Francu Lašiču in desetim skrivačem. Franc Lašič je bil že leta 1947 član Šajnovičeve oborožene ilegalne križarske tolpe, ki je terorizirala ljudstvo v ljutomerskem okraju, kasneje pa je postal špijon tuje obveščevalne službe, tat in vlomilec. Poleg številnih kazenskih dejanj je Lašič ubil Franca Kosija, sekretarja vaškega odbora OF v vasi Runeč, ter težko ranil Avgusta Kosija. Ostali soobtoženci so tudi bili podporniki Šajnovičeve bande in so se letos povezali v skupinsko mrežo, ki jo je na našem ozemlju skušal povezati Lašič.

Glavni obveščevalec Lašič je že leta 1947 začel iskati stike s Šajnovičevo tolpo. V tolpi je bil zelo aktiven in se je celo spustil v napad na zasledujoče državne organe, ki so hoteli l. 1947 tolpo zajeti. Obtoženi Lašič je tudi z velikim navdušenjem pristal na sodelovanje v špijonski službi.

Ko je Lašič obiskoval svoje obveščevalce, ga je pot zanesla tudi na Runeč, kjer ga je eden izmed vaščanov opazil in povabil sovaščane k zasledovanju zločinca. Vodstvo zasledovanja je prevzel sekretar vaškega OF pokojni Franc Kosi. Presečeni Lašič, ki je očitno računal, da bo v vasi dobil pomoč za svojo zločinsko dejavnost, je začel bežati in med begom streljati na zasledujoče vaščane. Prvi je bil zadet Franc Kosi, ki pa ni hotel zasledovanja opustiti, ter ga je Lašič z nadaljnjimi streli ubil, poleg tega pa je težje ranil še Avgusta Kosija. Vaščanom je končno uspelo, da so Lašiča obvladali in zajeli do prihoda državnih organov.

V zaključnem govoru je javni tožilec poudaril med drugim, da so vaščani Runča zgovoren dokaz našim sovražnikom, da pri svojih zločinskih podvigih ne morejo računati na podporo delovnega ljudstva, ki v povezavi z državnimi in partijskim vodstvom gradi socializem. Med odobravanjem prisotnega občinstva je sodišče obsodilo Lašiča na smrtno kazen z obešanjem, ostale obtožence pa na kazni od treh do enajst leta zapora.«

Moje srečanje s križarji!²⁴

»Ni bilo elektrike, radia in časopisa, zato je družabnost na vasi ob petrolejki bila večja kot pa tam, kjer si je lahko vsak prižgal svojo luč. Prav iz tega razloga so se sosedje ob dolgih zimskih večerih pogosteje sestajali in vračali obiske, šli »na ves« ali »tepešijo«, kot smo rekli. Oča kot vdovec so radi zavili k sosedovi Marici in sinu Albinu, teta Micika pa je na tepešijo po vasi vzela s seboj mene, korenjaka. Atek in mama sta se manj potepala oziroma sta zvečer rajši legla ob mlajšem bratu in sestri.

Tudi tega zimskega večera, malo pred božičem leta 1947, sva z Miciko po trdi temi hodila po zapadlem snegu. Bila sva povabljena k sosedom Rubinovim na česanje gosjega perja, kar je bilo poleg luščenja bučnic in prebiranja kaše pravo vaško delo za krajšanje dolgih zimskih večerov ob topli krušni peči in skupni petrolejki. Delo je bilo že v polnem razmahu. Prisedel sem k Iveku, ki je bil moj najboljši prijatelj ter sošolec. Vedno sva si imela veliko povedati. Micika se je najprej ustavila ob peči. Pri mizi, ki je bila dejansko sestavljena iz dveh miz, so že pridno premikali prste, starejša Ivekova brata Matevž in Franček ter sestri Mimika in Tončika. Stara Rubinka in stari

oča Rubin pa sta se zadrževala ob peči, saj so jima očala slabo »kazala«, pa tudi prsti so jima bili pretrdi.

Bilo je okrog polnoči, ko je v skednju privezani Hektor začel na vso moč lajati in se ni in ni mogel umiriti. Postali smo pozornejši in gospodar Franc se je odločil, da skozi na ozko odškrnjena vhodna vrata pokuka na dvorišče.

»Dober večer, ne bojte se, nismo nevarni, le ogreli bi se radi malo...«, je bilo iz teme pod stopnicami polglasno slišati moški glas. »Nič, nič, perje češemo, kar vstopite, imamo toplo peč,« je drhte, a prijazno odvrnil gospodar Franc. Naenkrat je sicer velika prednja soba postala tesna, čeravno sta se oba starca takoj odstranila od peči v svojo zadnjo sobo.

Bilo jih je slab »ducat« uniformiranih vojakov. Prav vsak je v roki držal brzostrelko, čez ramena pa so nekaterim bingljale verige z naboji, za pasovi pa ročne bombe. Kape pa so si sneli že zunaj, tako da nismo vedeli, ali so miličniki ali partizani. Tudi po redkih besedah se ni dalo ločiti, ali gre za slovenski ali hrvaški jezik. Gospodar Franc je takoj signaliziral gospodinjki Treziki, da jih je treba postreči. Tako so si ob peči že kmalu podajali še malce topel kolač kruha ter na krožniku »ritjak« – najdebelejša domača klobasa vzeta iz zaseke. Franček pa je z vrčem stekel še v klet po rdečo izabelo. Nobenega ni bilo potrebno prositi, da si vzame.

Nepovabljeni »česalci perja« so se hitro okrepčali in se kmalu poslovlili. Predolgo se nepovabljenemu gostu tudi ne spodobi zadrževati na obisku, je že stara vojaška taktika, pa tudi neprestano lajanje Hektorja jih je vznemirjalo. Pes je menda zaznaval še one križarje, ki so bili na straži. Pri naslednjem takem obisku so menda stražili

²⁴Rajko Topolovec: Pot do kruha, Ljubljana 1998, stran 95.

drugi. Po spremljanju »gostov« na dvorišče nam je Franc vsaj trikrat zabičal, da tega srečanja ne smemo nikomur povedati. Menda so mu ob slovesu nakazali, kdo so in za kaj se borijo!»

Nekateri Bolfenčani se še spomnijo križarjev in trpljenja zaradi njih

Polpretekla zgodovina ormoškega področja še zdaleč ni podana z »druge strani«. Vsakokrat, ko načnem novo temo o medvojnem in povojnem času za naše *Zgodovinske zapise* ali za kakšno drugo pisanje, odkrivam nove zgodovinske razsežnosti obeh totalitarizmov. Pri skrivanju zlih dejanj je prednjačil komunizem pred nacizmom in jih obešal na ramena le drugih – domobrancev. Tak primer je kolaboracija, ki so jo že v kraljevini prakticirali prepovedani komunisti, ko so na tajno hodili kolaborirat v SZ oziroma k Stalinu. SZ je namreč bila Kraljevini sovražna država.

Ena od osnovnih značilnosti totalitarizmov je, da je (ne glede, ali je šlo za nacizem ali komunizem) zavračal načela tradicije – načela moralnih resnic in logičnosti, na temeljih katerih sta tudi nastala nacionalsocializem in boljševizem. Strokovno se temu pravi tudi nihilizem (lat. – ničesar ni v duhu). Oba totalitarizma sta se tudi oklepala pragmatizma – vrednosti kompleksnih oseb (Hitler, Stalin, Mao Zedong, Tito, ... – osebe, ki same odločajo, kaj je dobro in kaj je slabo). Pragmatiki za sotovariša, če se ta pregreši, vedno najdejo kompenzacijo s pozitivno protitežjo. Če poenostavim: »Ubil je človeka, a ker je bil dober komunist, ne bo šel v zapor«!

Sicer pa je danes vse težje najti pričevalce, ki se še česa spomnijo iz partizanstva, skrivaštva, kakor tudi iz povojnega križarstva. Mislim na pričevanja o neljubih dogodkih, ki jih je ura-

dna zgodovina preslišala oziroma zamolčala. V mislih imam podrobnosti o domačem partizanstvu in nadaljevanju rdeče revolucije, ki zajema tudi novodobne križarje. Tudi zato se nekateri pričevalci – čeravno že visoke starosti, še vedno nečesa bojijo! Lahko bi tudi rekli: »Kogar je kača pičila, se boji zvite vrvi!«

Po 9. maju 1945 je vsak strel – uboj, vsako nasilje pomenilo zločin, a se je po tem datumu v Sloveniji še največ streljalo. Prav zato so še živeči pričevalci vse bolj cenjeni – cenjeni za mladi rod in za zanamce, saj so arhivi, ki pričajo o tem, uničeni.

****Pogovor z zakoncema Štefanom in Marijo Sever, rojenima 1930. in 1923. leta, iz Vordrancev***

Zakonca Marija, roj. Novak, in Štefan Sever.

Foto: Rajko Topolovec.

»Kolikor se še spomnim«, je začel pripovedovati sogovornik Štefan, »so proti oblasti v tem južnem delu Koga v prvih povojnih letih delovale tri skupine nezadovoljnežev: skupina Zvonka Ferlina iz Središča, skupina Štefana Mlinariča iz Vitana in skupina Janeza Hudina iz Šalovcev.

Za **Ferlinom** se je sled izgubila, bil pa je za časa okupacije vojak Paveličeve NDH, pa je zato v novi Jugoslaviji bil zaprt v Lepoglavi, od koder se mu je posrečilo pobegniti. V letih 1946 – 1947 pa

je deloval kot križar. Eno od postojank so imeli tudi pri Klanjčarju v Vodrancih. Bili so tudi povezani s križarji s štrigovskega področja. Sestajali so se še v Presiki pri tamkajšnjem ključavničarju Ščavničarju, ki je danes že na hrvaški strani. Udba iz Čakovca je te križarje v Presiki spomladu l. 1947 napadla in jih tudi nekaj zaprla. Stari Ščavničar je bil že prej zaprt, sina Vinka so takrat ujeli, najmlajši pa jim je pobegnil, Avgust je že imel delavnico v Obrežu in se je aretaciji Udbe izognil. Takrat so zaprli še Logožarjeve sinove iz Presike. Po tej aretaciji pa se je ta skupina križarjev razbila. Mogoče bi znal o tem tudi kaj povedati g. Stanko Čurin s Koga, saj je v tem času večkrat zahajal k mehaniku Ščavničarju zaradi raznih popravil na strojih, ki so jih sosedovi Čurinov tukaj v Vodrancih že tedaj imeli.

Štefan Mlinarič, po katerem še sprašujete, pa se je za časa okupacije kot mlad domači partizan še največ skrival na svojem domu na Vitanu, potem pa, ko bi moral v JNA, je zamenjal zvezdo s križem in se še naprej skrival. Zadnja leta pred predajo pa se je skrival tudi pri somišljeniku Jakobu Lahu na Vitanu. Na svetlo se je pojavil šele po Stalinovi smrti leta 1953, ko je imel tehten izgovor, da se je bal Stalina. Zaradi skrivanja je bil potem zaprt tudi Jakob Lah.

***(Dodatek avtorja po izpovedi starega očeta):**

Skupina domačih partizanov, v kateri je bil tudi Štefan Mlinarič, se je neko jesensko noč srečala ob toplih krhljih v sušilnici sadja v Jastrebcih z nemškimi graničarji s Koga, a je obveljal »častni kompromis« – brez uporabe orožja.

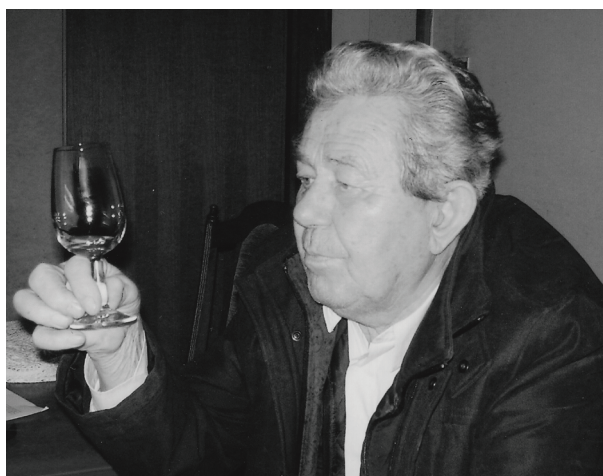
»Sicer pa sta na območju Koga delovali dve skupini domačih partizanov«, je nadaljeval Štefek. »Eno skupino so tvorili kurirji tako imenovane

TV postaje, ki je služila za zvezo med Prekmurjem in centralnim delom Štajerske, drugo pa so tvorili domači fantje in tudi dekle, ki so se izognili vpoklicu Nemcev v Wehrmacht.

Janez Hudin se je tudi skrival doma v Šalovcih. To se je izvedelo ob požaru, ki je kakšno leto, dve po vojni izbruhnil v hiši, in so ljudje opazili, da sta dva bežala iz hiše. Po tem dogodku je bila sled za njim izbrisana.

Po vojni so se uporniki zoper oblast, križarji, dobivali in skrivali tudi pri Petru Orešniku v Jastrebcih in pri Francu Luciju v Vodrancih«, je sklenil svojo pripoved na to povojno obdobje gospod Štefan Sever.

***Pogovor z gospodom Stankom Čurinom s Koga, roj. l. 1929**

Stanko Čurin.

Foto: Rajko Topolovec

»Za Wehrmacht sem bil pri prvi rekrutaciji še premlad, ob drugi rekrutaciji, marca 1945, pa sem se pozivu izognil«, je začel s spomini na ta čas znani vinogradnik Stanko Čurin. »Stike z mehanikom Avgustom Ščavničarjem v Presiki, kot sprašujete, sem imel po vojni pogoste, saj smo doma imeli že nekaj kmetijske mehanizacije. Dne 3. oktobra 1947 pa sem bil tam aretiran skupaj z Anico Luci z Vitana, ki je bila pun-

ca Ščavničarjevega sina. Aretirali so me zato, ker da naj bi imel zveze z »banditi« in naj bi jih tam stražil. V tistih časih se je tam šlo tudi za priključitev štrigovskega območja k Hrvaški. Na zaslišanju v Ljutomeru so grdo ravnali z mano. Vlekli so me za lase in brcali. Ta zaslišanja so trajala več kot pol leta in vsakokrat so me pri tem pretepali. Z biljardnim kijem sem enkrat dobil takšen udarec po obrazu, da sem bil takoj ves v krvi. Zdravniško spričevalo je potem potrjevalo, da sem postal devetinsitridesetodstotni invalid. Šest dni pa sem bil zaprt v »žitnici« pri Miklavžu, kjer mi niso dali niti vode, ležal pa sem na golem opečnem tlaku. Žitnica še danes stoji, malo nad spomenikom NOB pri Miklavžu. Vsakokrat, ko se peljem mimo, mi zaide pogled na okenske rešetke tega tudi zame prekletega objekta. Mene so predvsem obtoževali in silili k priznanju, da sem stražil križarje, ko so ti razoroževali miličnike«.

Zloglasna »žitnica«, – pomožni zapor OZNE pri Miklavžu, s številnimi okenci z rešetkami; še posebno tistim, ki so jo izkusili, vzbuja misel na mučeniške čase.

Vir: Rajko Topolovec

(Op. avt.: O trpljenju v tem provizoričnem zaporu pri Miklavžu, v katerem je bil zaprt g. Stanko Čurin, mi je pripovedoval že tudi sosed Ciril Kerenčič – brat heroja Jožeta Kerenčiča, ki je pri minus 20 stopinjah, saj okence ni imelo

stekla, in v pomanjkljivi obleki ter ob slabi, hladni hrani skoraj umrl. Zaprt je bil zaradi tega, ker ni hotel postati vzorni kolhoznik na Kogu.)

» Za odhod v JNA, ki sem jo služil v letih 1949 – 1951, pa so mi domači veljaki napisali tako dobro karakteristiko, da so me oficirji spraševali, če je morda kdo v sorodstvu kakšen starešina. Ob odslužitvi služenja v JLA, pa so mi naročili, da moram doma takoj napisati prošnjo za sprejem v KP«, je na kratko končal svojo pripoved o vpletenosti s takratnimi križarji Stanko Čurin. »Glede Štefana Mlinariča z Vitana, pa vem, da naj bi v času 1942 – 1945, ko je deloval kot mlad domači partizan iz domačega skrivališča, v boju z nemškimi žandarji oziroma stražo naftne vrtine v Vuzmetincih ustrelil dva žandarja. V akciji z njim so bili še drugi domači partizani kot Martin Čurin z Vitana, Alojz Dolinšek iz Vodrancev in še kdo. Z osvoboditvijo pa naj bi se »ta ekipa« med sabo skregala in se tisti, ki se niso strinjali s prihajajočim stalinizmom, nato še naprej šli »partizane« oziroma so postali križarji«, mi je na dodatno vprašanje odgovoril cenjeni domačin in častni občan Občine Ormož.

***Srečanja s križarji v spominu sovaščana -ke**

»Ko sem še živela na domačiji pri starših, se spominim, da so k nam večkrat prihajali oboroženi križarji, ki so imeli na kapah srebrne križece. Večinoma so to bili isti fantje in so govorili po slovensko in tudi hrvaško. Spominjam se priimka Ferlin iz Varaždina, pa nekega Župneca in... . Večje skupine križarjev pa naj bi imele sestanek na jasi v Košarjevi šumi v Vodrancih ali že mogoče v Godenincih, pa so potem govorili, da jih je tam zajela OZNA, zato niso več prihajali k nam. Izvedeli smo tudi, da je bil v tej akciji ustreljen so-

rodnik Lovrečevih iz Presike. Pri naši hiši so imeli tudi stroj, ki je bil podoben večjemu pisalnemu stroju, na katerem so večkrat tiskali plakate in letake.

Sama pa tudi še pomnim njihovo himno, kot otroke so nas učili in tudi sami prepevali, ko so prihajali v našo hišo«, je končala neimenovana pričevalka, ki mi je nato himno še povedala in omenila, da je šlo za znano melodijo nemške pesmi.

Heute wollen wir ...!

*Vse za vero, to je naše geslo,
komunizem moramo zatret,
po krščansko živeti in za vero umreti.*

*Le križar naprej, naprej, naprej, saj zmagal boš,
bog ti bo v pomoč,
borimo se, osvobodimo se,
križarjem vsak pridruži se...*

***Terezija Lukman, roj. 1923, dekliški priimek Volaj, Vodranci**

»O križarjih vem le toliko, kolikor sem slišala in tudi videla takrat, ko so l. 1947 tesarji prišli delat streho na (Volajevo) viničarijo v Brezovščaku, ki je bila uničena v vojni vihri. S seboj so prinesli polne žepe letakov, ki so jih zjutraj nabrali na cesti. Z njimi so uporni križarji pozivali k upor proti komunizmu«, mi je na zastavljeno vprašanje odgovorila sogovornica in še pristavila: »Več pa bi vam vedela povedati o nekem drugemu dogodku, ko so domači aktivisti po vojni v tej hiši na domu moža tako pretepli, da so mu zlomili prednje zobe, zato ker se ni javil na poziv na »orožne vaje« (beri kazenski gulag, op. av-

torja), ki bi ga moral odslužiti s podiranjem lesa v kočevskih gozdovih«.

***Pogovor z gospodom Stankom Šajnovičem²⁵**

Povzeto iz *Rodne grude*, marec 1996, Vida Topolovec, in iz dokumentov, ki jih je g. Stanko Šajnovič posredoval za Študijski center narodne sprave – arhiv, SCNR/PRIČ/05/2011.

Novinarka Vida Topolovec je ob obisku v domovini uspela »ujeti« še živečo osebo iz časa novodobnih križarjev g. Stanka Šajnoviča. Po osamosvojitvi Slovenije je bil že tretjič z ženo Jožico na obisku v rojstnem kraju, v Sloveniji. Tudi sam sem bil presenečen, ko sem preko drugega vira izvedel, da tako iskani križar takrat še živi in izkazuje ljubezen do domovine. In kolikor vem, je bil tudi v lanskem letu 2011 pri nas na počitnicah, saj je bil opažen v Moravskih Toplicah.

»Kot mnogi drugi, se tudi sam nisem strinjal s povojnim političnim sistemom pri nas v Sloveniji kot tudi v Jugoslaviji«, začne svojo pripoved, zakaj je postal križar, in o odhodu iz domovine, ko je tri leta, od 1946 do 1949, ilegalno z orožjem deloval proti takratnemu sistemu.

»Vse skupaj pa se je začelo takoj po vojni. Bil sem v prvi partizanski brigadi. Tako smo med drugim s pomočjo nemških vojnih ujetnikov popravili deloma porušen ptujski železniški most. Po tem delu so me poslali v Ljutomer v službo ljudske milice z namenom, da bi delal red. Ker pa smo nekateri hodili tudi v cerkev, predpostavljam, da jim to ni bilo všeč. Kmalu smo ugotovili, da pri

²⁵Arhiv SCNR: Stanko Šajnovič, dokumenti in fotografije o Šajnovičih križarjih v letih 1945-1951 in življenje Stanka Šajnoviča in njegove družine v Kanadi danes.

Foto 9: Stanko in Jožica Šajnovič na terasi hotela Ormož leta 1990.

Vir: Arhiv študijskega centra za narodno spravo, SCNR/PRIČ/05/2011.

nas vse skupaj ne bo tako, kot so nam med vojno govorili, da bo. Še posebej smo to občutili mi na Razkrižju, kjer smo si nadvse prizadevali, da bi naš kraj sodil k Sloveniji. Po zidovih smo pogosto pisali razne parole, kar pa ni bilo vseč hrvaški milici, ki je prihajala v naš kraj iz Štrigove. Mene so dvakrat ujeli. Prvič so me izpustili, ker sem imel pri sebi miličniško izkaznico, drugič me niso hoteli izpustiti, zato sem jim pobegnil. In tako sem začel svoj odpor proti sistemu in ideologiji«, je sklenil prvi del svoje pripovedi, zakaj se je znašel pri križarjih oz. v emigraciji.²⁶

²⁶Op. avtorja: Mislím, da je intervju ge. Vide Topolovec prvi necenzuriran intervju s kakšnim križarjem nasploh, po toliko letih od krvavega zatrtja »Matjaževe vojske na Slovenskem«.

Kapelica Šajnovičevih na posestvu v Kanadi, ki jo blagoslavlja slovenski kardinal dr. Alojzij Ambrožič.

Vir: Arhiv študijskega centra za narodno spravo, SCNR/PRIČ/05/2011.

Sicer pa je Stanko Šajnovič pri petinosemdesetih še vedno čil na svojem posestvu, ki si ga je ustvaril z lastnimi rokami, z odrekanjem in umnim gospodarjenjem v kraju Orillia v državi Ontario v Kanadi. Na družinskem posestvu ima družina Šajnovič farmo puranov in kokoši nesnic z zaščitnim znakom »Starinka Farmers«. Kot zaveden Slovenec je tudi v družabnem življenju aktiven, saj je tudi v Kanadi podpredsednik Slovenskih krščanskih demokratov.

Sklepne misli

Revanšizem nad drugače mislečimi in prisilno uvajanje komunizma, ki so ga še zlasti v negativnem smislu čutili na podeželju, sta pripeljala do oboroženega odpora zoper »svobodno« Titovo Jugoslavijo, ki se je začel z novodobnimi križarji, katerih logistika je vodila v tisti del takratne Avstrije, ki je bila pod angleško upravo. OZNA je namero križarjev dokončno preprečila šele v letu 1952.

Ključne besede

Revanšizem, uvajanje komunizma, novodobni križarji.

Ustni vir

- *Pogovor avtorja s še živečimi pričevalci iz tega časa v rojstnem kraju Kog in v Lahoncih.*

Pisni viri

- Arhiv: SCNR/PRIČ/05/2011, Stanko Šajnovič.
- Nova Revija: *Slovenska kronika XX. stol. 1941–1995*, Ljubljana 1997, str. 73, 129.

Literatura

- Mateja Čoh: SCNR: »Za svobodo kralja in domovino«, ilegalne skupine v Sloveniji med leti 1945 in 1952, Ljubljana, 2010.
- Peter Pavel Klasinc: Štrigova, Ljubljana, 2009, str. 229 do 273.
- Zvonko Štaubringer: Plamenica iz Kumrovca, Ljubljana, 1980, str. 134, 135, 139, 144.
- Rajko Topolovec: Pot do kruha, Ljubljana,

na, 1998, str. 95.

- Zdenko Zavadlav: Križarji – Matjaževa vojska na Slovenskem, Ljubljana, 1994.

Povzetek

V prvih letih »svobode« se je še posebej intenzivno nadaljevala rdeča revolucija, ki je bila za naše območje oziroma za tukajšnjo podeželje na neki način hujša, kot smo čutili ponemčevanje med okupacijo. Mešala sta se namreč revanšizem in nasilno uvajanje socializma na vasi, ki je potekal preko vzorcev kolektivizacije iz SZ. Tako je kmalu prišlo do oboroženega upora, ki ga je podpirala emigracijska kraljeva vlada v Londonu. Vlada v izgnanstvu se je naslonila na politične prebežnike in na domačo reakcijo zoper »izgradnjo brez razredne družbe«. Krvavo pokončanje oborožene reakcije je trajalo pet let – pri nas na Kogu pa imamo primer, do Stalinove smrti, leta 1953.

Nevenka Korpič¹

DRAVSKI SOKOL SREDIŠČA OB DRAVI 1911–2011

... naša skupna vez – sokolska ideja ...

V letu 2011 je minilo 100 let od ustanovitve središkega sokola. Prispevek obravnava zgodovino sokolskega gibanja na Slovenskem, delovanje Dravskega sokola Središča ob Dravi ter v nadaljevanju delovanje Društva za telesno vzgojo Partizan Središče ob Dravi.

Sokolstvo

»Biti zvest pomeni držati se nekoga *ali nečesa, biti pozoren na nekoga ali na nekaj, to osebo ali stvar podpirati, sicer sem njen izdajalec. Zakon zvestobe pokaže na naše korenine. Določa, do koga naj bomo zvesti: do družine, društva, domovine, staršev in prijateljev, do delodaljalca, do države itd. Naše korenine so predvsem v družini in v domovini – rodili smo se kot pripadniki konkretnega slovenskega naroda. Zvestoba je odgovornost in dolžnost pripadnosti vsemu, kar nas bivanjsko določa, in to je predvsem domovina. Domovina ima tri razsežnosti: deželo, narod in državo*«. ²

Sokolstvo je skupen naziv za telovadna gibanja, ki so se po letu 1862 razvijala v vseh slovanskih deželah avstro-ogrske monarhije kot izziv nemškimi telovadnim organizacijam in kot simbol narodne zavesti ter obrambe proti germanizaciji. Nosilec gibanja je bilo liberalno usmerjeno meščanstvo. Ti cilji so bili

¹ Nevenka Korpič, kustosinja etnologinja, Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, OE Ormož, Kolodvorska cesta 9, 2270 Ormož.

² Stepišnik, Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem, str. 104.

v času avstro-ogrske monarhije na Štajerskem pomembnejši kot v drugih slovenskih pokrajinah. Tako je tukaj ljudstvo sprejemalo Sokol kot borca za narodne pravice, telovadbo pa kot zbiranje in zdrav način življenja mladine. Začetki sokolskega gibanja segajo na Češko. Pobudnik za njihovo ustanovitev je bil dr. filozofije in češki rodoljub Miroslav Tyrš³, ki je bil tudi ustanovitelj Sokola v Pragi, 16. februarja 1862.

³Miroslav Tyrš je bil rojen 17. septembra 1832 v Dečinu nad Labo. Pri sedmih letih je postal sirota. Ob pomoči strica mu je kljub temu uspelo diplomirati in doktorirati z odliko na Karlovi univerzi v Pragi. Med študijem filozofije se je še posebej osredotočil na estetiko, saj je bil velik občudovalec starogrške filozofije in etike, katere eno od osnovnih načel »kalokagathia« pomeni harmonijo celotnega človeka (telesno, moralno in duhovno celoto). Verjel je namreč, da mora biti posameznik, prav tako pa narod, fizično in moralno na visoki ravni ter inteligenten in izobražen, če želi doseči neodvisnost in jo tudi obdržati. Ta načela je kasneje udeležal tudi pri sokolih. Leta 1862 je Tyrš poučeval v Novem Jachymovu, kjer je spoznal Jindricha Fügnerja, s katerim sta ustanovila praško telovadno društvo, ki se je kasneje po vzoru južnoslovenskega epskega junaka preimenovalo v Sokol. V praškem Sokolu je Tyrš na začetku opravljal funkcijo podpredsednika, kasneje pa je postal njen vodja. Leta 1871 je bil tudi urednik revije Sokol, kjer je objavil enega temeljnih programskih člankov »Naša naloga, smer in cilj«. Leto pozneje je izdal knjigo »Osnove telovadbe« (češko »Zakladovy telocvik«, izraz telocvik/telovadba so prevedli za starogrški izraz gimnastika); vključevala je sisteme gimnastičnih vaj, ki jih je sam iznašel in so bile plod njegovih znanstvenih dognanj ter razmišljanj. Prav tako je (še pred de Coubertinovo obnovo olimpijskega gibanja) napisal knjigo z naslovom »Poklon olimpizmu«, ki je slavila in povečevala starogrško olimpijsko idejo. Miroslav Tyrš je umrl leta 1884 ter za seboj pustil izjemno bogato dediščino na področju telovadbe/gimnastike in njenega izrazoslovja ter telesne/športne vzgoje nasploh. Njegove ideje so uporabljali in jih razvijali tudi slovenski raziskovalci na področju telesne vzgoje, na čelu z Viktorjem Murnikom (v: STOJA. Interno glasilo ŠD Narodni dom. September 2009, št. 16, str. 10).

Dr. Miroslav Tyrš, utemeljitelj sokolstva, v slavnostnem kroju čeških Sokolov, 1882. leta.

Sprva se je imenovalo Praška telovadna enota, že nekaj mesecev kasneje pa mu je bilo dodano ime Sokol. Ime mu je predlagal Emanuel Tonner po jugoslovanskem nazivu za junaka.⁴ V srbski in črnogorski poeziji je bil sokol prispejba za najboljše lastnosti junakov. Panslavistično ime, ki so ga uradno začeli uporabljati po letu 1864, naj bi simboliziralo nacionalno enotnost vseh slovanskih narodov, njihovo srčnost, junaštvo in plemenitost. Članom Sokola so kot ideal služile tudi lastno-

⁴Ratiznojnik, *Telovadno in kulturno društvo Sokol v Ljutomeru, 1903–1941*, str. 6.

sti ptice z enakim imenom, ki je simbolizirala silo, hitrost, občutek in časten boj.⁵

Sokol je bilo ustanovljen kot prvo telovadno društvo na Slovenskem, s polnim nazivom Gimnastično društvo Južni sokol in je nastalo kot izziv nemškim telovadnim organizacijam – Turnvereinom. V Ljubljani ga je 1. oktobra 1863 ustanovila skupina slovenskih rodoljubov in telovadnih navdušencev ter mu nadela ime Južni sokol. Ime društva kaže na zgledovanje po praškem Sokolu, dodatek »južni« pa pove, da gre za njegovega južnega brata. Leta 1867 ga je deželna vlada zaradi zaostrenih političnih razmer razpustila, 1868. leta pa je bilo v Ljubljani kot naslednik ustanovljeno Telovadno društvo Sokol.⁶

Južni sokol oziroma njegov neposredni naslednik *Ljubljanski sokol* ni bil samo prvo telovadno društvo v Sloveniji, postal je matično društvo za vsa slovenska sokolska društva. Spodbudilo je tudi k nastanku prvega sokolskega društva v Zagrebu leta 1874 ter zadnja leta pred vojno še srbskih društev. Sokolstvo je proti koncu 19. stoletja že preraščalo v gibanje, njegova ideja pa ni bila samo druženje ob telovadbi, člani so bili tudi ideološko opredeljeni. Ena najbolj priljubljenih društvenih dejavnosti so bili sokolski zlet. Praviloma so jih prirejali ob nedeljah in praznikih po natančno določenem programu, oblečeni v sokolske kroje in ob spremljavi godbe.

Sokoli so bili blizu miselnosti Narodne napredne stranke. Društvo je bilo opredeljeno kot

⁵Ratiznojnik, *Kronika za slovensko krajevno zgodovino, 1998*, str. 119.

⁶Stepišnik, *Stepišnik, Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem*, str. 82–95.

vsenarodna nadstrankarska svobodomiselnar organizacija, dostopna vsem Slovencem oziroma Jugoslovanom. Njegovi člani niso smeli biti pripadniki stranke, ki bi nasprotovala sokolskemu kulturnemu in političnemu programu. Sokoli niso smeli biti člani Slovenske ljudske stranke, ki je imela pod okriljem telovadno društvo Orel. Sokolsko delovanje je bilo narodnoobrambno in demokratično. V prvih letih je bila dejavnost Sokola posvečena bolj krepitvi slovenskega narodnega gibanja kot telovadbi. Sokoli so v svoje vrste vključevali otroke in odrasle. Imeli so moško in žensko članstvo, mladino so imenovali naraščajniki, dijakom pa oblast ni dovolila vključevati se v društva.⁷

Sokolska načela⁸

Leta 1903 so si sokoli izbrali enotna načela, leto potem pa so začeli izdajati glasilo Slovenski sokol. Sokolska ideja s sokolsko narodno vzgojo je temeljila na načelih, ki jih je sestavil pobudnik sokolskega gibanja Miroslav Tyrš. V slovenščini so izšla leta 1919 v obliki knjižice, ki jo je založila Slovenska sokolska zveza.

Sokolska pravila oz. načela so poudarjala vsakdanjo krepitev telesa in duha s telovadbo. Neprestano telesno in duševno napredovanje, disciplina in osebno odrekanje naj bi vzgojilo vztrajnega, delavnega, odpornega, pogumnega, odločnega, značajnega, resnicoljubnega, treznega, zdravega in močnega posameznika. Poudarjali so krepitev telesa in telovadbo in vzgojo z močno voljo. Sokolska ideologija je spodbujala narodno in kulturno zavest ter je vzgajala ob telesni vzgoji. Vzgaja-

la je k disciplini telesa in duha. Samo narod s takimi posamezniki je lahko imel in ima tisto, kar potrebuje za svoje preživetje in svoj obstoj.

Telovadba je bila sokolom vedno na prvem mestu, ostale oblike družabnega življenja, kjer so lahko pokazali dostojnost, vljudnost in zmernost pa šele na drugem. Na veselicah in drugih javnih prireditvah so morali biti pozorni, da v svoji sproščenosti niso škodovali ugledu sokolskega kroja in sokolske ideje, saj so bile take prireditve ena izmed oblik pridobivanja novih članov.

V vrstah je bilo načeloma dovolj prostora za vse nazore. Poudarjali so, da združujejo v svojih vrstah ljudi različnih svetovnih nazorov. V času Avstro-Ogrske je bilo sokolstvo pomembno gibalno v povezovanju slovenskega naroda proti Avstrijcem. Združevanje na srečanjih, t.i. zletih, je pomenilo tudi najbolj množične shode slovenskega ljudstva po taborih v drugi polovici 19. stoletja. Sokolstvo je imelo še poseben pomen za narode, ki so živeli pod hegemonijo avstrijske oz. ruske države, saj so si želeli kulturno pa tudi politično in ekonomsko neodvisnost. V tem je bila osrednja vloga sokolstva.

Za slovensko sokolstvo je bilo prelomno leto 1905, saj mu je oblast dovolila združitev v Slovensko sokolsko zvezo, v njej pa so se poenotila skoraj vsa sokolska društva na Slovenskem. Sledilo je organizacijsko in idejno strnjevanje članskih vrst, v telovadnicah pa je bilo vse več vzgojnega dela. Slovenska sokolska zveza se je včlanila v mednarodno gimnastično zvezo

⁷Prav tam, str. 103.

⁸Prav tam, str. 88.

in slovenski tekmovalci so leta 1907 nastopali na mednarodnih tekmovanjih, ki so jih pozneje poimenovali svetovna prvenstva.⁹

Nadaljnji razvoj sokolskega gibanja na Slovenskem

V začetku 20. stoletja je število slovenskih sokolskih društev naraščalo. V desetletju od 1903 do 1913 je število sokolskih društev naraslo s 16 na 115, število članov pa na več kot 600.¹⁰ V vodstvu Sokola so sodelovali takratni slovenski liberalni politiki, med drugimi Ivan Tavčar kot tudi Ivan Hribar. Združena so bila v Slovensko sokolsko zvezo. Leta 1919 so se sokolske organizacije v Sloveniji, na Hrvaškem in v Srbiji združile v Sokolsko zvezo Srbov, Hrvatov in Slovencev, v okviru katere je veljalo načelo »en narod, ena država, eno sokolstvo«. Poudarjali so, da je: «Sokolstvo vzgoja – telesna, npravstvena, narodna in demokratična – štiri misli zlite v neločljivo celoto». Zveza se je leta 1921 preimenovala v Jugoslovansko sokolsko zvezo in 5. decembra 1929 v viteško organizacijo Sokol Kraljevine Jugoslavije. Organizacija, ki je delovala pod okriljem države, je nadaljevala sokolsko tradicijo. S tem je bilo konec samostojnosti in politične neodvisnosti med jugoslovanskimi sokolskimi društvi.¹¹

Ob začetku druge svetovne vojne se je del sokolstva vključil v narodnoosvobodilni boj pod vodstvom Osvobodilne fronte slovenskega naroda, v kateri so bili sokoli ena izmed ustanovnih skupin. Sokoli so med vojno skrbeli za telovadbo ter organizirali razne tekme in druge športne prireditve.

⁹Stepišnik, *Telovadba na Slovenskem*, str. 80.

¹⁰Prav tam, str. 81.

¹¹Stepišnik, *Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem*, str. 167.

Sokolstvo je bilo pomembno telovadno, narodnoobrambno in kulturno gibanje slovenskih narodov na poti do njihove nacionalne neodvisnosti in samostojnosti. Po letu 1948, ko je bil v Pragi zadnji vseslovanski sokolski zlet, je sokolstvo zamrlo. Leta 1990 je bilo obnovljeno najprej na Češkem, v Sloveniji pa leta 1995 z ustanovitvijo Slovenske sokolske zveze.

Sokolska ideologija je spodbujala narodno in kulturno zavest ter ob telesni vzgoji vzgajala disciplino telesa in duha. Pomembne vrednote so bile disciplina, zdrav duh v zdravem telesu, poštenost do sebe in drugih in boj proti krivicam. Sokoli so vedno pomagali drugim in vsem, ki so pomoč potrebovali. Po teh načelih deluje tudi današnja Sokolska zveza Slovenije.

Dravski Sokol Središča ob Dravi¹²

Pobudnik za ustanovitev središkega Sokola je bil češki zdravnik dr. Karol Chloupek¹³ na župnem zletu, ki ga je priredila celjska sokolska župa ob skupnem telovadnem nastopu celjskih in varaždinskih sokolov v Središču ob Dravi, 8. avgusta 1911. leta.

Ta skupni zlet je bil povod, da so središki rodoljubi 22. oktobra 1911 ustanovili v Središču ob Dravi telovadni odsek srediških rodoljubov, leta 1912 pa sokolsko društvo z imenom Dravski Sokol. Ob ustanovitvi je društvo štelo 45 članov. Na ustanovnem občnem zboru, ki je potekal v gostilni Zidarič, je bil za starosto soglasno izvoljen Srečko Dogša. Sokole je vodil vse do prve svetovne vojne. Podstarosta društva je postal Martin Rakuša, prvi načelnik

¹²Gradivo povzeto iz arhiva Telovadnega društva Partizan Središče ob Dravi, april 2011.

¹³Dr. Karol Chloupek velja za ustanovitelja in dolgoletnega starosta Murskega Sokola v Ljutomeru.

je bil Franjo Kočever. Tajniške posle je opravljal Ljudevit Muzek, blagajniške zadeve je najprej urejal Stanko Grivec, v letu 1913 pa jih je prevzela Lojzka Kocmut. Poleg njih so bili v prvi odbor izvoljeni še Stanislav Dogša, Matija Ivanuša, Ivan in Anton Kolarič, Josip Šinko, Jakob Klemenčič, Rupert in Julij Borko, Matej Veselko, Jakob Zadavec in Josip Žnidarič. Vaditeljski zbor, ki je štel 6 vaditeljev, sta vodila Franjo Kočever in Matija Veselko. Pri društvu so ustanovili tudi stavbni odsek.

Člani središkega Sokola, leta 1911.

Kljub težkemu finančnemu položaju in ob organizacijskih težavah, saj člani niso imeli na voljo primerne telovadnice in potrebnega telovadnega orodja, je bilo delo društva zelo živahno. Prve telovadne vaje so vadili pod vodstvom Franja Kočeverja v skednjih, vadili pa so tudi pod vodstvom Antona Kolariča kar

v konjskem hlevu – žrebčarni. Prvič so se člani društva predstavili občinstvu s telovadnim nastopom 25. avgusta 1912. leta. Leta 1913 je društvo štel 46 članov, in sicer 10 telovadcev, 10 telovadk, 2 naraščajnika in 24 osnovnošolskih otrok, vseh članov v sokolskem kroju pa je bilo 32. V tem letu so sokoli pripravili 3 predavanja in 11 telovadnih nastopov. Zadnjič pred prvo svetovno vojno so nastopili na zletu mariborske sokolske župe v Rušah, 29. junija 1914. leta.

Člani središkega Sokola, od leve: Anton Kolarič, Jurij Borko, Jože Čulek.

Po teritorialni razdelitvi je bil središki Sokol najprej priključen celjski sokolski župi, ustanovljeni 30. oktobra 1910. leta. Konec leta 1913 je bil priključen novoustanovljeni mariborski sokolski župi v mariborsko okrožje, po letu 1914 pa je spadal pod ptujsko okrožje.

Prva svetovna vojna je prekinila delovanje Sokola in v sokolskih vrstah zapustila praznino ter odpor do aktivnega dela. Tudi med prebivalci ni bilo zanimanja do aktivnega dela. Mnogi člani so bili kot politično sumljivi zasledovani in preganjani, starosto središkega Sokola Srečka Dogša pa so orožniki odgnali v ječo v Gradec, kjer je tudi umrl. V zaporu se

je med vojno znašel tudi kapelnik sokolske godbe Franjo Serajnik. Stanko Dogša in mnogi drugi telovadci, člani Sokola, pa so padli na raznih bojiščih v prvi svetovni vojni.

Ponovni povojni zagon Sokola je bil težavnejši, kot je bila njegova ustanovitev. Izgubili so nekaj najboljših članov in telovadcev. Razmere so se kljub težkemu gospodarskemu stanju postopno izboljševale in prišlo je do ponovnega oživljanja Sokola. To se je kazalo v organizaciji in aktivnostih v naslednjih letih. Za napredek društva je bila potrebna vzgoja, ki ne bi temeljila samo na telovadbi, temveč tudi na splošni izobrazbi v sokolskem duhu. Prizadevali so si pridobiti več strokovnega kadra. Starosta društva je postal Franjo Kočevar. Društvo je vodil 13 let, in sicer med leti 1919 – 1932. Leta 1932 ga je zamenjal Anton Tkalec, zadnja leta pred okupacijo pa je društvo vodil Jože Čulek. Vaditeljski zbor je po prvi svetovni vojni najprej vodil Anton Kolarič, pri delu pa mu je pomagal Matija Ivanuša. Od leta 1922 do leta 1930 je telovadce vodil učitelj Srečko Vittori, za njim pa med leti 1930 in 1932 Jože Veselko. Med leti 1932 in 1941 je vaditeljski zbor vodil dober telovadec Srečko Jambrovič. Prva načelnica in vaditeljica ženskih odsekov pred prvo svetovno vojno je bila Olga Serajnik, po vojni je za njo načelniške posle prevzela Anica Tavčar, nato so ji sledile Anica Kočevar, Rozinka Jurjašević, Marija Horvat, Ela Marčec, od leta 1934 pa je bila načelnica sokolic Marica Vajda.

Že pred vojno je društvo želelo lasten dom. Sad dolgoletnih prizadevanj in prostovoljne-

ga dela stavbnega odseka središkega Sokola je bilo odprtje sokolskega doma, 10. oktobra 1926. leta, ob slovesnosti 4. zleta ptujskega sokolskega okrožja. Pomenila je višek društvene aktivnosti. Temelji doma so bili postavljeni poleti 1921. leta. Dom je obsegal dvorano, gledališki oder, sobo za društvene seje, knjižnico in telovadnico. Veliko zaslugo pri gradnji doma je imel dolgoletni načelnik središke hranilnice Maks Robič.

Za sprejem v članstvo Sokola so veljala posebna pravila.¹⁴ Prosilec za sprejem v članstvo sokolov je moral biti star najmanj 18 let. Ob sprejemu je dal pristopno izjavo, ki je vsebovala življenjepis in navedbo morebitnega članstva v katerem drugem društvu. Kandidat za sprejem pa je moral dajati jamstvo o svojem moralnem življenju v javnem in zasebnem življenju ter svoji narodni zavesti ter neoporečni naravnosti. Odbor Sokola je po šestmesečni poskusni dobi sprejel kandidata v društvo. Novo sprejeti član je dobil društveno izkaznico in uradni sokolski znak, mesečno pa je moral vsak član plačevati članarino.

Članstvo Sokola se je delilo na več skupin. Sestavljali so ga otroci, naraščajniki/naraščajnice in člani/članice. Člani Sokola so nosili posebna oblačila.¹⁵ Imeli so slavnostne in telovadne kroje. Slavnostni kroj so sestavljali: sivkastorjav suknjič (surka), enake hlače, rdeča srajca ter klobuk (čikoš) s sokolskim peresom. Klobuke je pozneje zamenjala nizka okrogla čepica. Telovadni kroj je bil sestavljen iz bele majice z rdečim robom, dolgih temnomodrih hlač ter modro-belega pasu.

¹⁴Kresnik, Skupaj zmoremo več, str. 3.

¹⁵Prav tam, str. str. 3–4.

Središki sokolski dom: Razglednica iz leta 1928.

Sokolsko društvo iz Središča ob Dravi, 1919. leta.

Ženske (članice in naraščajnice) so nosile temnomodra plisirana krila, bele bluzice z rdečo vrvico namesto gumbov ter bele kratke nogavice in črne čevlje. Na glavi so imele rdeče rute. Slavnostni kroj naraščajnikov so sestavljale peščenorjave hlače do kolen ter rdeča srajca. V telovadnici so nosili bele telovadne hlače iz domačega platna.

Prvi javni nastopi in zleti središkega Sokola so bili rezultat načrtnega in rednega dela. Društvo je pripravilo več zletov ptujskega sokolskega okrožja, med drugim tudi zlet mariborske sokolske župe leta 1921. Na njem je vaje izvajalo 246 članov, 370 vojakov, skupaj 616 udeležencev.

Z zletom ptujskega okrožja in z razvitjem društvenega prapora, 14. junija 1936. leta je društvo svečano proslavilo 25-letnico obstoja. Spominska traka sta na prapor pripela kumica Dragica Zadavec in starosta varaždinskega Sokola, narodni poslanec Stjepan Novaković. Leta 1938 je društvo razvilo naraščajski prapor, ki ga je izvezla Otilija Jambrovič.

Leta 1929 je bil Središki Sokol z zakonom ustanovljen kot državna ustanova, z imenom Sokol kraljevine Jugoslavije.¹⁶ V društvu je postala redna telovadba z leti vsestranska in množična. Ob orodni telovadbi so igrali člani sredi 30. let 20. stoletja odbojko, začeli so se ukvarjati tudi s tekom.

V okviru društva je bil najaktivnejši kulturno-prosvetni odsek. Takoj po prvi svetovni vojni je začel prirejati kulturne in zabavne prireditve, strokovna predavanja, vsakoletne telovadne akademije, izlete, pustovanja in zlete.

Ob Miklavžu je za sokolske otroke pripravil obdarovanja. Ta odsek je najprej vrsto let vodil zdravnik dr. Josip Tavčar, pri delu pa mu je pomagal Ivan Najžar. Nato je vodenje prevzel Jože Čulek in zadnja leta pred drugo svetovno vojno še šolski upravitelj Srečko Vittori.

Pod okriljem prosvetnega odseka je delovala tudi strokovna knjižnica, ki jo je uredil in vrsto let vodil Miroslav Venigerholc. Zelo aktiven je bil tudi dramski odsek, ki je letno pod vodstvom režiserja Srečka Vittorija pripravil več predavanj. Stoto obletnico Tyrševega rojstva je dramski odsek počastil 6. marca 1932. leta z igro Manice Komanove Krst Jugovičev. Zelo velik odmev pri središkem občinstvu so pozele predstave Naša kri, Pri Hrastovih, Krivoprisežnik in Jurčičev Deseti brat, ki so ga uprizorili na prostem na Gradišču, leta 1938. Pri posameznih predstavah je sodeloval sokolski orkester pod vodstvom Srečka Vittorija.

Za lepo slovensko pesem je v Središču od Dravi poskrbel sokolski pevski zbor, vodil ga je starosta tukajšnjega Sokola Jožek Čulek, zbor je štel več kot 60 članov. Vsako pomlad je zvestim poslušalcem pripravil samostojen koncert z venčkom narodnih pesmi.

Vse telovadne nastope, zlete in akademije je s koračnicami spremljala sokolska godba. Začetki središke godbe segajo v leto 1886, ko se je na pobudo takratnega nadučitelja Pavla Ungerja, takratnega dirigenta, ter trškega odbora zbralo devet glasbenikov. Večina godbenikov je bila šolanih, saj so se izobraževali na takratnih avstrijskih vojaško glasbenih šolah. Ključna člana takratne godbe sta bila brata Matjaž in Franc Kocjan iz Godenincev.

¹⁶Kolar, Središče ob Dravi skozi čas, str. 22.

Zaradi Ungerjeve bolezni je godbo v letu 1904 prevzel Matjaž Kocjan, toda orkester ni dolgo obstajal. Zaradi nesoglasij med bratoma Matjažem in Francem je godba razpadla. Matjaž je bil pristaš starih avstrijskih skladb, Franc pa je želel ponuditi času primerne slovenske in slovanske skladbe. Želel je godbo pomladiti in izpopolniti z instrumenti. Brata sta se razšla, ter poskušala ustanoviti vsak svoj orkester. Matjažu je to delno uspelo, Francu pa zaradi finančnih težav ne. Z odhodom Franca je godbo zapustil tudi njegov 17-letni sin Martin, pozneje uspešen, dolgoleten kapelnik središke godbe.

Naslednje obdobje središke godbe pa se je začelo s Francem Serajnikom, pedagogom na središki šoli in odličnim glasbenikom. Prav on je leta 1908 iz razpadlih godb znal pritegniti glasbenike in ponovno ustanoviti središko godbo ter jo voditi do konca prve svetovne vojne, ko se je z bojišča vrnil Martin Kocjan.

Prav Martin je s svojim znanjem, ki si ga je nabral pri glasbeni kompaniji v Celju, po prvi svetovni vojni spet uspešno zbral »stare« glasbenike in godba je spet delovala s polnim zagonom. Postopoma so pritegnili še mlajše glasbenike iz takratnih avstrijskih in pozneje jugoslovanskih glasbenih šol. Po letu 1930 je sokolska godba dosegla svoj višek. Na tekmovanjih jugoslovanskih godb na vsesokolskem zletu v Sarajevu leta 1932 je središka sokolska godba dosegla drugo mesto.¹⁷ Sokolska godba je vsako leto središkemu občinstvu pripravila samostojna koncerta, in sicer na velikonočni ponedeljek in Martinovo nedeljo. Med drugo svetovno vojno so instrumenti za nekaj

časa utihnili. Okupator je to godbo poznal in jo za svoje potrebe tudi uporabil.

Leta 1909 je bil v okviru Sokola ustanovljen tamburaški orkester, ki je največ nastopal na društvenih prireditvah in s svojimi nastopi razveseljeval člane društva. Vrsto let ga je vodil Andrej Marčec, člani orkestra pa so bili Rudolf Jurjaševič, Srečko Jambrovič, Franci Kosi, Jože Golob, Edvard Pajek, Rudek in Karel Rakuša ter Srečko in Rudolf Kocjan.

Zadnja leta pred izbruhom druge svetovne vojne so središki sokoli dobivali vedno bolj narodnoobrambni značaj. Zato so leta 1938 na novo ustanovili tudi strelski odsek, ki ga je vodil Edvard Pajek in je štel 30 članov. V letu 1940 je bilo v društvo včlanjenih 262 članov, od tega je bilo 126 članov, 56 članic, 18 naraščajnikov, 10 naraščajnic in 52 otrok.

Ob začetku druge svetovne vojne je bilo prekinjeno bogato kulturno-prosvetno delo srediških sokolov. Središki Sokol je bil ukinjen 22. aprila 1941. leta. Premoženje društva je bilo zaplenjeno v korist nemškega okupatorja, vsi vidnejši člani središkega Sokola pa zaprti po vnaprej pripravljenih seznamih ter nato izgnani v Srbijo, na Hrvaško in v Bosno. Po vojni društva niso obnovili. Nekateri člani Sokola so se po letu 1945 vključili v novo ustanovljeno telovadno društvo Partizan Središče ob Dravi.

¹⁷Prvo mesto je bilo takrat rezervirano za kraljevo vojaško godbo.

Partizan Slovenije – zveza za telesno vzgojo¹⁸

Na Slovenskem se je sokolska organizacija z Dolomitsko izjavo leta 1942 odpovedala svojemu delovanju.

Po osvoboditvi leta 1945 je telesna kultura na Slovenskem dobila novo organizacijo. Na svojem zadnjem zboru, 8. julija 1945, na Taboru v Ljubljani so slovenski sokoli sprejeli sklep, da se kot telesnovzgojna organizacija razidejo in vključijo v novo gibanje »fizične kulture«. Na Zboru delegatov slovenskega sokolstva so v spomin padlim sokolom in sokolicam za priporjeno »enotnost slovenskega naroda« ter v luči bodočega dela za »vzgojni napredek našega naroda kot največje jamstvo za njegov svobodni razvoj« sprejeli resolucijo, v kateri so podprli fizkulturno organiziranje in pozvali vse pripadnike, naj se »vključijo in posvetijo vse svoje moči novi enotni telesnovzgojni organizaciji, ki bi telesnovzgojno delo nadaljevala na istih vsenarodnih vzgojnih načelih za iste vsenarodne vzgojne cilje«, ter da naj se »vse naprave slovenskega sokolstva rabijo istim namenom, za katere so bile zgrajene ali pridobljene«.

Sokolska zveza je bila razpuščena z nastankom *Fizkulturne zveze Slovenije* leta 1945, ki je po sovjetskem vzoru skrbela za množično telesno kulturo in vzgojo mladih. Tako je pobudo za telovadbo prevzela država preko posameznih takratnih družbeno-političnih organizacij, predvsem Zveze mladine Jugoslavije in Zveze sindikatov. Telovadba je dobila novo ime, in sicer fizkultura. Nastala so nova fizkulturna društva, v okviru katerih so ustanavljali razne sekcije in oddelke za redno vadbo. Fizkulturna sloga ni bila dolgotrajna

in že na fizkulturnem kongresu aprila 1948 je prišlo do reorganizacije. Ta je sovpadala z informbirojevskim sporom med jugoslovansko in sovjetsko komunistično partijo. Sledila je fizkulturna decentralizacija. Fizkulturna zveza Slovenije (FZS) je še nadalje ostala krovna organizacija, v njenem okrilju pa so bile ustanovljene Telovadna zveza Slovenije, Planinska zveza Slovenije, Strelska zveza Slovenije in panožne nacionalne športne zveze, združene v Zvezi športov Slovenije.

Telovadci so na državni ravni razpravljali o svoji nadaljnji poti in imenu na skupščini, novembra 1951. Pri obravnavi imena je bilo med drugim predlagano tudi staro ime Sokol. Izvršni odbor je priznal pomembno nacionalno vlogo sokolstva, vendar pa opozoril na dogodke med drugo svetovno vojno, ko je bilo npr. sokolstvo v Sloveniji soustanovitelj Osvobodilne fronte in pomemben borec proti okupatorju in kvizlingu, medtem ko se je v drugih predelih Jugoslavije, razen izjem, vključilo v četniške formacije in podpiralo jugoslovansko begunsko vlado v Londonu ter nasprotovalo partizanskemu gibanju. Zato je bila podprta ideja o imenu Partizan, ki bo pomenilo simbol junaštva, požrtvovanja, nesebičnosti, tovarištva in ljubezni do domovine in svobode. S tem naj bi bili dodeljeni nekdanji sokolski organizaciji tudi čast in naloga prenašati mladim vzgojne tradicije NOB. Cilj Partizana je bil postati množična ljudska organizacija otrok, mladine ter odraslih mož in žena mest in vasi, podobno kot je bil Sokol. V ta namen so imeli pri urah telovadbe dejavnosti, kot so razne vaje, proste vaje, vaje na orodju, atletiko, plavanje, veslanje, smučanje, drsanje, streljanje, odbojko, ko-

¹⁸[www.sportna-unija.si/files/zgodovina/...](http://www.sportna-unija.si/files/zgodovina/)

šarko in druge igre, borilne vaje, krose ali teke čez drn in strn, izlete ter taborjenja.

Takrat je federalna fizkultura zveza Jugoslavije predlagala, da se telovadne zveze preimenujejo v TVD Partizan. V Sloveniji je bilo preimenovanje TZS v Partizan Slovenije, zveza za telesno vzgojo potrjeno aprila 1952. Znotraj *Partizana Slovenije* so nastala številna športna društva in klubi.

Reorganizacija je pomenila tudi delitev lastnine. Skladno z reorganizacijo fizkulture je bila sokolska lastnina na seji razširjenega plenuma FZS aprila 1952 izročena Partizanu Slovenije. S slovenskim kongresom leta 1951 v Ljubljani je bil v Sloveniji kot krovni termin vpeljan izraz telesna. Po kongresu so se republiške telesnokulturne organizacije (Partizan, Planinska zveza, športne zveze, taborniki) povezale v Zvezo za telesno kulturo Slovenije, na občinski ravni pa so začeli delovati telesnokulturni odbori. Kongres je sprejel tudi pomembne vsebinske smernice. Celotna dejavnost se je vsebinsko zaokrožila na telesno vzgojo, rekreacijo in šport.

V sedemdesetih letih, ko je bil Partizan usmerjen v rekreacijo, se je vključeval v različne rekreativne projekte, prireditve in akcije. Po parkih ali v neposredni mestni okolici so urejali trim steze, v društvi trim kabinete, ki so jih pozneje marsikje nadomestili fitnes klubi. Med rekreativnimi prireditvami so bile odmevne akcije »*Vsi na kolo za zdravo telo*«, »*Za vitko postavijo plavanje zdravo*« in različne tekaške ter pohodne akcije. V osemdesetih letih 20. stol. je bil Partizan pobudnik športne rekreacije v krajevni skupnosti. Od leta 1984 je

Partizan vključeval tudi druge športno-rekreativne organizacije in število članstva je naraščalo. Pojavljajo se prvi zametki triatlona kot oblika rekreacije ter številne nove še neorganizirane dejavnosti, npr. rafting, jadralno padalstvo, deskanje na snegu, rolkanje in gorsko kolesarstvo. Naloga Partizana je bila pristopiti k posameznikom/rekreativcem in jim ponuditi možnosti vadbe.

Športna unija Slovenije¹⁹

Partizan Slovenije je ob vojaški agresiji na Slovenijo prekinil sodelovanje s Partizanom Jugoslavije in 6. julija 1991 formalno izstopil iz Partizana Jugoslavije. Marca 1992 je zaprosil za članstvo v European Federation for Company Sports (EFCS), kjer ga je do tedaj zastopal Partizan Jugoslavije. V prošnji je Partizan Slovenije poudaril, da je bila Slovenija 15. januarja 1992 mednarodno politično priznana država, s čimer se je »začel... proces vključevanja različnih športnih organizacij, institucij in ustanov v mednarodne zveze«. Partizan Slovenije je poudaril, da združuje 290 društev in da je »ena največjih športnih organizacij v Sloveniji z okoli 100.000 članov«. Prošnja je bila obravnavana na kongresu EFCS med 22. in 25. majem istega leta in bila ugodno rešena.

Na letni skupščini, 13. marca 1993, se je Partizan Slovenije preimenoval v Športno unijo Slovenije. Sprejeta je bila Programska listina. Športna unija Slovenije si bo zato nenehno prizadevala »za razmah športa med državljanji Slovenije« in »ljudem odpirala vrata v svet športa najrazličnejših pojavnih oblik in tako prispevala tudi k promociji športa nasploh.« Na podlagi Zakona o društvih – ZDru-1 (Ura-

¹⁹www.sportna-unija.si/index.php/predst...

dni list RS, šte. 61/2006) je Skupščina Športne unije Slovenije, dne 13. julija 2007, sprejela Pravila Športne unije Slovenije – zveze društev za športno rekreacijo in športno vzgojo, ki je prostovoljna društvena organizacija z namenom povezovanja športnih društev, ki se ukvarjajo s športnimi, z rekreativnimi in s športnovzgojnimi dejavnostmi.

V samostojni Sloveniji športno-rekreativno dejavnost in telesno vzgojo za vse starostne skupine, posebno za otroke in mladino, spodbuja, razvija in organizira *Športna unija Slovenije*, v katero je vključenih okoli 35 nekdanjih društev Partizan.²⁰

Društvo za telesno vzgojo Partizan Središče ob Dravi²¹

Društvo za telesno vzgojo Partizan Središče ob Dravi je naslednik (središkega) Dravskega Sokola.

TVD Partizan Središče ob Dravi je bilo poleg TVD Partizan Ormož najuspešnejše športno društvo v prvih povojnih desetletjih, po letu 1966 pa tudi edino, ker je tovrstna organiziranost v Ormožu zamrla; podobno se je dogajalo tudi s TVD Partizan pri Veliki Nedelji, Miklavžu pri Ormožu in v Ivanjkovcih – ostal je le središki Partizan, ki uspešno (z manjšo spremembo v nazivu: Društvo za telesno vzgojo – DTV) deluje še danes.

Društvo je v dobrega pol stoletja dolgem obdobju delovanja doživljalo velike vzpone in padce. Predvsem 50. in 60. leta prejšnjega stoletja veljajo za najuspešnejše obdobje v

dosedanjem delovanju Telovadnega društva Partizan Središče ob Dravi.

Najstarejši ohranjen zapisnik o delovanju društva je iz obdobja 1953–1956, čeprav je povojni predhodnik društva TD Središče deloval že pred omenjeno spremembo v letu 1951. Sokolski dom, popularno imenovan Sokolana, ki je bil slovesno odprt oktobra 1926, je že od začetka delovanja Partizana služil svojemu osnovnemu namenu – redni telesni vadbi. Njegove dimenzije 22m – 10m – 6m so zadoščale za redno vadbo takrat 116 aktivnih članov društva (kar je predstavljalo slabo polovico vseh članov). Velika začetna vnema je še toliko bolj spoštovanja vredna, če opišemo razmere, s katerimi so se prvi Partizanovi telovadci v Sokolani soočali: seznam orodja iz leta 1954 govori o enem drogu, konju, kozi in bradlji, stojalu za višino, prožni deski in blazini ter o treh kroglih, na zunanem telovadišču pa je poleti mogoče tudi igranje odbojke in drugih iger z žogo.

Iz enega izmed zapisnikov društva iz leta 1958 lahko izvemo²²:

Dejavnost društva se je omejila na telovadbo v zimskem času v Sokolani (»po vseh svecih« - po 1. novembru), igre z žogo (mali rokomet, odbojko, nogomet) so se igrale v poletnih mesecih pred Sokolano, vadili in tekmovali so v »lahki atletiki«. Telovadli so v 8 skupinah (mlajši člani, mladinke, mladinci, pionirji, pionirke, moška deca, ženska deca, predšolski otroci). Prirejali so veselice (pust, silvestrovanje), čajanke.

²⁰[www.sportna-unija.si/files/zgodovina/...](http://www.sportna-unija.si/files/zgodovina/)

²¹Gradivo povzeto iz arhiva Telovadnega društva Partizan Središče ob Dravi, april 2011.

²²Zapisnik TD Partizan, maj 1958.

Telovadni nastop, 1965. leta.

Najbolj množična je bila vsakoletna splošna telesna vadba v Sokolani, ki je služila pripravi orodnih telovadcev (razdeljenih v kategorije po starosti: otroci, pionirji, mladina, člani, starejši člani – za moške in ženske) na razna tekmovanja in manifestacije. Najpomembnejše so bile telovadna akademije, izpeljane v Sokolani, datumsko pa vezane na krajevni praznik (začetek aprila) in letni nastopi (povezani s koncem šolskega leta) na zunanjem telovadišču med Sokolano in osnovno šolo. Rezultati iz okrajnih tekmovanj in mnogobojev v orodni telovadbi, pa tudi v plavanju in odbojki, vsi iz začetnega obdobja delovanja, dokazujejo, da se je v središkem Partizanu delalo zelo dobro in množično. Leta 1954 je npr. na republiški zlet v Ljubljano odpotovalo 19 telovadcev, leto kasneje pa podatki govorijo kar o 107 članih društva, ki so na pokrajinskem zletu v Celju predstavljali t.i. proste vaje. Društvo je skrbelo tudi za primerno izobraženost svojih telovadcev, ki so jih redno pošiljali na razna izobraževanja, vse z ciljem zagotoviti čim kvalitetnejšo in varno vadbo. Tudi pri štafeti mladosti, vsako leto potekajoči med Središčem in Ormožem, je imel Partizan aktivno vlogo. V vzponu je bila tudi atletika – z okrajnih mnogobojev so središki atleti prinašali

številna lepe uvrstitve. V okviru društva so bile aktivne tudi ženske.

V 60. letih 20. stoletja so se telovadna društva morala soočiti s čedalje večjo popularizacijo športov z žogo. Odbojka je bila sicer popularna že takoj na začetku delovanja društva, v 50. letih (igrali so jo: Franc Žerjav, Franc Kočvar, Boris Kočvar, Franc Vrabelj, Srečko Panič, Adolf Kosi, Jožef Kreutz, Slavko Ivanuša, Edvard Brazda, Rudi Zidarič in drugi). O tem govorijo naslovi okrajnih prvakov, to tradicijo pa so člani središkega Partizana uspešno nadaljevali kasneje, ko so nastopali v ligaških tekmovanjih. Leta 1962 si je odbojgarska ekipa kot zmagovalka območnega tekmovanja priborila možnost, da v naslednjem koledarskem letu nastopa v II. slovenski odbojgarski ligi – vzhod, kjer so uspešno nastopali dve sezoni in se kosali z ekipami, ki še danes igrajo pomembno vlogo (Fužinar, Hoče, Braslovče, Slovenska Bistrica, Ljutomer, Šempeter). Domače tekme so igrali na igrišču iz zbite ilovice, na gostujoče tekme pa so se odpravljali z vlakom ali z društvenim kombijem. Takratni igralci so bili med drugimi Ivan Ivanuša, Ernest Kreutz, Franc Masten, Jaka Nemec, Franc Ploh, Ivan Šavora, Janko Zidarič, Karl Zidarič.

Tudi povečano zanimanje za rokomet, ki se je širilo iz Ormoža in Velike Nedelje, pa tudi za nogomet, kjer so Partizanovci igrali prijateljske tekme z okoliškimi ekipami, je vplivalo na zmanjševanje zanimanja za orodno telovadbo, vendar jim je vedno znova, ob sicer slabi finančni situaciji (iz dokumentacije je razvidno, da je vodstvo društva skorajda vsako leto pošiljalo prošnje za dotacije) uspelo izpeljati tradicionalno telovadno akademijo. Tako je npr. leta 1966 na njej sodelovalo 130 telovadcev,

s Štafeto mladosti pa je teklo 40 članov društva, na proslavi na dan mladosti pa je sodelovalo okrog 130 telovadcev. Slednje so člani Partizana tradicionalno preživljali na Ptujju na odlično organiziranih območnih tekmovanjih oz. manifestacijah.

Ena izmed zadnjih »pravih« telovadnih akademij je bila organizirana ob krajevnem prazniku leta 1971, ko je društvo (kot naslednik Sokola) praznovalo 60-letnico delovanja. Akademija je bila odlično organizirana in dobro obiskana. Vendar pa so se »zlati časi središke orodne telovadbe« žal počasi in vztrajno iztekali. S težavo so prirejali večje telovadne dogodke, kajti med člani je primanjkovalo strokovnega kadra, Sokolana pa je bila v čedalje slabšem stanju. Tudi letnega nastopa članov društva na zunanjem telovadišču sredi 70. let niso več izpeljali.

Povečano zanimanje za roket je spodbudilo društvo Partizan, tako da je leta 1973 začelo s pomembnim projektom asfaltiranja rokometnega igrišča, na katerem se je središka mladina do tedaj podila po lešu. Organizirano igranje rokometja je v Središču, sicer ves čas pod okriljem matičnega Partizana, obstajalo med leti 1974 in 1978. Ustanovna člana RK Središče ob Dravi sta bila Vlado Klobučar in Ivan Horvat, ki sta ekipo kasneje tudi trenirala. Rokomet so v takratni Štajerski ligi igrali: Danilo Jakl, Boris Jesih, Mišo Kačičnik, Silvo Kanič, Samo Kočevar, Bojan Mlakar, Slavko Mlinarič, Jože Perger, Franc Rajh, Miran Topolovec, Danilo Žerjav, idr. Tekmovali so proti ekipam Branika Maribor, Drave, Formina, Kamnice, Slovenj Gradca, Šmartnega ob Paki. V prijateljskih srečanjih so pogosto igrali z Ormožem in Veliko Nedeljo. Leta 1975 so v Središču ob pra-

znovanju krajevnega praznika pripravili velik rokometni turnir, na katerem so sodelovale vse tri ekipe z našega ožjega območja. Konec 70. let je RK Središče prenehalo delovati. Večina igralcev je svojo športno pot nadaljevala na Hrvaškem v ekipah v RK Borac iz Nedelišča.

Ob izteku 70. let je bila Sokolana v tako klavrnem stanju, da so jo bili prisiljeni zapreti. Zimska vadba se je sicer še nekaj časa odvijala v manjših in manj primernih prostorih v bližnji šoli, vendar je bila ta rešitev samo začasna. Nastopilo je zatišje. Kot pogosto pravijo starejši člani, »vsega je bila kriva žoga«. Nogometaši so se preselili na Gradišče na Trate, prostorov za resno nadaljevanje z orodno telovadbo pa društvo ni imelo.

Brez notranjih prostorov za vadbo je tako ostala tudi osnovna šola. Sredi 80. let sta bili dve možnosti, in sicer obnova Sokolane ali pa izgradnja nove telovadnice. Odločili so se, da je gradnja nove telovadnice dolgoročnejša rešitev za kraj: aktivnosti v zvezi z tem so se začele že na začetku 80. let prejšnjega stoletja. Telovadnica v Središču je bila opredeljena kot prvi objekt B programa 1. občinskega samoprispevka. Bila je enako izvedbena kot telovadnica pri Veliki Nedelji, vendar manjših dimenzij.²³ Dela so se zavlekla preko roka za dokončanje, zato je slovesno odprtje potekalo v okviru krajevnega praznika leta 1987. Iz samoprispevka je šlo 60% sredstev, občina je prispevala dve petini vsega denarja.

²³Telovadnica velikost 28,45 m x 17,75 m je bila sicer večja kot Sokolana, vendar krajanje še danes zamerijo takratni Občini Ormož, da Središče ni dobilo večje telovadnice, podobne tisti pri Veliki Nedelji.

TVD Partizan je prepotrebne telovadne prostore začel takoj izkoriščati. Delovanje društva se je popolnoma usmerilo v rekreativno vadbo, z željo po čim večji množičnosti in širši zastopanosti športnih panog, kajti interesa za tekmovalno obliko športa ni več bilo in se je preusmeril v druga športna društva v kraju (NK Središče).

Z zaprtjem Sokolane, prostora, ki je dobrega pol stoletja povezoval, združeval in vzgajal krajane v športnem in kulturnem duhu, se Središčani niso mogli sprijazniti, zato so se ob koncu 80. let začela velika prostovoljska dela, z namenom obnoviti dotrajani objekt. Po dokončani prenovi je z dvorano, ki je dokončno izgubila svojo športno namembnost, upravljala KS Središče (danes Občina Središče), društvo pa je v njej ohranilo svoj prostor vse do danes.

Projekt, s katerim je delovanje društva prepoznavno danes, je organiziranje zimske rekreacije v telovadnici. Odlikuje se po množični udeležbi, zaključek pa predstavljajo občinska tekmovanja v okviru krajevnega (danes občinskega) praznika v košarki, namiznem tenisu in šahu. Pozimi izvedejo smučanje, sankanje, pohod na Roglo in plavanje v Zrečah, v pomladanskem obdobju se podajo na izlet v hribe. Na velikonočni ponedeljek obhodijo središko občino, poleti se zabavajo na vaških igrah.

Leta 2005 je Sokolska zveza, kljub nekaterim pritiskom, naj spremenijo svoj naziv iz »Partizan« v »Sokol« (kot je to storilo mnogo sorodnih društev drugod), društvu podelila zlato plaketo za uspehe pri uvajanju množičnih-rekreativnih programov.

Člani društva se srečujejo na sestankih uprav-

nega odbora in ohranjajo stike z veterani društva. Zelo se razveselijo vsakega novega, mladega aktivnega člana. Ves čas skozi zgodovino je društvo združevalo posameznike, ki so želeli nekaj narediti za svoj zdravi način življenja. Društvo daje poudarek druženju in spletnju prijateljskih vezi ter skozi športne dosežke premagovanju samega sebe.

Ključne besede

Sokolstvo, načela, prapor, Partizan, društvo.

Pisni viri

- Arhiv Telovadnega društva Partizan Središče ob Dravi.
- Kronika za slovensko krajevno zgodovino. 1998, str. 119.
- Slovenska digitalna knjižnica (www.dlib.si).
- Sokolsko društvo Ormož: Monografija ob 90. obletnici društva. Ormož, 2002.
- STOJA. Interno glasilo ŠD Narodni dom. September 2009, št. 16, str. 10.

Spletni vir

- [www.sportna-unija.si/files/zgodovina/...](http://www.sportna-unija.si/files/zgodovina/)

Literatura

- Zdenka Kresnik: Skupaj zmoremo več. Publikacija ob razstavi, Ormož 2004.
- Nataša Kolar: Središče ob Dravi skozi čas. Publikacija ob razstavi, Središče ob Dravi. 2010.
- Anton Ratiznojnik: Telovadno društvo Sokol v Ljutomeru 1903–1941. Ljutomer, 2000.
- Drago Stepinšek: Telovadba na Slovenskem. Ljubljana, 1974.
- Drago Stepinšek: Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem. Ljubljana, 1968.
- Marjan Toš: Sokolsko društvo Lenart 1908–1998. Lenart, 1998.

Povzetek

Pred več kot sto leti so imeli Središčani, tako kot ostali Slovenci, že popolnoma izoblikovane elemente lastne kulture, prostorsko in politično pa so bili ujeti v ideologijo, ki se je odražala v zaničevalnem odnosu do vsega, kar je bilo slovenskega. Zato je tudi tukajšnje sokolsko gibanje nastalo kot izziv nemškim telovadnim organizacijam. Sicer pa sokolsko gibanje na splošno ni bilo izvirno slovensko gibanje. Prvo društvo Sokol je nastalo na Češkem leta 1862. Že naslednje leto je v Ljubljani začelo delovati društvo Južni sokol, v naslednjih letih pa so po vzoru praške organizacije nastala še društva v drugih slovanskih deželah, ki so tedaj pripadale avstro-ogrski monarhiji. Sokolska društva so bila tako že od samega začetka prav toliko kot športna društva tudi politične organizacije, ki so med Slovani v habsburški monarhiji pomagale spodbujati občutek narodne zavesti oziroma občutek pripadnosti Slovanom. Sokoli so postali osrednja politična, ne le športna organizacija med levo usmerjenimi Slovenci.

Svojo pripadnost so člani Sokola izkazovali s tem, da so ob različnih prireditvah hodili naokrog v sokolskem kroju, nastopali v rdečih srajcah in nosili znake, ki so izdajali njihovo pripadnost Sokolu. Sokolska rdeča srajca je predstavljala sokolom »narodni slovenski prapor, ki je podžigala domoljubje, vzbujala samozavest in vzpodbujala krepak odpor proti narodnim nasprotnikom.«

Snovanje slovenskega telovadnega društva v Središču ob Dravi sega v leto 1911, ko so središki rodoljubi 22. oktobra ustanovili telovadni odsek, leto kasneje pa še Sokolsko društvo z imenom Dravski sokol. Politična narava središkega

sokolskega gibanja se je še okrepila v 20. in 30. letih 20. stoletja V domačem kraju je društvo prirejalo kulturne prireditve, strokovna predavanja, prosvetne večere, letne telovadne nastope, akademije, izlete, maškarade, tombole, zlete. V okviru društva so delovali dramski odsek, sokolski pevski zbor, tamburaški orkester in sokolska godba, ki je s svojimi koračnicami spremljala sokolske akademije, zlete, nastope. Leta 1921 je društvo zgradilo svoj sokolski dom, ki ga je leta 1926 tudi slovesno odprlo. S Sokolano, stavbo, ki so jo domačini sanjali, načrtovali, gradili in dograjevali, je bilo povezano delovanje srediških sokolov. Ta ptica je veličastno stavbo, prvo svoje vrste na tem območju, glasno in ponosno povezovala s sokolskim gibanjem. Torej s sokolsko silo in prepričanjem, ki sta neizbrisno zaznamovala tukajšnje prebivalstvo v prelomnih letih prve polovice 20. stoletja.

Mnogo imen je zaznamovalo delovanje srediških sokolov. V sokolskem gibanju so bili dekleta in fantje, ženske in moški, deklice in dečki. Telovadba in narodna zavest sta jih družila. Njihov moto je bil: v pesti je moč, v žilah krepost, v mislih domovina. Središki sokoli so bili začetniki tukajšnjega športnega gibanja. Telovadno društvo Partizan, ustanovljeno leta 1951, je moralni naslednik središkega sokola.

Ob omenjenem pa še naprej živi sporočilnost sokolske ideje, ki je hkrati tudi sokolska oporoka: Vi vsi, ki ste seme izkrvavelega naroda, mislite le eno: kako bode vse svoje moči, vse svoje zmožnosti, vso svojo ljubezen in vse svoje srce združeni posvečali naši slovenski državi, za njen procvit, kulturo in blagostanje.

Maruša Korpič Lesjak¹**OD ZDRAVILSTVA DO LEKARNIŠTVA****Lekarništvo na Ormoškem**

V Ormožu so tako kot drugod v preteklih stoletjih skrbeli za zdravstveno oskrbo meščanov, kot je to bilo običajno v drugih mestih na Štajerskem.

Uvod

Farmacija (tudi zdraviloslovje in starogrško φάρμακον: fármakon - zdravilo) je znanstvena veda o zdravilih. Nanaša se na izdelavo zdravil in njihovo uporabo v zdravstvu. V zgodovini so bili farmacevti predvsem izdelovalci zdravil po naročilu bolnikov. Danes so farmacevti strokovnjaki na področju načrtovanja, izdelave, distribucije in uporabe zdravil. Z nastankom farmacevtskih tovarn konec 19. stoletja se je začela zmanjševati vloga farmacevta kot izdelovalca zdravil v lekarnah. Tudi danes lekarnarji vse manj izdelujejo in vse več izdajajo zdravila. Pri že pripravljenih zdravilih, predpisanih na recept, je farmacevt strokovno in materialno odgovoren za pravilno izdajo, ki naj poleg tehnične pravilnosti tudi odpravi dvome o primernosti, učinkovitosti in varnosti zdravljenja z zdravili, obenem pa spodbudi uporabo zdravil skladno z zdravnikovo zdravstveno namero.²

Simbol farmacije je sestavljen iz čaše HYGIEIE - boginje zdravja v grški mitologiji, ki jo ovija kača, simbol modrosti, zdravja, dolgega življenja.³

¹Maruša Korpič Lesjak, dijakinja Gimnazije Ptuj, Volkmerjeva 15, 2250 Ptuj.

²Zgodovina farmacije. Najdeno 22.3.2012 na spletnem naslovu: eduwiki.si/tiki_index.php?page=Zgodovina+-Farmacije.

³Grška božanstva. Najdeno 22.3.2012 na spletnem naslovu: www.motopajer.com/.../GRCIJA%20BOZANSTVA.html.

Zgodovina farmacije⁴

Lekarna je kot zakladnica zdravja. Razvijala se je postopoma skozi stoletja. Korenine sodobnih lekarn segajo v davnino, ko so zdravilci in vrachi na podlagi poskusov in napak ugotavljali, katere rastline skrivajo v sebi strup in kateri so tisti darovi narave, s katerimi lahko oskrbijo rano ali pozdravijo dušič kašelj. Hitro pokvarljive zdravilne mezge je skozi stoletja plemenitila kemija, ki je bila tudi vzrok za rojstvo farmacije, kot jo poznamo danes. Tako so sami pripravljali zdravila. Pri naših slovanskih prednikih najdemo balija, zdravilca, ki ga srečamo v Brižinskih spomenikih. V tistih časih se je zdravilcu reklo vrach, kar v stari cerkveni slovanščini pomeni zdraviti. V davnih časih so sami zdravili.

Do 3. stoletja pr.n.št. so bili prepričani, da je bolezen božja kazen. Ko je kdo zbolel, mu nihče ni hotel pomagati ali se ga dotikati, saj so verjeli, da bo božja kazen prešla tudi nanje. Takrat je v stari Grčiji živel nenavaden človek, imenovan Eskulap, ki je prvi začel razmišljati o zdravljenju bolnikov. Grki so ga zaradi njegovih prizadevanj in truda spoštovali in ga zaradi izjemnega zdravniškega znanja pozneje uvrstili celo med polbogove. Cenjena je bila tudi njegova hčerka Higieja. Po smrti so mu postavljali kipe in verjeli, da lahko zdravi tudi prisotnost njegovega kipa. Nekateri vrachi, ki

⁴Zgodovina farmacije. Najdeno 22.3.2012 na spletnem naslovu: eduwiki.si/tiki_index.php?page=Zgodovina+-Farmacije.

so zdravili z rastlinami, zagovori in s čaranjem, so v prepričanju, da lahko človekova duša pride iz kipa v telo kače, vzgajali različne kače, jih ovijali okrog Eskulapovih kipov in jih prodajali kot posvečene. Zato je kača oziroma dve kači, oviti okrog palice, še danes simbol zdravstva. Kače so mitološko pomembne tudi zato, ker simbolizirajo strup. Zdravilo in strup sta si bližu.

Že stari Egipčani so poznali nekatera zdravila, zlasti anorganska, ki bi jih lahko uporabljali še danes, na primer bakrove spojine, znana antiseptična sredstva, pa tudi opij in mandragoro ter druge pomembne zdravilne rastline. Stari Grki so egipčansko znanje nasledili, a v primerjavi s svojimi predhodniki niso več mešali vraževerja z znanostjo. S tem so postavili temelje današnji medicini. Vendar so tudi Grki vedeli, da igra duhovna komponenta pri zdravljenju zelo pomembno vlogo. Vedeli so, da lahko v telesu dosežemo pozitivne, a tudi negativne učinke ne le z nekim konkretnim zdravilom, ampak tudi s prevaro, s snovjo, ki nima škodljivih učinkov, na primer s sladkano vodo. To sestavino zdravljenja poznamo danes pod imenom placebo, ki »pozdravi brez zdravila«. Pomemben, z začetka našega štetja za zdravnike in farmacevte, je bil Galen (130–200). Njegova pravila sestavljanja in priprave zdravil so bila v zahodni Evropi znana 1500 let. Njegov izum je na primer hladilna krema, katere sestava je podobna še danes.

V Babilonu, dragulju starodavne Mezopotamije, ki ga pogosto imenujemo kot zibelko civilizacije, najdemo prve dokumente o lekarništvu. Zdravilci tistega časa so bili duhovniki, farmacevti in zdravniki hkrati. O poznavanju znakov bolezni, predpisovanju zdravil in

o molitvi k bogovom pričajo glinene plošče. Tudi najstarejša lekarna na svetu je bila v osmem stoletju zgrajena v Bagdadu. V njej so izdelovali sirupe, destilirano vodo in alkoholne raztopine. S širitvijo arabskega vpliva čez Afriko v Španijo in južno Francijo se je njihovo znanje razširilo tudi v Evropo. Na evropskih tleh se prve lekarne pojavijo po letu 1000, in sicer najprej ob obalah Sredozemlja. Najstarejša v naši bližini je bila v Trogirju (1271). V notranjosti, v celinskem delu Evrope, pa se je večina medicinskega in farmacevtskega znanja ohranjala v samostanih, kjer so menihi nabirali rastline oziroma jih gojili v svojih rastlinjakih. Med najbolj znanimi samostani pri nas, ki so se ukvarjali z zdravljenjem, so samostani Stična, kartuzija Žiče in pavlinski samostan Olimje, ki je tudi najbolj znana samostanska lekarna pri nas. S pojavom prvih lekarnarjev, ki so bili največkrat pomembne mestne avtoritete, kar priča o tem, da je poklic zelo cenjen, se začno odpirati javne lekarne, ki so jih mestni zdravniki redno nadzorovali. Ljudje so se skozi zgodovino vedno bali, da bi jih z zdravili prevarali in jim predpisovali čudežne zvarke brez vsakršnih učinkovin, zato so tudi v Ljubljani lekarnarji nekatera zdravila izdelovali javno, pred svojo lekarno, in sicer v prisotnosti mestnega zdravnika. To je veljalo zlasti za teriak in druga, iz dragih čezmorskih sestavin pripravljena zdravila. Zato so bila zelo draga in le malo je bilo takšnih, ki so si jih lahko privoščili.

Nekoč je bil zdravnik tudi lekarnar. Isti človek je nabiral zelišča, pripravljal zdravila in bolnika z njimi oskrboval, torej opravljal zdravniško in lekarniško delo hkrati. Lekarne, kot jih poznamo danes, so se v Evropi od medicine ločile šele v 13. stoletju. Samostojne so šele 800 let,

kar je v primerjavi z dobo, ko sta bili farmacija in medicina združeni, malo. Rimsko-nemški cesar Friderik II. Štaufovec je bil tisti, ki je leta 1240 izdal zakon, s katerim je ločil pripravo zdravil od diagnosticiranja in predpisovanja zdravil ter ločil zdravniški poklic od lekarniškega. Sprva je zakon veljal le za kraljestvo obeh Sicilij, potem pa je postal podlaga za lekarniško zakonodajo po vsej Evropi. Prav mesta, ki so bila ekonomsko in družbeno razvita, postanejo kraj nastanka in razvoja javnih lekarn. Besedo apotekar zasledimo prvič konec 13. stoletja na Nizozemskem, od koder se razširi po vsej Evropi. To pomembno prelomnico štejemo za uradni začetek poklica lekarnarja. Izključno apotekarju je bilo dano pripravljanje in trgovanje z zdravil ter skrb za njihovo primerno zalogo.

Prvi lekarnarji, ki so pri nas ustanovili lekarne, so prihajali iz Benetk, ki so bile tedaj zelo razvita in vplivna republika. Njihovi trgovci so prinašali v naše kraje zdravila, od tam pa so prihajali tudi zdravniki in lekarnarji.

Še v Prešernovem času medicina ni poznala bolezenskih povzročiteljev, na primer bakterij in virusov, ne diagnostike, lekarnarji pa za večino bolezni niso mogli ponuditi učinkovite terapije. Takratna medicina je bila skromna in je imela le malo uspehov, zato ni presenetljivo, da so se bolniki v svoji nemoči velikokrat zatekli k mazačem in da so iskali uteho v veri. Vsestranski terapevtski pristopi dr. Frana Viljema Lipiča, ki je med letoma 1823 in 1834 deloval kot ljubljanski mestni zdravnik, na primer

puščanje krvi in uporaba pijavk, so bili v veliko primerih povsem nemočni, celo škodljivi. Zato je Lipič v svojih zapisih večkrat obupano zapisal: »Zdravljenje ni pomagalo, bolnik je izdihnil.«

Na Štajerskem so lekarne začele nastajati konec 16. stoletja in takrat je med prvimi kraji, in sicer leta 1587, lekarno dobil tudi Ptuj. Pred drugo svetovno vojno je imel Ptuj kar tri lekarne. Sredi 50 let 20. stoletja je bila Lekarna Ptuj edina lekarna za širše področje, ki ga danes pokrivajo tako javni zavod Lekarne Ptuj z osmimi lekarnami, kot Lekarna Ormož in zasebne lekarne.

Lekarništvo na ormoškem

Tudi v Ormožu so v preteklih stoletjih skrbeli za zdravstveno oskrbo meščanov tako, kot je to bilo običajno tudi v drugih mestih na Štajerskem. Ormož je imel zaradi obmejne in prehodne lege mesta posebno veljavo. Mesto je dajalo meščanom zaščito, v srednjem veku so se pojavili že prvi poklici. Za zdravje v mestu je skrbel ranocelnik, zdravje okoliškega kmečkega prebivalstva v vaseh pa je bilo prepuščeno kakšnemu domačemu ranocelniku ali zeliščarici.⁵ Kljub temu da je ozaveščenost ljudi naraščala, so v kraju največ škode naredili mazači, »fušarji« in prodajalci »čudežnih« zdravil in sirupov, ki so prihajali na sejme in jim je pogosto nasledlo lahkoverno, predvsem kmečko prebivalstvo.⁶

V Zgodovinskem arhivu na Ptujju hranijo Medicinsko-topografski statistični popis ormoškega območja iz leta 1842,⁷ v katerem okrožni

⁵Ormož skozi stoletja V., str. 260.

⁶Ormož skozi stoletja V., str. 262.

⁷ZAP, AMP, šk. 18, Medizinisch topographische Notizen von Sanitäts Districte Pettau von dr. F. Sorgen 1842.

fizik dr. Franc Sorgen s Ptujja poroča o stanju v zdravstvenem okrožju Ptuj. V takratno ptujsko okrožje so spadali tudi okrajji Velika Nedelja, Ormož in Malek. V opisu zdravniškega osebja omenja okrajnega kirurga (ranocelnika) v Ormožu Jaohanna Seyfrieda. Imel je diplomo iz leta 1842. Bil je lastnik hiše v mestu, na katero je bila vezana realna obrtna pravica kirurške obrti. V hiši je imel zelo dobro opremljeno deželno lekarno.⁸

V Središču je deloval kirurg Johan Plosch, ki je imel diplomo iz leta 1828. Kot kirurg je imel osebno obrtno pravico in je bil založen z zelo dobrimi zdravili.⁹ Tudi v okraju Velika Nedelja je deloval okrajni ranocelnik Jožef Lešnik, ki je bil slabo zdravstveno podkovan. Njegova zdravila in instrumenti so bila *»srednje dobra in zadostovala so le ob najnujnejših primerih«*.¹⁰ Avtor tudi navaja, *»da o kakšnih mazaških babciah, mazačih in krošnjarih, ki bi prodajali strupe, tukaj ni nič slišati«*.¹¹

V okraju Malek je delal okrajni ranocelnik Anton Rossitsch, ki je vodil tudi lekarno. Ta je bila po kvaliteti in količini dobro založena z zdravili. Zdravila za svojo lekarno je nabavljal v bližnji Radgoni.¹²

V Kroniki mesta Ormož so omenjeni padarji,¹³ ki so delovali v mestu in okolici. Ukvarjali so se s puščanjem krvi, z vstavljanjem rožičkov, z izdiranjem zob, zdravljenjem ran, s striženjem, z masažo in kozmetiko. Pred nastankom javnih

lekarn so padarji v svojih oficinah pripravljali odvajala, bljuvala, dristila, panaceje (zdravila za vse bolezni) in »čudodelna zdravila« v obliki napojev in mazil. Na voljo so imeli tudi kopeli. Zdravili so razne bolezni. Zaradi pomanjkanja izprašanih ranocelnikov in kirurgov so bili padarji na deželi zelo iskani. Sredi 18. stoletja so dobili dovoljenje tudi za ranocelniško dejavnost. Prakso so opravljali javno, to je oblast tudi dovoljevala, vendar pod pogojem, da so padarji opravili predpisane izpite z oceno. Do leta 1784 so bili združeni z nediplomiranimi zdravniki v posebno zadrugo s sedežem v Gradcu. Izraz padar se je ohranil za zdravnike še v prvo polovico 20. stoletja.¹⁴

Poslopje ormoške stare lekarnе, marec 2012.
Iz fototeke Pokrajinskega muzeja Ptuj - Ormož, Enota Ormož.

⁸Ormož skozi stoletja V., str. 264.

⁹Ormož skozi stoletja V., str. 264.

¹⁰Ormož skozi stoletja V., str. 266.

¹¹Ormož skozi stoletja V., str. 268.

¹²Ormož skozi stoletja V., str. 268.

¹³SI_ZAP/0070_00068 Kronika mesta Ormož (R-70) - SIRAnet, str. 29.

¹⁴ZAP, AMP, šk. 18, Medizinisch topographische Notizen von Sanitäts Districte Pettau von dr. F. Sorgen 1842.

Pogled na zgodovino ormoške lekarnе

Mestna lekarna Ormož je bila ustanovljena 23. oktobra leta 1909 in na podlagi koncesijske listine, izdane leta 1908 od državnega namestništva v Gradcu mag. pharm. Gustavu Trautvetterju, roj. 16. junija 1864 na Ptuju. »Bil je nemškega pokolenja«. ¹⁵ Leta 1923 je magister farmacije Gustav Trautvetter zgradil na parceli številka 16 na mestu stare, s slamo krite hiše, lepo enonadstropno hišo, ki je dobila številko 42, mesto Ormož. V pritličnih prostorih je uredil in opremil prostore za lekarno, zgoraj pa večsobno stanovanje. ¹⁶ Omenjena stavba danes nosi hišno številko Skolibrova 19. Lekarna je bila do leta 1945 v zasebni lasti, nato pa je lastništvo prevzela občina. Gospoda Trautvetterja so odpeljali v taborišče na Kidričevem. ¹⁷

Ormoška Mestna lekarna leta 1961.

Iz arhiva: Foto Host Štefan Hozyan s.p. Ormož.

Notranjost ormoške lekarnе z osebjem, v 50. letih 20. stoletja.

Iz arhiva: Foto Host Štefan Hozyan, s.p. Ormož.

Vhod v Mestno lekarno Ormož, v 50. letih 20. stoletja.

Iz arhiva: Foto Host Štefan Hozyan, s.p. Ormož.

¹⁵SI_ZAP/0070_00068 Kronika mesta Ormož (R-70) - SIRAnet, str. 115.

¹⁶Kresnik, Zdenka: Ormož v času Karadorđevičeve in Titove Jugoslavije, str. 23.

¹⁷Lah, Petra, Zdravstvene razmere na območju Ormoža in okolice do konca 19. stoletja, str. 109.

*Notranjost ormoške lekarne z osebjem leta 1951.
Iz arhiva: Foto Host Štefan Hozyan, s.p. Ormož.*

*Vhod v Mestno lekarno Ormož leta 1952.
Iz arhiva: Foto Host Štefan Hozyan, s.p. Ormož.*

*Notranjost ormoške lekarne z osebjem leta 1952.
Iz arhiva: Foto Host Štefan Hozyan, s.p. Ormož.*

Iz Kronike mesta Ormoža¹⁸ je razvidno, da je bila njena upravnica v 50. letih 20. stoletja mag. pharm. Jelica Veselič z zaposleni tremi uslužbenci. Lekarno je vodila do leta 1965. Nato je vodstvo lekarne prevzela mag. pharm. ga. Pavla Ivanuša in jo vodila do konca leta 1997.

*Mestna lekarna Ormož leta 1958.
Iz arhiva: Foto Host Štefan Hozyan, s.p. Ormož.*

¹⁸SI_ZAP/0070_00068 Kronika mesta Ormož (R-70)-SIRAnet, str. 115.

Ormoška lekarna je svoje poslanstvo opravljala v isti stavbi vse do leta 1996, ko se je preselila na novo lokacijo v kletne prostore novozgrajenega bloka na Ptujski cesti v Ormožu, ki odgovarjajo novim evropskim standardom.

Leta 1998 je prevzela direktorstvo Lekarne Ormož mag. pharm. ga. Ksenija Senčar. Lekarna Ormož posluje od januarja 1993 kot samostojen Javni zavod Lekarna Ormož, prej je delovala pod okriljem ptujskih lekarn. Z 4.10.2007 je bil objavljen nov odlok o ustanovitvi Javnega zavoda Lekarna Ormož, katere ustanoviteljice so Občina Ormož, Občina Središče ob Dravi in Občina Sveti Tomaž.¹⁹

Javni zavod Lekarna Ormož ima poleg lekarne Ormož, kjer je sedež zavoda, še podružnico v Središču ob Dravi, ki je odprla svoja vrata leta 1965²⁰ in priročni zalogi zdravil v ambulanti v Ivanjkovcih in ambulanti pri Svetem Tomažu. Podružnica Središče ob Dravi je v sedanji stavbi občine na Trgu talcev že od začetka delovanja, le da so jo morali zaradi neustrezne opreme in prostora začasno zapreti leta 1997 in so jo obnovljeno ponovno odprli marca leta 2001.

Za človeka 21. stoletja je nepredstavljivo, kako zelo so ljudje po nepotrebnem trpeli in umirali, ker še niso bila izumljena danes najosnovnejša zdravila, kot so cepiva, protimikrobna zdravila in anestetiki. Toda v farmaciji še vedno niso odkrili in razjasnili vsega. Nekoč so bili zdravniki in lekarnarji združeni v istem človeku, danes pa farmacevti poleg tega, da izdelujejo zdravila, nadomeščajo ali dopolnju-

jejo vlogo zdravnika s svetovanjem in z informacijami o zdravilu ter njegovem ustreznem odmerjanju.

V zadnjem desetletju se je bistveno spremenilo delo lekarniškega farmacevta. Nekoč so farmacevti v veliki meri zdravila tudi izdelovali. Nato je vlogo izdelave zdravil prevzela industrija. Farmacevt je skrbel, da je pacient dobil zdravilo pravočasno. Z razvojem transportnih poti in informacijske podpore je skrb za pravočasnost in ustreznost zdravila lahko zamenjala druga skrb, to je skrb za pacienta. Glavno delo v lekarnah postaja svetovanje. Zdravilo je izdelek, ki šele z nasvetom o pravilni, varni in učinkoviti uporabi dobi pravo vrednost in zares postane zdravilo. Lekarniška dejavnost je dejavnost osnovnega zdravstvenega varstva-izdajanje zdravil na recept.²¹ V lekarni pa je na voljo vedno več zdravil, ki se izdajajo tudi brez recepta in so varna le ob pravilni uporabi, za kar sta ob vročitvi odgovorna magister farmacije in farmacevtski tehnik. Na voljo pa so še številni drugi izdelki, ki pomagajo ljudem pri ohranjanju zdravja in njihovega dobrega počutja. V Lekarni Ormož in lekarniški podružnici Središče ob Dravi je trenutno zaposlenih 6 magistrov farmacije in trije farmacevtski tehniki.

¹⁹Uradni Vestnik Občine Ormož, 15. marec 2006. Letnik 10, št. 5.

²⁰Kronika Središče ob Dravi 1910–2010.

²¹Poslovno poročilo Lekarne Ormož. Interno gradivo. Ormož, 2010.

Ključne besede

Farmacija, farmacevt, lekarna, lekarnar, medicina, zdravilstvo, zdravila.

Spletni viri

- Grška božanstva. Najdeno 22.3.2012 na spletnem naslovu: www.moto-pajer.com/.../GRCIJA%20BOZANSTVA.html.
- Zgodovina farmacije. Najdeno 22.3.2012 na spletnem naslovu: eduwiki.si/tiki-index.php?page=Zgodovina+Farmacije.
- Zdravje, zaščita, imunski sistem, zdravila. Najdeno 23.3.2012 na spletnem naslovu: www.rajnazemlji.freei.me/znanost.... - Združene države Amerike.
- Zakon o lekarniški dejavnosti. Najdeno 23.3.2012 na spletnem naslovu www.mz.gov.si/fileadmin/mz.../lekarniska_dejavnost_260112.pd.

Pisni viri

- Die Apotheke. Historische Streiflichter, 1996.
- Kronika Središče ob Dravi 1910-2010, 2011. Središče ob Dravi.
- SI_ZAP/0070_00068 Kronika mesta Ormož (R-70)-SIRAnet, str. 29.
- ZAP, AMP, šk. 18, Medizinisch topographische Notizen von Sanitäts Districte Pettau von dr. F. Sorgen 1842.
- Poslovno poročilo Lekarne Ormož. Interno gradivo. Ormož, 2010.
- Uradni Vestnik Občine Ormož, 15. marec 2006. Letnik 10, št. 5.

Literatura

- Peter Borisov: Zgodovina medicine. Ljubljana 1985.
- Petra Lah: Zdravstvene razmere na območju Ormoža in okolice do konca 19. stoletja. Diplomaska naloga. Ormož 2009.
- Zdenka Kresnik: Ormož v času Karađorđevićeve in Titove Jugoslavije. Ormož 2007.
- Marija Hernja Masten: Nekaj drobcev o zdravstvu ormoškega območja do prve polovice 19. stoletja. V: Ormož skozi stoletja V., Ormož 2005, str. 257-272.

Povzetek

Nekoč je bil zdravnik tudi lekarnar. Isti človek je nabiral zelišča, pripravljaval zdravila in bolnika z njimi oskrboval, torej opravljal zdravniško in lekarniško delo hkrati. Tudi v Ormožu so v preteklih stoletjih skrbeli za zdravstveno oskrbo meščanov tako, kot je to bilo običajno tudi v drugih mestih na Štajerskem. Za zdravje v mestu je skrbel ranocelnik. Kljub temu da je ozaveščenost ljudi naraščala, so v kraju največ škode naredili prodajalci »čudežnih« zdravil in sirupov, ki so prihajali na sejme in jim je pogosto nasedlo lahkoverno, predvsem kmečko prebivalstvo. Mestna lekarna Ormož je bila ustanovljena 23. oktobra leta 1909 in na podlagi koncesijske listine, izdane leta 1908 od državnega namestništva v Gradcu mag. pharm. Gustavu Trautvetteru. Leta 1923 je magister farmacije Gustav Trautvetter v danes Skolibrovi ulici 19 zgradil lepo enonadstropno hišo in v pritličnih prostorih uredil ter opremil prostore za lekarno.

Lekarna je bila do leta 1945 v zasebni lasti, nato pa je lastništvo prevzela občina. Iz Kronike mesta Ormoža je razvidno, da je bila njena uprava v 50. letih 20. stoletja mag. pharm. Jelica Veselič z zaposlenimi tremi uslužbenci. Vodstvo lekarne je leta 1965 prevzela mag. pharm. ga. Pavla Ivanuša in jo vodila do konca leta 1997. Ormoška lekarna je svoje poslanstvo opravljala v isti stavbi vse do leta 1996, istega leta se je preselila v nove prostore na Ptujsko cesto. Podružnica v Središču ob Dravi je odprla svoja vrata leta 1965.

Za človeka 21. stoletja je nepredstavljivo, kako zelo so ljudje v preteklosti po nepotrebnem trpeli in umirali, ker še niso bila izumljena danes najosnovnejša zdravila. Lekarna je zakladnica zdravja. Poslanstvo lekarne je bilo v zgodovini in je danes skrb za zdravje ljudi.

Jožica Megla¹

90 LET ŽUPANOVE KAPELE V CVETKOVCIH

V članku je predstavljen kratek opis Županove kapele, ki leži v vzhodnem delu vasi Cvetkovci ob magistralni cesti Ptuj-Ormož. Kapela je stara 90 let, zgradili pa so jo po 1. svetovni vojni. Ob 90-letnici je doživela temeljito prenovo in bila blagoslovljena na isti dan kot 1920. leta.

V nedeljo, 5. septembra 2009, je bilo v Cvetkovcih posebej slovesno, saj so ob 90-letnici blagoslovili prenovljeno Županovo kapelo. Kapelica, posvečena Svetemu srcu Jezusovemu, stoji ob glavni cesti Ptuj-Ormož, na desni strani na začetku vasi, če se peljemo v smeri Ptujja. Je simbol in ponos kraja, saj obvladuje ta mali kraj kot cerkev. Danes sta ob Jezusovem kipu še kipa Marije in Jožefa.

Kapelo so dale pozidati častilke Presvetega srca Jezusovega. Tako jih je poimenoval pridigar (pridiga se je ohranila) ob blagoslovitvi, 5. septembra 1920. leta, župnik Pavel Vesenjaka iz Moškanjcev. Graditeljice so bile polsestri Marija Poplatnik in Alojzija Veldin ter njuna nečakinja Terezija Geč. V težkih časih po prvi svetovni vojni so morale kar dobro gospodariti, da so zmogle gradnjo kapele, kar je bil za tiste čase velik zalogaj. Gotovo je bila v njihovih srcih globoka vera in zavedanje majhnosti spričo grozot, ki jih je povzročila vojna. S fronte se mnogi niso vrnili, mnogi so se vračali pohabljeni, vendar neizmerno hvaležni Bogu, da so prišli domov in da je vojne za zmeraj konec. Med njimi je bil tudi svak obeh polsester Anton Geč, Županov,

¹ **Jožica Megla**, profesorica slovenskega jezika, Šolski center Ptuj, strojna šola, Volkmerjeva cesta 19, 2250 Ptuj.

ki je v zahvalo, da je ostal živ, pomagal pri gradnji in določil, da se je kapelica postavila na njegovi zemlji, na ovinku, kjer jo popotnik takoj opazi. Omeniti je treba tudi dejstvo, da so se za gradnjo kapele odločili v sila težkih časih, ko so bile njihove hiše cimprane ali butane in so bile krite s slamo, medtem ko je bila kapelica trdno zidana z opeko in je imela tudi opečnato streho.

Po pripovedovanju je bilo pri gradnji največ težav z zvonikom. Ker v bližnji okolici ni bilo primernega krovca, ki bi znal izdelati streho na zvoniku, in ko sta že dva domačina obupala, se je Alojzija peš odpravila k Svetemu Duhu v Slovenske gorice (danes Stara Gora, 30 km), kjer je našla primernega mojstra, ki je lepo izdelal streho zvonika. Notranjščino in fresko v zunanjem trikotniku so poslikali v tistih časih znani mojstri Gašpariči iz Sejancev. Pri nabavi kipov je pomagal nečak obeh tetic oz. Terezijin brat Franc Geč iz Maribora, sicer bivši oficir avstrijske vojske, ki je na soški fronti izgubil nogo.

Kapela je oživila vsako leto v maju, ko je majhen zvonček vabil mlado in staro k šmarnicam. Včasih je prišlo toliko ljudi, da jih je bila večina zunaj. Po molitvi in petju so se vedno zadržali in se pogovarjali, otroci pa so se takrat lovili ali skrivali. To so bili lepi časi. V 60. letih, ko se je začel povečevati promet, je takratni župnik Franc Merkač odločil, da bo poslej namesto pri Pevčevi kapeli, ki je tik ob glavni cesti in na ostrem ovinku, blagoslov velikonočnih jedi pri Županovi kapeli. Tako se od leta 1964 zbirajo žene in dekleta iz Spodnjih Cvetkovcev vsako leto na velikonočno soboto pred kapelico.

Kapela je bila vedno vzdrževana, za kar so skrbele njene graditeljice; 70 let Terezija Geč, ki je dočakala častitljivih 90 let. Ker ni imela otrok, je svojo kmetijo prepustila sinu svoje sestrične, Francu Hanželiču. Ta si je ustvaril družino, ki je po tetini smrti skrbela za kapelo, posebno veselje s krašenjem je imela po Terezijini smrti Županova mama Elizabeta.

Zadnja pomembnejša obnova je bila leta 1982, ko je bila popravljena streha, obnovljena je bila še fasada, nameščeni pa so bili tudi bakreni žlebovi.

Po skoraj tridesetih letih je kapelo že pošteno načel zob časa. Zaradi tresljajev, ki jih povzročajo težki avtomobili, je začel pokati obok, kot da bi se stavba hotela razpoloviti. Tudi zvonik se je nekoliko nagnil, ker je bil naslonjen na lesen tram. Pločevinasta streha, ki je kljubovala času 90 let, je bila preperela, v zidove pa je udarjala vlaga. Zaradi vsega naštetega je bilo treba nekaj ukreniti. Zavedali so se, da površna obnova ne pride v poštev, če pa se hočejo lotiti obnovitvenih del dosledno, bo to terjalo velika finančna sredstva. Glavno vlogo sta odigrala naslednika na Županovi domačiji Anton in Darja Hanželič z družino. Poseg je bil temeljit. Odstranili so streho, zvonik in cimse. Sorodnika Janko in Peter Marin sta pripravila leseno konstrukcijo za nove cimse, ki so sedaj armiranobetonski, da vežejo obok. Na betonski nosilec je bil sezidan nov zvonik, na katerega je bila nameščena bakrena streha, ki jo je izdelal mojster Ludvik Kuharič s Koga. Strešno konstrukcijo je izdelal Marjan Miško. Ker bi bilo podrezovanje zidov predrago, so zidove odkopali, jih osušili in naredili drenažo. Prav tako so odstranili vse stare omete in naredili nove. Vzidali so tudi

nova okna in vrata. V notranjosti so položili granitna tla, prostor pred kapelo pa so tlakovali. Notranjost je pobarval in poslikal domačin Marjan Roškar. Isti mojster pa je obnovil tudi kipe in naslikal sliko v zunanjem trikotniku. Fasado je brezplačno pobelil Danilo Tavzl. V kapelo je bila že prej napeljana tudi javna razsvetljava.

Obnova je trajala dve leti. Lotili so se je z zavestjo, da bodo nekako uspeli. Pri tem jim je veliko pomagala tudi občina, ki je donirala 2700 evrov. Celotna obnova je stala 13.000 evrov. Glavnino denarnih sredstev sta prispevali družini Hanželič in Megla, veliko pa so prispevali tudi ostali sosede, vaščani Spodnjih Cvetkovcev, sorodniki in dobrotniki. Vsem iskrena hvala.

Ko je kapelica zasijala v vsej svoji lepoti, so jo 5. septembra 2009 blagoslovili. V cerkvi sv. Lenarta v Podgorcih so imeli v nedeljo najprej pozno mašo za vse žive in pokojne sorodnike, sosede in dobrotnike Županove kapele. Po maši je župnik povabil vse farane na slovesnost, ki se je začela ob 15. uri; sorodniki, prijatelji in dobrotniki kapelice pa so prejeli tudi osebna vabila.

Ob lepem vremenu se je zbrala množica ljudi, med njimi sta bila tudi sorodnica Neža Hebar in sosed Anton Senica, ki sta že prekoračila 90. leto in sta bila tudi kot majhna otroka prisotna na blagoslovitvi 1920. leta. Slovesnost blagoslovitve sta opravila župnika Jože Šipoš in Franc Obran. Navzoče sem nagovorila Jožica Megla in spregovorila o zgodovini kapele, za pesmi je poskrbel mešani pevski zbor župnije Sv. Lenarta in otroški pevski zbor pod vodstvom Marte Kandrič ter Janeza

Majcenoviča iz Kamnika. Pisatelj Darko Radoš je prebral nekaj odlomkov iz svojega romana Zlatnik polne lune, ki govori tudi o Cvetkovcih. Anton Hanželič se je na koncu slovesnosti zahvalil vsem izvajalcem del in darovalcem s steklenico domačega vina z etiketo, na kateri je bila slika kapelice; ob prijetnem druženju in pogostitvi pa so vsi udeleženci prejeli tudi spominsko podobico.

Pogled v notranjost kapele.

Obnovljena kapelica je domačinom v ponos.

Ključne besede

Županova kapela, kapela, Cvetkovci, 90-letnica, obnova kapele, blagoslovitev.

Povzetek

Županovo kapelo v Cvetkovcih so dale zgraditi po koncu 1. svetovne vojne tri globoko verne sorodnice, Marija Poplatnik in njena polsestra Alojzija Veldin ter njuna nečakinja Terezija Geč. Kapela je posvečena Presvetemu srcu Jezusovemu. Čeprav je bila vedno vzdrževana, jo je načel zob časa.

V letu 2009 je družina Hanželič začela s temeljito prenovo stavbe. Obnova je stala 13.000 evrov, dela pa so bila zaključena v letu 2010. Danes je prenovljena kapelica ponos kraja.

Ivan Tušek¹

ARHEOLOŠKA IZKOPAVANJA V ILIRSKI ULICI V ORMOŽU LETA 2004

Leta 2004 so bila izvedena arheološka zaščitna izkopavanja na območju Mestnega jedra Ormoža, ki je z občinskim odlokom zaščiteno kot kulturna dediščina pod EŠD 500. Našli smo v geološki osnovi arhitekturne ostaline (linije lesenih kolov), kose prazgodovinskega ilovnatega ometa, odlomke keramike in bronasto iglo s spiralno zavito glavico iz obdobja KŽG.

V ormoškem mestnem jedru, v Ilirski ulici, so bila v avgustu leta 2004 izvedena arheološka zaščitna izkopavanja na parc. št. 991/1, 991/2 in 992/2, vse k.o. Ormož, lastnik Stanko Kosi. Arheološka dela so potekala na južnem robu (strmina proti reki Dravi) utrjene prazgodovinske ormoške naselbine, ki sodi v pozno bronastodobno obdobje ali v kulturni krog tako imenovane »kulture žarnih grobišč« (KŽG). Kulturne ostaline (prazgodovinski ilovnat omet, odlomki keramike in bronaste najdbe) tako sodijo v čas med leti 1.000 in 700 pr.n.št. Prostor novogradnje je ležal znotraj območja prazgodovinske naselbine, ki je bila z Odlokom o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov v Občini Ormož (Ur. vestnik občin Ormož in Ptuj, št. 10/84) razglašena za kulturno dediščino v Ormožu, z evidenčno številko dediščine (EŠD) 500 v registru kulturne dediščine (RKD) R Slovenije.

Najprej je bila strojno odstranjena do 35

¹Ivan Tušek, univ. dipl. arheolog, konservatorski svetnik, Peršonova ulica 12, 2250 Ptuj.

cm debela vrtna plast humusa, kjer se je pojavila predvsem na severozahodnem in zahodnem delu izkopa ruševinska plast in nato je bil narejen prekop za električni kabel. Humusna plast je bila do omenjene globine polna odlomkov različne bronastodobne keramike, redke žganine in kosov rdeče ožganega prazgodovinskega ilovnatega ometa. Prazgodovinska kulturna plast je bila z obdelovanjem vrta močno poškodovana do globine med 30 in 35 cm, vendar so se v geološki osnovi, v rumeni ilovnati plasti, ki je bila sterilna, ob ureditvi tlorisne površine izkopa (strganju) pokazale gradbene strukture – stojke lesenih pokončnih kolov, vkopanih v ilovnato osnovo, pa tudi dve kurišči in manjši zbiralnik za vodo.

Ormož 2004, Ilirska ulica. Urejanje tlorisne površine po strojnem snemanju za novogradnjo (S. Kosi). Foto: I. Tušek.

Ob odlomkih raznolike bronastodobne keramike, med katerimi prevladujejo odlomki grobih kuhinjskih rdečerjavo žganih loncev, ornamentiranih v večini s plastičnim rebrom, na katerih so odtisi prstov izdelovalca, in sivočrno žganih skodelic s trakastim, ustje

Ormož 2004, Ilirska ulica. Tlorisna površina z vidnimi arheološkimi strukturami iz obdobja KŽG. Foto: I. Tušek

presegačim ročajem in vretenc (vijčkov), smo našli tudi odlomke piramidalnih keramičnih uteži, široke jezičaste držaje, okrogel keramični svitek, ornamentiran s koncentričnimi krogi, in polno glinasto kolesce z luknjo v sredini, ki je bilo verjetno del otroške igrače (vozička).

V jugovzhodnem vogalu izkopišča smo dokumentirali večjo jamo z ostalinami manjših kolov ob robu jame, katere stene so bile rdeče ožgane, v zasipu jame pa je bilo več kosov preluknjane rdeče rjavo prežgane preluknjane rdečerjavo prežgane plošče in odlomkov prenosne peči (ražnja). Lahko domnevamo, da je bilo v tej jami, št. 10, kurišče, v bližini pa je bila tudi jama, ki je nedvomno služila za vodni zbiralnik.

Od kovinskih najdb smo našli dve bronasti igli s spiralasto zavito glavico, od katerih je ena ohranjena v celoti, druga pa je imela ohranjeno le spiralasto zavito glavico z delom vratu.

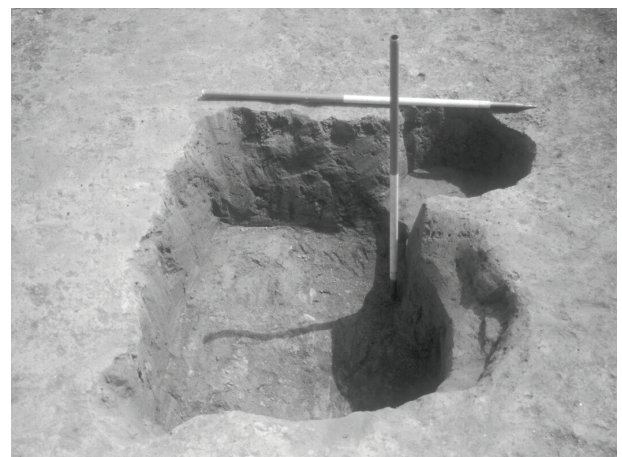
Po najdbah sodeč, smo našli prostor, kjer so v prazgodovinski hiši stale statve, in drugega

z ognjiščem, ki se je nedvomno uporabljal za pripravo hrane. Ta dva prostora sta pripadala vsaj trem pravokotnim objektom, ki so bili razporejeni okrog že omenjenih prostorov, kar nam potrjujejo stojke različnih velikosti, povezane v ravne linije (stene).

Prazgodovinske jame navpičnih kolov v vrstah dajejo slutiti, da gre za stenske strukture, ki so jih dopolnjevali po vsej površini najdeni kosi rdeče ožganega ilovnatnega ometa z ostalinami šibja in vej za utrjevanje prepleta med lesenimi koli.

Ormož 2004, Ilirska ulica. Ekipa pri čiščenju in dokumentiranju ostalin objektov iz časa KŽG. Foto: I. Tušek.

Ormož 2004, Ilirska ulica. Očiščena jama, št. 10, z ognjiščem (rdeča žgana glina). Foto: I. Tušek.

Prazgodovinska keramika, vijčki, svitki in odlomek prenosne peči. Foto: I. Tušek.

Vse te najdbe kažejo na ostaline že pred leti z arheološkimi izkopavanji (Pokrajinski muzej Ptuj in ZVKDS OE Maribor) dokumentirano bronastodobno naselbino, utrjeno z nasipom in jarkom iz obdobja KŽG. Utrjenih mest na obrobju strmine proti reki Dravi nismo našli, saj na tem delu naselbine utrditev ni bila potrebna.

Ključne besede

Prazgodovinska doba, kultura žarnih grobišč (KŽG), odlomki keramike, plastično rebro s prstnimi odtisi, sledi lesenih kolov, ilovnati omet, kurišče in bronasta igla.

Povzetek

V mestnem jedru Ormoža smo leta 2004 opravili arheološko zaščitno izkopavanje na parc. št. 991/1, 991/2 in 992/2, vse k.o. Ormož, lastnik Slavko Kosi. Območje sodi na rob z nasipom omejene in zaščitene arheološke dediščine bronastodobne naselbine v Ormožu, ki ima v registru kulturne dediščine R Slovenije št. EŠD 500.

Po strojnem snemanju vrtnega humusa, v katerem je bilo veliko odlomkov bronastodobne keramike z značilnim plastičnim rebrom na zunanji površini loncev, na katerih so odtisi prstov izdelovalca. Najdeni so tudi trakasti ročajji črno sivo žganih skodelic, ki so presegali ustja, ploski jezičasti držaji, polomljeni kosi glinastih piramidalnih uteži, kosi prazgodovinskega rdeče ožganega glinastega ometa, bikonična glinasta vretenca z luknjo v sredini (vijčke) in odlomke preluknjane ožgane plošče ražnja in odlomke rešetke prenosne peči.

Večja jama št. 10 je imela rdeče ožgane robove in notranjost, kar dokazuje kurišče in ob njem manjši zbiralnik za vodo. Tako smo dodali še en kamenček v mozaik bronastodobne naselbine in njenih prebivalcev v času med 11. in 8. stoletjem pr.n.št.

Nina Mertik¹

GRAJSKO GOSPODARSKO POSLOPJE V ORMOŽU JE DOBIL NOVO PODOBO IN VSEBINO

Grajski kompleks v Ormožu je sestavljen iz treh delov, iz srednjeveško zasnovanega in obnovljenega gradu, ki stoji na pomolu nad reko Dravo, z lepo ohranjenim in vzdrževanim grajskim parkom ter grajskim gospodarskim poslopjem, ki se razteza v zaledju gradu proti severovzhodu in je dobil novo podobo in vsebino. V novem objektu sta se združili dve kulturni sili Ormoža, Glasbena šola Ormož in Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož.

O zgodovini grajskega gospodarskega poslopja skozi stoletja

Že v začetku 14. stoletja je nastal prvi zametek gospodarskih poslopij z vrtovi, ko so takrat reprezentativno grajsko zasnovo (ledinska karta, I) na severni strani zavarovali s širokim obrambnim jarkom in z utrjenim predgradjem (ledinska karta, II).

Po požigu gradu konec 15. stoletja je takratni lastnik Jakob Szekely grad temeljito obnovil in dozidal. Prav tako je povečal in z obzidjem utrdil predgradje, ki je ločeno z obrambnim

Ledinska karta gospoščine iz leta 1801, detajl I – grad, II – grajsko gospodarsko poslopje, III – grajski vrt, park, IV – grajska pristava, Marof.

¹Nina Mertik, konservatorica-restavratorka, Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, OE Ormož, Kolodvorska cesta 9, 2270 Ormož.

jarkom severno od gradu obsegalo kar dve dvorišči z gospodarskimi poslopji. Obsežna obnova je ponovno sledila po vpadu krucev leta 1704. Srednjeveški grad je dobil podobo zgodnjebaročne rezidence, temeljito so obnovili tudi predgradje z okolico. Konec 18. stoletja se je začela naslednja večja prenova gradu in okolice. Odstranili so obrambno obzidje v predgradju in verjetno takrat dozidali gospodarsko poslopje, ki se je neposredno prislanjalo na grajski stolp. Hkrati so vzhodno od gospodarskega poslopja uredili velik vrt (ledinska karta, III), severno od njega pa ob današnji Ljutomerski cesti veliko pristavo, ki je danes poznana kot Marof (ledinska karta, IV). Manjše spremembe na zunanosti grajskega kompleksa so nastale še v prvi polovici 20. stoletja, po letu 1910, ko so v predgradju odstranili še poslednje sledi obzidja. V 60-ih letih so podrli na grad prislonjen gospodarski trakt, ki je stal na mestu nekdanjega obrambnega jarka, in nato so v 70-ih letih na tem mestu po načrtih Dušana Moškona uredili ploščad, ki danes služi kot parkirišče.

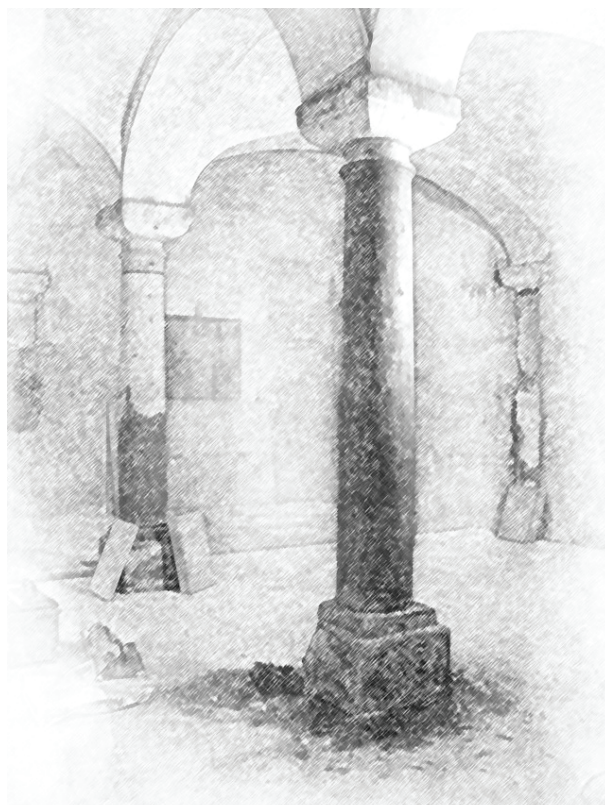

Razglednica – mesto Ormož, trg; levo v ozadju vhod v grajsko dvorišče in desno v ozadju na grajski stolp prislonjeno gospodarsko poslopje.

Še ne daleč nazaj smo bili ponovno pred veliko prenovo nekdanjega grajskega poslopja, ki je bilo že v dokaj slabem stanju, brez vsebine in nam že nekaj časa ni bilo v ponos. Zunanost je danes že dobila svojo lepo podobo in tudi notranost se je javnosti ponosno razkrila z lepimi obokanimi prostori. Najlepši prostor je v vzhodnem traktu, ki ima dva kamnita prosto stoječa stebra z banjastim obokanjem.

Konservatorsko-restavratorska dela na dveh kamnitih stebrih in šestih pilastrih

Monolitna stebra iz peščenjaka stojita centralno v prostoru in podpirata kapasto obokan strop, na straneh pa stene krasijo pilastri s kamnitimi bazami in kapiteli.

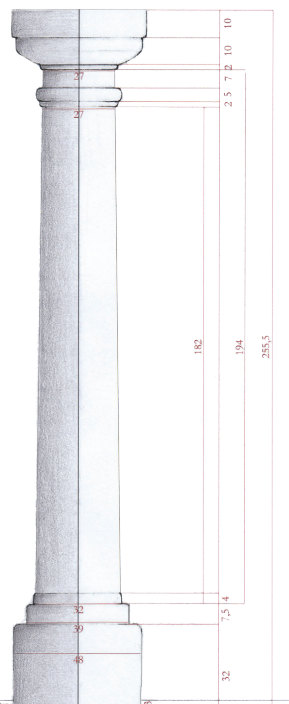
Prostor s kamnitimi stebri.

Kapitel stebra,
sondiranje

Risba, kapitel stebra

Baza stebra, nanos oljne barve
in propadanje kamna zaradi
kapilarne vlage.

Kapitel pilastra,
sondiranje

Obranjen zgornji del pilastra; obranjen
je prstan pod kapitelom, po katerem se
bodo izdelali odlitki, s katerimi se bodo
nadomestili manjkajoči deli.

Baza pilastra je slabo obranjena zaradi
vpliva kapilarne vlage in mehanskih
poškodb.

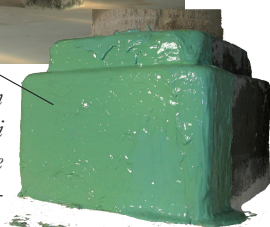
Pilaster; baza in steber sta iz rumenega peščenjaka, deblo pilas-
tra in prstan pod kapitelom pa sta iz malte.

Stebra sta bila v dobrem stanju z le manjšimi poškodbami, kot so udarnine, praske in poškodbe zaradi vrtanja in nameščanja kovinskih tujkov, ter prekrita z več plastmi oljne barve. Na spodnjem delu stebrov so bile vidne posledice kapilarne vlage, zaradi katere so se na površini izločale soli in povzročile površinsko propadanje kamna.

S stebrov je bilo treba odstraniti več nanosov oljne barve in beleža, kar se je izvajalo mehansko in kemično, na koncu je sledilo še peskanje. Po posegu je v prostoru zadihala barva rumenkastega peščenjaka in na presenečenje še sivega apnenca, iz katerega so izdelani kapitela in bazi stebrov. Kot je že omenjeno,

Prostor s stebri; stebri so speskani in
zaščiteni s folijo, zelena masa je silikonski
kalup, po katerem bodo izdelane kopije
manjkajočih baz pilastron. V ozadju, re-
konstruiranje pilastron.

pilastri krasijo stene na mestih, kjer se rebra obokanega stropa stikajo s steno. V celoti so bili prekriti z debelo plastjo beležev in le delno ohranjeni, vendar v taki meri, da se je dalo njihovo obliko rekonstruirati. Treba je bilo narediti odlitke baz in stebrnih prstanov pod kapiteli, po šabloni so bila izdelana debela pilastrov iz malte in na koncu dodelave je bilo treba odlitke primerno tonirati v barvo peščenjaka.

Dela na objektu so danes končana. Zatorej vabljeni v naše nove prostore, v katerih boste lahko slišali ali videli kaj prijetnega in zanimivega ter z nami ustvarjali.

Ključne besede

Grajska pristava, Ormož, konservatorsko-restavratorska dela.

Viri, literatura

- Igor Sapač: Umetnostna dediščina ormoškega območja od 12. do izteka 19. stoletja, Grad Ormož, Zbornik razprav ob razstavi, Ormož 2007, str. 24–27.
- Maruša Zorec: Ormoške novice, št. 2, marec 2009, Arheološko etnografski muzej in glasbena šola v grajski pristavi v Ormožu, str. 5.

Brane Lamut¹

OB ARHEOLOŠKI RAZSTAVI V PRENOVLJENIH PROSTORIH NEKDANJE ORMOŠKE GRAJSKE PRISTAVE

V članku je predstavljeno gradivo razstave »Od igrache do žare – tematska predstavitev ormoške poznobronastodobne in železodobne lončenine (11. – 1. stoletje pred našim štetjem)«, ki nam skuša približati različne rabe keramike v mlajši kulturi žarnih grobišč ter v halštatski in v latenski kulturi.

Uvod

V ormoškem gradu je v enem od kletnih prostorov, dostopnih z notranjega dvorišča in v visokem pritličju nad njim, že predstavljena arheološka dediščina na razstavi »Med Dravo in Muro«. ² V kletnem prostoru je prikazana arheološka dediščina Ormoža in njegove najbližje okolice v časovnem zaporedju od mlajše kamene, bakrene, starejše bronaste in mlajše železne dobe do rimskega časa in zgodnjega srednjega veka. V zgornjem prostoru je po enakem časovnem zaporedju prikazan razvoj v treh obmejnih občinah Prlekije in treh občinah Medžimurja.

Ker nisem želel ponavljati postavitve gradiva v časovnem zaporedju, sem se tokrat raje odločil za tematsko predstavitev gradiva. Od gradiva, odkritega pri arheoloških raziskavah v prazgodovinskem Ormožu, predstavljajo ogromno večino keramične ostaline, zato sem predstavil keramiko v njenih najrazličnejših funkcijah, kot so jo prazgodovinski prebival-

¹Mag. Brane Lamut, kustos arheolog – muzejski svetovalec, Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, OE Ormož, Kolodvorska cesta 9, 2270 Ormož.

²Lamut, B., Mele, M., 2006.

ci naselja spoznavali od rojstva do smrti, »Od igrāče do žare«, kot je naslov predstavitvi. Sprehodimo se torej po razstavi.

I/ Igrače³

Že v najmlajši dobi se je prazgodovinski Ormožan spoznal s keramiko. Njegovo prvo igrāčo je predstavljal keramični instrument – ropotuljica, v kateri so bila nekoč drobna keramična zrnca, kakor je pokazal rentgenski posnetek drugega podobnega instrumenta iz ormoške naselbine, ki je predstavljen v kopiji.

Pogled na začetni del razstave. V vitrini levo, par keramičnih igrāč – ropotuljic.

Foto: Boris Farič, oktober 2011.

II/ Gradnja hiše

II a/ Osnovna konstrukcija stavb je bila narejena iz vertikalnih okroglih lesenih stebrov v več linijah, med nize zunanjih stebrov hiše so nato naredili vodoraven preplet iz vejevja, ki so ga nazadnje oblepili z ilovico. Kos takšnega hišnega lepa iz žgane gline z vidnimi odtisi vejevja predstavlja tudi razstavljeni primerek.

II b/ Glino so bronastodobni prebivalci Ormoža uporabljali tudi pri krašenju notranjosti hiš, fragmenti keramičnega spiralnega okrasa, premazani s svetlo barvo, so verjetno predstavljali del talne ali stenske dekoracije.

³Številke pred podnaslovi se ujemajo z označbo vitrin na razstavi. Op. avtorja.

III/ Shramba

Keramičnim posodam so prazgodovinski Ormožani zaupali tudi svojo ozimnico. Velike shrambne posode so zakopali v tla svojih shramb, kjer je hladna ilovica zagotavljala stalno nizko temperaturo. Te posode so bile v osnovi dveh osnovnih oblik.

Najprej so tu večje in manjše trebušaste posode s stožčastim vratom, ki so služile za shranjevanje tekočin. Na to nas navaja manjša skodelica s presegajočim ročajem, ki je bila ob raziskavah najdena v eni od njih. Kaj so zajemali z njo, pa ni bilo mogoče razkriti. Drugi tip so bile večje in manjše ovalne posode, zgoraj bolj ali manj zaprte ali odprte, kaj so hranili v njih, lahko le ugibamo, morda žito ali kaj podobnega.

Skupina shrambnih posod. V ozadju močno povečane risbe (kasnejšega) akad. slikarja Franceta Anžela, ki je še kot dijak v drugi polovici petdesetih let sodeloval v Ormožu pri izkopavanjih Bernarde Perc in poleg samih izkopanin po njenih navodilih narisal še več žanrskih prizorov iz življenja v prazgodovinski naselbini. Foto: Boris Farič, oktober 2011.

IV/ Ognjišče

Ognjišče so zgradili iz zmesi gline, keramičnih črepinj in kamnitih rečnih oblic, slednje so razvrstili posebno na obodu. Po kurjenju so dobili trdno ravno površino, za pedenj dvignjeno od tal, na kateri so potem pekli in kuhali. Takšna ognjišča so imeli tako v hišah kot (za poletni čas) na dvoriščih. Arheološke raziskave so pokazale, da so ognjišča večkrat obnovili na istem mestu, s tem se je njihova višina poviševala do cca. pol metra.

Na ognjišču so prikazani različni načini priprave hrane. Ob robu ognjišča sta dva kamna, eden z ravno površino in drugi valjast, ki predstavljata žrmlje za drobljenje žita v moko. Meso so pekli na dva načina; kose mesa so lahko nataknili na palico, ki so jo položili med dva keramična podstavka za raženj, ali pa so večji kos pekli pod keramično pokrovko-pekvo ali pekačem. Podobne so v rabi še danes v primorskih krajih, v Dalmaciji si lahko naročimo »meso izpod peke«. Kuhali pa so v različnih loncih ali loncih z ročaji iz grobe gline, lahko neposredno na ognju ali pa na prenosnem ognjišču.

Ognjišče je po eni od risb terenskih tlorisov dr. Bernarde Perc izdelal konservator-restavrator Stanko Gojkovič, razstavljeno gradivo pa je iz različnih ognjišč. Povečana risba v ozadju je delo Franceta Anžela. Foto: Boris Farič, oktober 2011.

V/ Namizno posodje

Ob skromnejšem izboru posod za kuho pa so raznovrstnejše oblike namiznega posodja, ki jih predstavljamo v naslednji vitrini, kjer je vrsta latvic, skled, skodel in miniaturnih posod ter vrč.

VI/ Livarstvo

Ognjišča pa niso služila le za kuho temveč tudi bronastodobnim metalurgom. O njihovi obrti nam pričajo poleg samih izdelkov, kot so igle za spenjanje obleke, nož, meč ter drugi okrasni in uporabni izdelki (v naslednjih vitrinah), tudi kalup, kos bronaste žindre, keramična livarska posodica in keramični jedri dvodelnih kalupov. Na kakšen način so uporabili keramično jedro, nam prikazuje model dvodelnega kalupa.

VII/ Preja in tkanje

VII a/ Keramične pripomočke so prazgodovinski prebivalci Ormoža uporabljali tudi pri preji in tkanju. Kot uteži za nosilne niti pri navpičnih tkalskih statvah so lahko služile keramične ovalne ploščate in piramidalne uteži.

VII b/ Keramični vijčki ali vretenca so služili kot obtežila in vztrajniki na vrtecih se preslicah, na katere so se nasukavale niti.

Tkalko ob navpičnih statvah je narisal akademski slikar Mišo Kokovnik. V zgornji vitrini so razstavljene različne vrste keramičnih uteži za tovrstne statve, v spodnji vitrini pa so keramična vretenca za preslice. Foto: Boris Farič, oktober 2011.

VIII/ Bogovi in svečenice

VIII a/ Sonce je bilo v bronasti dobi najvišje božanstvo, svastika pa njegov simbol. Ob tem pa so častili še vrsto drugih božanstev. Morda je bila prej predstavljena livarska obrt pod zaščito božanstva, sorodnega šepavemu Hefajstu

ali Vulkanu, bogu kovaštva in sorodnih obrti, povezanih z ognjem. V goli moški itifalični keramični figurici bi lahko prepoznali njegov lik. Njegov par je ormoška Afrodita ali Venera, boginja ljubezni, kakor lahko poimenujemo golo žensko figurico. Razlaga golih keramičnih figuric kot božanstev je le ena od možnih razlag, seveda zaradi primerjav s starogrškim svetom, kjer so bogovi večkrat prikazani goli. Oblečene ženske figurice bi lahko imeli za svečenice kakšnega kulta ali pa le za običajne Ormožanke tistega časa.

VIII b/ Podobno kot antropomorfno lahko morda tudi zoomorfno plastiko povežemo s starodavnimi kulti. V živalskih keramičnih figuricah lahko vidimo votivne oziroma zaobljubne darove. Predstavljamo si lahko, da je prazgodovinski človek položil na oltarček živalsko figurico (bikca, ribo, merjasca) in se potem na neki način pogajal z bogovi – če se mu bo želja uresničila, se je zaobljubil, da bo žrtvoval pravega bika, ribo ali merjasca.

IX/ Pot v onostranstvo

Keramika je spremljala pokojne tudi v grob. V času pozne bronaste dobe oziroma kulture žarnih grobišč so v Ormožu pokojnike sežgali skupaj z njihovo obleko in nakitom (zato so predmeti, priloženi v grob, večkrat poškodovani od ognja), preostale izbrane kosti in žganino so najpogosteje shranili v večji keramični posodi – žari (žgani žarni grob), nekoliko redkeje pa so žganino položili kar na dno grobne jame (žgani grob).

IX a/ V grobu 5 je ležal del žganine in kosti na dnu grobne jame, del kosti pa v eni od štirih latvic. Preostala pridatka sta z žlebljenjem okrašen vrč in keramično vretenca preslice, slednje nam pove, da gre za ženski grob.

IX b/ *Pri grobu 2* je bila žganina položena na dno grobne jame, izbrane kosti pa v latvico, ki je služila kot žara. Latvico obdaja železen obroč, če gre za ovratnico, gre za ženski grob.

IX c/ *Grob 1*

Z izredno veliko keramično žaro, okrašeno z razčlenjenim plastičnim rebrom pod največjim obodom, z žlebičem in s preluknjanimi navpičnimi plastičnimi izrastki na prehodu vratu v rame posode ter s fasetami na notranjem delu ustja. Na vrhnji polici so razstavljeni fragmenti dveh bronastih fibul očalark in par okrašenih bronastih nanogvic, takšna noša pa nam pove, da gre za ženski grob. Dalje so razstavljene tri keramične latvice, v katere so pripravili razne jedi za pokojnico, ter manjši in večji vrček za pijačo. Vsa grobna keramika je praviloma skrbno obdelana in pogosto okrašena.

Od treh razstavljenih latvic sta okrašeni dve, ena s fasetama na ustju, druga pa s prečnimi žlebički na ustju in skupinami vrezanih lokov v notranjosti. Tudi vrča sta dekorirana, večji z dvojnimi vrezanimi strešastimi okrasom ter z žigosanimi skupinami psevdovrvičastih linij, manjši, s temno površino, pa z vodoravnim nizom plastičnih bunčic na obodu ter na vratu z dvema vodoravnima pasovoma kositrnih lističev, prvotno so bile s kovino prevlečene tudi bunčice, saj so na njih še vidne kositrne sledi. Kositrni (cinasti) okras je danes belkaste barve, a ko je bila posoda nova, se je ta dekoracija kovinsko svetila na temni keramični podlagi.

IX d/ *Grob 7*

Najbogatejši ženski grob z ormoškega grobišča vsebuje malo posodo s stožčastim vratom, kakršne so pogosto služile za žare, a v našem primeru to ne velja.

Kot žaro so namreč uporabili vrč z odbitim ročajem, ki so ga prekrili z latvico. Vrč je po ramenu okrašen z vodoravnim nizom šrafranih trikotnikov, z vrezi sta ornamentirani tudi preostali dve posodici iz groba. Da gre za pokop žene, nam potrjujejo še tri keramična vretenca preslice za prejo. S tem se keramični pridatki v grobu 7 končajo, okrasni predmeti so iz drugih materialov. Kot zanimivost naj navedem tri fragmente jagod (za ogrlico) iz steklene paste. Ti drobni koščki predstavljajo najstarejše steklo v regiji in sodijo v čas prehoda iz bronaste v železno dobo. Visok rang pokojnice nakazujejo tudi trije drobcji zlata, ki so bili po vsej verjetnosti odkriti v zlatonosni Dravi. Ostali nakitni predmeti so iz bronastega in železa. Bronasta je spona za pas dvojnokrižne oblike s kavljem in z obročkom na nasprotni strani, bronast je nož, ki je spadal k ženski noši, bronasti pa sta tudi mala in velika sponka (fibula) očalarka z osmičasto zanko med spiralnima diskoma ter vrsta obročastega nakita. Tako ornamentirana sklenjena bronasta zapestnica, del spiralne zapestnice, nanizani obročki in saltaleoni ter deli dveh v ognju staljenih nanogvic. Ob koncu kulture žarnih grobišč se v večjem številu pojavijo tudi izdelki iz železa. V tem grobu so to ovratnica rombičnega preseka in več spiralnih zapestnic.

IX e/ *Grob 9*

V naslednji vitrini je prav tako mala žara (fragment lonca in morda fragment vrča, ki nista razstavljeni) ter kar 5 latvic, od teh je le ena ornamentirana s turbanastim žlebljenjem ob ustju. Da gre za moški grob, nam povesta bronasta sulična ost in bronasta plavutasta sekira. Običaj prilaganja orožja v moške grobove se uveljavi prav ob koncu kulture žarnih grobišč oziroma pozne bronaste dobe.

Ob koncu pozne bronaste dobe oziroma kulture žarnih grobišč se uveljavi običaj prilaganja orožja v moške grobove. Takšen primer je tudi ormoški grob 9. Avtor risbe sedečega vojščaka v ozadju je akad. slikar Mišo Kokovnik.

Foto: Boris Farič, oktober 2011.

IX f/ Dvojni grob 14 sklene predstavitev žarnogrobiščnega poznobronastodobnega časa. Na dno velike žare z jezičastimi držaji so najprej položili žganino obeh pokojnikov, nato pa še ostale pridane. To sta najprej dve latvici, od katerih je ena okrašena na ustju s poševnim turbanastim žlebljenjem, druga z vodoravnim držajem pa z ozkim prečnim žlebljenjem na ustju in z vrezanim zvezdastim motivom na notranjem dnu. Od plitvih posod sta bili v grob položeni še dve skledici z omfalosoma (ubočeno dno). Pod ustjem sta okrašeni s cinastimi lističi z identičnima motivoma vodoravnih pasov in nizom trikotnikov pod njima. Danes so le delno vidni oksidirani belkasti sledovi kositra, nekoč pa sta posodici izgledali mnogo lepše, okras na temni podlagi se je kovinsko svetil.

V enaki tehniki je bila ornamentirana tudi skodelica s presegajočim ročajem z vodoravnim in cikcakastim motivom. Od globljih posod sta bila pridana kantharosa – dvoročajna vrča,

od katerih je bil le eden okrašen s cinastimi lističi z motivi cikcakastih in vodoravnih linij. Da gre za ženski in moški grob, nam povedo bronasti predmeti. Nožiček je običajen ženski, igla pa moški pridatek, medtem ko predstavlja britev dar moža v ženin grob. S tem je v spodnji dvorani sklenjen tematski prikaz poznobronastodobne žarnogrobiščne keramike, razstava se nadaljuje v višjem nadstropju z lončenino železne dobe.

X/ Halštatska keramika

X a/ V prvi vitrini so predstavljene posode starejšeželezodobne halštatske kulture (9. – 5. stoletje pred našim štetjem). Izbrane so skleda z usločenim stožčastim vratom, okrašena po največjem obodu izmenično s skupinami navpičnih žlebičev in s plastičnimi rebri, ter dve skodeli s presegajočima ročajema, od katerih je ena ornamentirana z žlebljenimi skupinami nasproti stoječih si linij.

X b/ V drugi vitrini je razstavljena skleda na nogi, ki je pod ustjem in na nogi okrašena z vodoravnimi žlebiči, na ramenu pa z različnimi motivi v tehniki jamičastih odtisov.

X c/ V tretji vitrini je razstavljena črna žgana mala posoda s stožčastim vratom, ki jo je že konec petdesetih let preteklega stoletja restavriral takratni restavrator Pokrajinskega muzeja Ptuj pokojni Janez Gojkovič.

V vitrini je halštatska mala posoda s stožčastim vratom, ob njej pa fotografija pokojnega Janeza Gojkoviča z isto posodo ob koncu njenega restavriranja konec petdesetih let preteklega stoletja. Iz fototeke arheološkega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj-Ormož, verjetno foto: B. Perc. Foto: Boris Farič, oktober 2011.

XI/ Latenska keramika

Na koncu je razstavljeno gradivo mlajše železne dobe (4. – 1. stoletje pred našim štetjem), ki pripada latenski kulturi. Latenske najdbe so prisotne v Ormožu s konca tega obdobja, s konca 2. in iz 1. stoletja pred našim štetjem.

XI a/ Najprej je tu peč iz žgane gline, ki je služila za peko (kruha, mesa) in ni bila lončarska.

XI b/ V vitrini sta razstavljeni dve lončeni posodi, izdelani že na hitro se vrtečem lončarskem kolesu.

Peč iz mlajše železne dobe (latena) je bila ena od desetih, ki so jih odkrili na prostoru današnje zgradbe novega dela ormoškega hotela. Levo v vitrini: keramični posodi, datirani v 2./1. stoletje pred našim štetjem, sta bili izdelani že na hitro se vrtečem lončarskem kolesu na nožni pogon. Foto: Boris Farič, oktober 2011.

Postavitev razstave

Tako kot samo obnovo stavbe nekdanje grajske pristave je Občina Ormož tudi zasnovno muzejske postavitve zaupala arhitektom studia Arrea iz Ljubljane: Maruši Zorec, Maši Živec, Žigu Ravnikarju in Tadeju Bolti. Žiga Ravnikar je zasnoval še grafično podobo, pri izvedbi pa so sodelovali: RPS, d.o.o., Lesnina MG oprema, d.d., in Mizarstvo Kovač. Arheološko zasnovno razstave in tekste sem prispeval Brane Lamut, tekste je lektorirala Nadica Granduč, v angleščino je prevedla Ksenija Vidic in lektorirala Chriss Wherry.

Razstavljeno gradivo je bilo odkrito pri arheoloških raziskavah, ki so jih opravili: dr. Bernarda Perc, Marjana Tomanič-Jevremov, Brane Lamut in Ivan Tušek, konservirali in restavrirali

pa so ga Janez Gojkovič, Jožef Erdelji, Jovan Dimitrijevič, Stanko Gojkovič in Nina Mertik. Kopije nekaterih razstavljenih predmetov sta izdelala Miran Pflaum iz Narodnega muzeja v Ljubljani (bronasti predmeti) in Stanko Gojkovič iz Zavoda za varstvo kulturne dediščine Maribor. Slednji je postavil tudi ponazoritev prazgodovinskega ognjišča na razstavi. Dia-pozitive iz fototeke arheološkega oddelka je posredovala dokumentalistka Valerija Lešnik, predloge za povečane risbe na razstavi so izdelali akademska slikarja France Anžel in Mišo Kokovnik ter Danilo Goričan. Poleg zgoraj navedenih je pri postavitvi razstave sodelovala še kolegica Aleksandra Nestorović.

Da bo razstava resnično zaživela, bo potrebnih še nekaj tehničnih izboljšav in dopolnitev. Tekst spremne zloženke je že napisan, treba ga je še prevesti v več tujih jezikov, oblikovati in natisniti.

Ključne besede

Keramika, shrambne posode, namizne posode, grobna keramika, ornamentirane posode, bronasta doba, železna doba, kultura žarnih grobišč, halštat, laten.

Viri, literatura

- Janez Dular, Marjana Tomanič Jevremov: Ormož. Utrjeno naselje iz pozne bronaste in starejše železne dobe. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 18, Ljubljana, 2010.
- Brane Lamut: Kronološka skica prazgodovinske naselbine v Ormožu. V: Arheološki vestnik 39–40, 1988–1989, Ljubljana, 1989, str. 235–276.
- Brane Lamut: Prazgodovinski Ormož. Pol stoletja od odkritja poznobronasto- in starejšeželezodobne naselbine. Arheološke raziskave Bernarde Perc v letih 1955–1962. Katalog priložnostne razstave. Muzej Ormož. Ormož, 2006, str. 1–20.
- Brane Lamut: Ormož in okolica med prazgodovino in novim vekom, zgodovina arheoloških raziskav. V: Brane Lamut in Marko Mele: Med Dravo in Muro-Predstavitev arheološke dediščine obmejnih občin Prlekije in Medžimurja. Katalog razstave. Muzej Ormož. Ormož, 2006, str. 6–24.
- Brane Lamut: Shrambne posode prazgodovinskega Ormoža. Zloženka ob priložnostni razstavi. Muzej Ormož. Ormož, 2008, str. 1–6.
- Marko Mele: Izdelava in uporaba glajenega kamnitega orodja. V: Kamen v davnini. Kamnine, fosili, kamnita orodja. Publikacija ob priložnostni razstavi. Muzej Ormož, Ormož, 2007, str. 12–20.
- Marjana Tomanič Jevremov: Ormoško grobišče. V: Arheološki vestnik 39–40, 1988–1989, Ljubljana, 1989, str. 277–322.

Povzetek

V članku je na po tematskih sklopih predstavljeno gradivo omenjene razstave, ki nam poskuša približati različne rabe keramike v pozni bronasti dobi (v kulturi žarnih grobišč) in v železni dobi (v halštatski in v latenski kulturi).

Tako se zvrstijo naslednji sklopi:

I/ par keramičnih igrač –ropotuljic, II/ gradnja hiše – hišni lep, glinen spiralni okras in risba hiše, III/shramba – z različnimi tipi shrambnih posod za živila, IV/ ognjišče – rekonstruirano z izborom keramičnega ognjiščnega inventarja in posodja ter z risbo akademskega slikarja Franceta Anžela v ozadju, V/ pojedina – z vrsto tipov posod namiznega posodja, VI/ livarstvo – z vrsto keramičnih pripomočkov, ki so se uporabljali pri tej obrti, ter z bronastimi izdelki, kot so meč, igle, itd., VII/ preja in tkanje – s keramičnimi utežmi za navpične statve ter z vijčki za preslice, VIII/ bogovi in svečenice – s keramičnimi izdelki, ki so povezani z religijo (fragment s svastiko, simbolom Sonca, gole figurice božanstev, oblečene svečenice ter živalske votivne figurice), IX/ pot v onostranstvo – s prikazom gradiva šestih grobov, terenskimi risbami njihovih profilov in risbami z rekonstruirano nošo. Razstava se nadaljuje v visokem pritličju z izborom halštatske keramike starejše železne dobe – X/ ter z dvema posodama in s pečjo iz mlajše železne dobe oziroma iz časa latenske kulture – XI/.

Manica Hartman¹**GRAJSKA PRISTAVA V ORMOŽU JE DO DANES GOSTILA ŠTEVILNE PRIREDITVE**

Obnovljena Grajska pristava je na 2200 kvadratnih metrih nov hram glasbene umetnosti in kulture, v katerem deluje Glasbena šola Ormož in ormoška enota Pokrajinskega muzeja Ptuj Ormož. Slovesno odprtje je doživela 16. septembra 2011, ko so se številni gostje, skupaj jih je bilo okrog 800, udeležili slovesnosti. Vsi, ki so sodelovali pri tem projektu, so zaslužni, da je obnova spomeniško zaščitenega objekta uspela. S preudarnimi in izvirnimi rešitvami so ga uspeli rešiti pred rušenjem in mu z novo podobo omogočili pot v pestro muzejsko, glasbeno, ne nazadnje pa tudi v bogato kulturno in družabno dogajanje.

Grajska pristava je zgradba, ki jo povezuje več gospodarskih poslopij, nastalih v različnih časovnih obdobjih od 18. stoletja naprej. Na podlagi ohranjenih zgodovinskih virov je znano, da so nekdanja gospodarska poslopja segala neposredno do gradu, vendar je bil del kasneje porušen. Najlepše prostore v pristavi še danes krasijo ohranjena kamnita toskanska stebra in šest pilastrov v muzejskem delu ter banjasto obokana dvorana v pritličju glasbene šole.

Ormožani se tudi spomnimo, da je bila pristava pred obnovo v zelo slabem stanju. Zidovi in streha so bili na nekaterih mestih zaradi zamačenja skoraj popolnoma dotrajani in uničeni, zato je projekt obnove zajel rekonstrukcijo obstoječe stavbe in delno tudi novogradnjo

¹Manica Hartman, samostojni muzejski tehnik, Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, OE Ormož, Kolodvorska cesta 9, 2270 Ormož.

ter predvidel vse ustrezne korake za komunalno ureditev stavbe, kar je potrebno za izvajanje muzejske in glasbene dejavnosti.

Pred obnovo so jo zadnji grajski lastniki (grofje Wurmbbrandti) uporabljali kot gospodarsko poslopje, po drugi svetovni vojni so jo uporabljali za konjušnico, kasneje za orodjarno, kovačnico, tudi različna podjetja so delovala v njej; nazadnje jo je uporabljalo podjetje Wienerberger za upravne prostore. Nato je kar nekaj let samevala in z upanjem pričakovala dan, ko bo lahko ponovno zasijala v svoji lepoti in privabljala glasbe in kulture željne obiskovalce.

Grajska pristava se predstavi

V delu pristave, ki je namenjen Glasbeni šoli, so v pritličju vhodna avla, osrednja prireditveno-razstavna dvorana in manjša vadbena dvorana, manjši depo, pisarniški prostori in sanitarije. V prvem nadstropju so posebej prilagojene učilnice s primerno akustiko in večnamenski prostor za pouk nauka o glasbi ali plesne šole.

V traktu, ki je namenjen muzeju, je v pritličju predprostor z informativno pisarno in vitrine za prodajo spominkov, zadaj, za tem prostorom so stopnice, ki vodijo v mansardo, za stopnicami so urejene sanitarije za obiskovalce muzeja. Na južni strani nas v pritličju pričakajo že prvi razstavni prostori muzeja.

V prvem, po mnenju mnogih obiskovalcev tudi najlepšem prostoru, ki ga krasijo ohranjeni pilastri in toskanska stebra, je bila sprva arheološka razstava »Prikaz arheoloških izkopavanj na območju grajske pristave«, avtorja Ivana Žižka, ki obiskovalca seznanja z najdba-

mi, ki so bile odkrite neposredno ob zgradbi. Danes je v tem prostoru na ogled slikarska razstava varaždinskega slikarja Tomislava Sabolića.²

Umetnostnozgodovinska pričevalnost ormoškega območja je zastopana z zbirko izbranih srednjeveških plastik. Uvodoma je razstavljen (pred)romanska reliefna upodobitev bradatega moža, ki sodi med najstarejše ohranjene srednjeveške plastike na Slovenskem, saj verjetno datira v čas še pred letom 1200. Čudovito delo predstavlja tudi kip sedeče Marije z otrokom iz časa ok. 1360/70, ki naj bi izviral iz cerkve nekdanjega ormoškega frančiškanskega samostana. Nadalje je gotška kiparska umetnost zastopana z leseno figuro Boga očeta, iz časa okrog 1380, ki je bil nazadnje hranjen v župnišču v Grabah v Središču ob Dravi. Vrhunec razstavljenih plastik predstavlja skupina treh gotških plastik, ki naj bi bile delo ptujskogorske kiparske delavnice iz časa med leti 1400 in 1405. Gre za kip sedeče Marije z otrokom (iz ok. leta 1400) ter nekoliko mlajša kipa sv. Marjete in sv. Doroteje (iz ok. leta 1405).³

Arheološka razstava »Od igrače do žare«⁴ popelje obiskovalca v prazgodovinsko obdobje (11. – 1. stol. pr.n. št.), ki je v Ormožu pustilo mnoge najdbe in priča o življenju takratnega časa. Rdečo nit razstave predstavljajo keramične ostaline, ki so med najštevilčnejšimi in so predstavljene po tematskih sklopih.

²Op. avtorice: Razstava slik Tomislava Sabolića je na kratko predstavljena v nadaljevanju prispevka.

³Avtor razstave »Srednjeveška plastika ormoškega območja« je muzejski svetovalec in um. zgodovinar Branko Vnuk.

⁴Avtor razstave je mag. Brane Lamut.

Stopnišče vodi v prvo nadstropje, kjer omenjena razstava prikazuje najdbe iz obdobja starejše in mlajše železne dobe, nakar nas vedno prisotna glina vabi na ogled etnološke razstave »Lonec lončarja hvali«, etnologinje ormoške enote muzeja Nevenke Korpič; razstavila je različno keramično posodje, ki je služilo za kuhanje in pripravo hrane, vrče za vino (čuk, vragec), vrče za kisanje mleka (dükle), ki so jih prebivalci ormoškega območja uporabljali v preteklih dveh stoletjih.

Če se povzpnejo še nadstropje višje, pridemo v mansardo, kjer so restavratorsko-konservatorska delavnica ter tri pisarne za zaposlene. V isti etaži je tudi pedagoška soba, namenjena tako delavnicam za najmlajše kot za različna predavanja.

Muzej je od odprtja do danes pripravil številne prireditve (razstave, muzejske scene, delavnice za otroke), v nadaljevanju so predstavljene le večje izmed njih.

Razstave

17.10.2012, razstava slik Milana Breclja

Razstava slik Milana Breclja je bila prva likovna razstava v obnovljeni Grajski pristavi. Svoja likovna dela je postavil na ogled Ormožan, rojen 1943. leta, ki ga je po končani srednji šoli pot peljala v Avstrijo, kjer se je kasneje tudi zaposlil in si ustvaril družino. Likovnemu ustvarjanju se je resneje posvetil pred desetimi leti, ko se je odločil za izobraževanje pri akademskem slikarju prof. Manfredu Aichholzerju. Ta ga je navdušil nad tehniko slikanja z oljem na platno. Svoje motive išče predvsem v naravi, podobi krajin in ljudskem stavbarstvu.

Naslovna stran vabila.

7.12.2011, razstava slik ptujskega slikarja Albina Lugariča

Na ogled je bilo 20 del, nastalih v sedemdesetih, osemdesetih in devetdesetih letih, ki so našla dom pri ljubitelju umetnosti v drugem mestu ob Dravi, v Ormožu. Umetnikove slike pripovedujejo, da je Albin Lugarič nepredvidljiv ustvarjalec, saj je naslikal na stotine slik, naredil na tisoče risb, akvarelov in gvašev. V njih se je ves predal barvam in motivom, ki jih išče predvsem

v domači, haloški pokrajini, saj je prav ta zanj neusahljiv vir ustvarjalnega zanosa. Stalne spremljevalke Lugaričevega slikarstva so tudi risbe, iz katerih je najbolj razvidno njegovo občudovanje vzornikov iz ljubljanske akademije, med imeni evropskega slikarstva pa najbolj občuduje Picassa.

Obiskovalci razstave. Foto last: PMPO, OE Ormož.

4. 4. 2012, razstava slik varaždinskega slikarja Tomislava Sabolića

V muzeju smo predstavili slikarski opus varaždinskega umetnika Tomislava Sabolića, čigar dela pripovedujejo slikarske zgodbe o vzponih in padcih, o dobrem in slabem, strahu in pogumu, o ljubezni in smrti. Barve na nekakšen nadrealističen način prikazujejo avtorjev pogled na svet, predvsem je čutiti močno naklonjenost slikarja do ljubega Varaždina, ki ga vedno znova navdihuje s svojo baročno lepoto, gracioznostjo in neponovljivostjo ujetega trenutka. V njegovih slikah je v ospredju velikokrat tudi figura, običajno ženska ... Sam pravi, da gre za neimenovano muzo, ki jo v sožitju s krajino oz. prostorom preišljeno umešti na slikarsko platno. Likovni kritiki in znani hrvaški slikarji ga poznajo kot izredno kreativnega v delavnicah za obiskovalce, posebej za

otroke, ki jih vodi v rojstnem Varaždinu. Močno je angažiran tudi na znanem varaždinskem Špencirfestu.

Slikar Tomislav Sabolić.

Foto last: PMPO, OE Ormož.

Na muzejski sceni

25.10.2011, na muzejski sceni z Marušo Zorec in Mašo Živec

Na prireditvi sta bili gostji arhitektki in projektantki prenovljene Grajske pristave Maruša Zorec in Maša Živec iz arhitekturnega studia Arrea. Maruša Zorec je za svoje delo prejela že več nagrad: I. 2010 mednarodno nagrado Piranesi, I. 2008 Plečnikovo nagrado, I. 2011 Plečnikovo medaljo in leta 2012 nagrado Prešernovega sklada za projekt Ureditev grajske pristave v Ormožu.⁵ Gostji sta predstavili potek obnove pristave in podali svoje poglede na obstoječo kulturno dediščino. Menita, da je najboljše, če ostane čim bolj nedotaknjena, kar pa je dodano, pa mora biti zelo zadržano.

⁵Arhitektka Maruša Zorec sodi v sam vrh slovenske arhitekturne stroke. Razen po vrhunskih sodobnih sakralnih in družbeno pomembnih arhitekturnih realizacijah je posebej prepoznavna po odlično in odgovorno izvedenih prenovah historičnih objektov v Sloveniji. Vir: <http://www.slomedia.it/v-cankarjevem-domu-podelili-presernove-nagrade>.

Njuno najpomembnejše sporočilo je, da smo neločljivo povezani z zgodovino okolja, v katerem živimo, ker je ta je pomemben del naše identitete, ter podlaga za samozavedanje in samozavest, zato so redke priče njenih prenov vredne najskrbnejše obravnave.

Pogovor z gostjama sta vodila bibliotekar Martin Šteiner (prvi z leve) in direktor muzeja Aleš Arih (prvi z desne), na sredini sta arhitektki Maruša Zorec (druga z leve) in Maša Živec.

2.2.2012, film »Najdenček«

Film Najdenček, otroškega in mladinskega programa Televizije Slovenija, je bil posnet jeseni 2010 po literarni predlogi črtice Ciganček iz zbirke Mladi po srcu pisatelja Franca Ksaverja Meška. Gost prireditve je bil scenarist filma Boštjan RIHTAR. Literarno besedilo je nastalo v začetku prejšnjega stoletja, zgodba pa opisuje takratno življenje na slovenskem podeželju. V filmu so se zvrstili najznačilnejši vaški značaji, v ospredju pa je deček, ki ga kot dojenčka, zapuščenega na robu vasi, v košku najdeta sestri Repičeva Mina in Lona, ki ga vzgajata kot svojega otroka, saj ponj prava mati ne pride nikoli. Deček počasi odrašča ob skrbnih sestrah, ki ga vzgajata v skromnem, a ljubečem okolju. Dečkova največja želja se uresniči, ko se nauči igrati na violino, ki postane njegova

najzvestejša popotnica. Film vzbuja nostalgijo po starih časih, ko so bile materialne dobrine v ozadju in manj pomembne. Želja filmskih ustvarjalcev je tudi prepričati sodobno mladi-no facebooka, da so vrednote in ljudje, ki nas obdajajo, pomembnejši od še tako dobrega računalnika.

Pogovor z režiserjem filma Boštjanom Rihtarjem. Foto last: PMPO, OE Ormož.

6.3.2012, filmsko potovanje Künštних Prlekov med Muro in Dravo

V okviru projekta »V živi sliki in besedi po 11 občinah LAS Prlekija« je nastal filmski zapis v seriji nadaljevanj, prirejenih za TV predvajanja, v katerih je Prlekija prikazana v sliki, prleški besedi in gledalcu kar najbolje približa lepote in posebnosti domače pokrajine. Gost prireditve je bil predsednik Etnološkega-kulturnega društva Künštni Prleki Milan BELEC, ki je film podrobneje predstavil, prireditve pa so se udeležili še ostali člani Etnološko-kulturnega društva Künštni Prleki, ki se trudijo ohraniti in negovati bogato kulturno dediščino, ljudsko izročilo in pristna narečja Prlekije. Tudi na prireditvi so zapeli v pristni prleščini ob spremljavi ljudskih glasbil.

Filmsko potovanje Künštñih Prlekov med Muro in Dravo

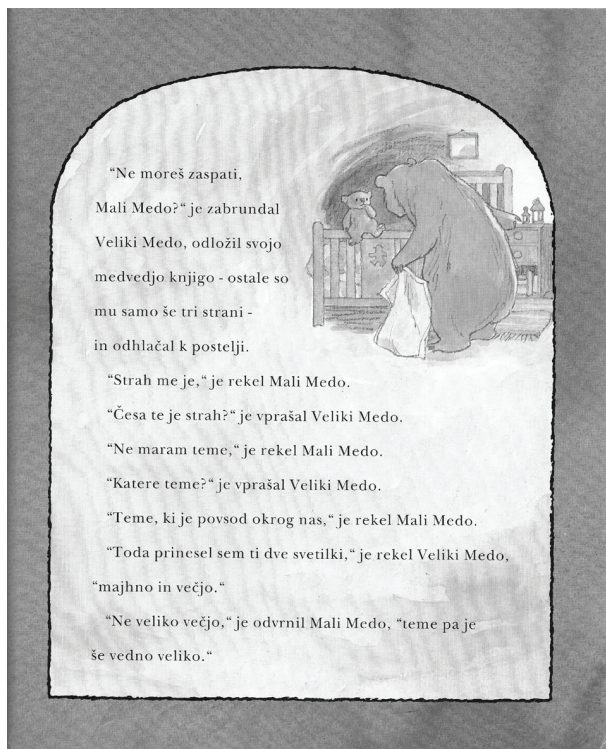
Vabilo na prireditev je oblikovala restavratorka Nina Mertik, PMPO, OE Ormož.

Muzejske delavnice za otroke

3.12.2011, lutkovna predstava »Žabec je junak«

Lutkovno gledališče Pika iz Lenarta je s predstavo popestrilo sobotno dopoldne otrok in staršev. Otroci so lahko po končani predstavi ustvarjali še na krajši delavnici, kjer so spoznali še druge zgodbe o navihanem žabcu, za starše pa smo pripravili še vodstvo po stalni razstavi.

17.12.2011, predpraznični muzejski vikend »Ne moreš zaspiti, Mali medo?«

Veliki medo pripoveduje...

V predprazničnih dneh smo razvajali otroke z lutkovno predstavo v izvedbi animatorke Ljube Fišer. Po lutkovni predstavi je bila v pedagoški sobi delavnica za otroke, kjer so si najmlajši izdelali še medvedka iz blaga.

21.1.2012, delavnica tkanja knjižnih kazal s statvami

15.2.2012, pravljlična urica in muzejska delavnica »Mali kurent«

18.2.2012, Gogi show z lutko Tonijem

Najprej smo za otroke in za starše v sredo, 15. februarja, pripravili pravljlično urico in muzejsko delavnico, kjer je najmlajše v svet Malega kurenta popeljala animatorka Leonida Šumenjak iz ormoške knjižnice, nato so se otroci zabavali ob igranju iger, ki jih je pripravila iznajdljiva muzejska sodelavka Nina Mertik. Otroci so morali poiskati razlike v dveh ilustracijah, svoj spomin pa so lahko preizkusili v iskanju parov; kratkočasili so se še s sestavljanjem puzzlov in barvanjem pobarvanke.

Zabava z Gogijem in lutko Tonijem. Foto last: PMPO, OE Ormož.

V resnični svet pustnih norčij smo otroke popeljali še na pustni prireditvi Gogi show z lutko Tonijem, na fašensko soboto 18. februarja. Gogi in Toni sta poskrbela, da so otroci zaplesali v kači klopotači, se preizkusili v različnih zabavnih igrah, najboljši pa so prejeli tudi darila.

24.3.2012, muzejska delavnica s punčkami iz rafije, »Rafaelcami«

Marčevska sobotna delavnica je otrokom prinesla novo punčko, ki so si jo izdelali iz rafije in jo okrasili še z barvnimi perlicami.

19. aprila 2012 je v pedagoški delavnici Grajske pristave Ormož zadišalo po pomladi... in otroci so si izdelali cvetoče vejice z rožami iz papirja.

Nekatere ostale prireditve v sodelovanju z muzejem

V prostorih Grajske pristave so bile organizirane še druge prireditve, ki so jih pripravile različne institucije, muzej pa je sodeloval kot soorganizator.

19.11.2011, zgodovinski simpozij »Janko Lešničar – gospodarstvenik, urednik, politik in narodnjak«

V soboto, 19. novembra, je potekal zgodovinski simpozij Janko Lešničar – gospodarstvenik, urednik, politik in narodnjak; spomnil je na osemdeseto obletnico njegove tragične smrti, ki ga je 2. avgusta 1931 doletela na vlakcu v Zemunu. Njegova največja zasluga je bila predvsem pri organiziranosti združenstva na Štajerskem in v Šumadiji v Srbiji.

Referenti in gostje simpozija.

21. 12. 2011, zaključni forum Podravsko-Ptujsko-Ormoške regionalne destinacijske organizacije (RDO)

Občina Ormož je ena izmed 19 občin Spodnjega Podravja, ki so vključene v Podravsko-Ptujsko-Ormoško regionalno destinacijsko organizacijo. Namen le-te je povezovanje posameznih turističnih ponudnikov, kar naj bi bila priložnost za razvoj ene najmočnejših gospodarskih panog – turizma, skozi 4 geografske turistične tržne znamke Jeruzalem Ormož – Pravljica sonca, Haloze – Nazaj k naravi«, Slovenske gorice – preprosto čudovite in Ptuj – zakladnica tisočletij.

4.3.2012, letni koncert pevskega društva Kapljica »Moje misli so pri tebi

11.4.2012, srečanje Vlade RS z župani, gospodarstveniki, s poslanci in z državnimi svetniki z območja Ormoža in okolic

14.4.2012, skupščina Planinske zveze Slovenije

Sklepne misli

Grajska pristava je postala mnogim Ormožanom in obiskovalcem naših prireditev in ljubiteljem kulturne dediščine že star znanec. V njenih prostorih niso bile organizirane zgolj navedene prireditve, temveč je teh bilo še dosti več, saj je souporabnik t.i. Bele dvorane tudi Glasbena šola Ormož, ki je pripravila v omenjenem obdobju svoje mnoge koncerte. Zagotovo lahko trdimo, da je Pristava nepogrešljiv prostor, kjer domujejo glasba, kultura in umetnost.

Ključne besede

Grajska pristava, Ormož, razstave, prireditve, muzejske delavnice.

Pisni viri

- Dokumentacija PMPO, OE Ormož o prireditvah v Grajski pristavi.

Povzetek

S slovesnim odprtjem, 16. septembra 2011, je Grajska pristava s svojo novo podobo omogočila pot v pestro muzejsko, glasbeno in tudi v bogato kulturno in družabno dogajanje. Številne muzejske prireditve in prireditve različnih društev, zavodov... so bile do danes organizirane v omenjeni zgradbi. Tudi za tekoče leto je planiranih več datumov, ko bomo gostili tako domače kot tuje goste in jim omogočili, ne le, da spoznajo naše muzejske zbirke, temveč da s skupnimi močmi pripravimo zanimive, pestre in obiskane glasbene in kulturne dogodke.

Kazalo

2 Uvodne besede

3 Franc Krnjak

VRAMČEVA KRONIKA – ŽIVI SPOMENIK SLOVENSTVA

21 Anton Luskovič

**KOLARIČEVI FANTJE S KOGA – Jožef, Franjo, Mirko, Miran in Branko, do-
moljubi, dobrovoljci in stebri slovenstva**

37 Rajko Topolovec

»MATJAŽEVA VOJSKA« NA ORMOŠKEM

55 Nevenka Korpič

DRAVSKI SOKOL SREDIŠČA OB DRAVI 1911–2011

72 Maruša Korpič Lesjak

**OD ZDRAVILSTVA DO LEKARNIŠTVA
Lekarništvo na Ormoškem**

80 Jožica Megla

90 LET ŽUPANOVE KAPELE V CVETKOVCIH

84 Ivan Tušek

ARHEOLOŠKA IZKOPAVANJA V ILIRSKI ULICI V ORMOŽU LETA 2004

87 Nina Mertik

**GRAJSKO GOSPODARSKO POSLOPJE V ORMOŽU JE DOBIL NOVO PODOBO
IN VSEBINO**

90 Brane Lamut

**OB ARHEOLOŠKI RAZSTAVI V PRENOVLJENIH PROSTORIH NEKDANJE OR-
MOŠKE GRAJSKE PRISTAVE**

98 Manica Hartman

**GRAJSKA PRISTAVA V ORMOŽU JE DO DANES GOSTILA ŠTEVILNE PRIRE-
DITVE**